

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**BÖLGESEL ÇATIŞMALAR İÇİNDE KIBRIS VE JOHNSON
MEKTUBU'NUN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: Çağdaş Güven

İSTANBUL,2009

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**BÖLGESEL ÇATIŞMALAR İÇİNDE KIBRIS VE JOHNSON
MEKTUBU'NUN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:
Çağdaş Güven

Öğrenci No:
070771002

Danışman:
Yard. Doç. Dr. Kamil Uslu

İSTANBUL, 2009

YEMİN METNİ

Sunduğum Yüksek Lisans Tezimi, Akademik Etik İlkelerine bağlı kalarak, hiç kimseden akademik ilkelere aykırı yardım almaksızın bizzat kendimin hazırladığına and içerim.24/6/09

Aday: Çağdaş Güven

BÖLGESEL ÇATIŞMALAR İÇİNDE KIBRIS VE JOHNSON MEKTUBU'NUN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ

Tezi Hazırlayan Çağdaş Güven

Özet

Bu tez çalışmasında, Bölgesel çatışmalar içinde Kıbrıs sorunun gelişim süreci ve bu gelişim süreci içinde Ada'daki Türklere karşı gerçekleştirilen saldırılar sonucunda ortaya çıkan Johnson Mektubu ele alınmaktadır. Çalışmada Kıbrıs sorunu, kökeninden itibaren ele alınmış, çatışmaların en şiddetli seviyelere ulaştığı 1960'lı yıllar ve K.K.T.C'nin kurulduğu 1983 yılına kadar olan gelişmeler analiz edilmiştir. Ada'daki çatışmaların yoğunlaştığı 1964 yılında ABD Başkanı tarafından yazılan Johnson Mektubu'nun Türk dış politikasına yaptığı etki açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle Türkiye-Amerika ilişkileri, Türkiye-SSCB ilişkileri ve Türkiye'nin Ortadoğu politikası üzerinde durulmuştur. Bu tezin diğer bir amacı da bölgesel ve uluslararası konularda nasıl hareket edilmesi gerektiğinin ortaya konmasıdır. Birinci bölüm bloklaşma ve bölgesel çatışma alanlarından, ikinci bölüm ise, Johnson Mektubu, bölgesel çatışmalar içinde Kıbrıs ve Kıbrıs sorunundan oluşmaktadır. İkinci bölümün son bölümlerinde ise; Çalışmanın Johnson Mektubu ile çalışmanın temelini oluşturan Türk-Amerikan ilişkilerinin bugünkü durumuna da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Johnson Mektubu, Bloklaşma, Kıbrıs, Kıbrıs Müdahalesi, İnönü'nün Cevap Mektubu

CYPRUS IN REGIONAL CLASHING AND THE PLACE OF LETTER OF JOHNSON' IN TURKISH OUTSIDE POLITICS

Prepared by Çağdaş Güven,

Abstract

In regional clash, the duration of improvement of the Cyprus problem and also in this duration of improvement The letter of Johnson which was gotten thanks to the attacks on Turks who live in the island were the main subject of this thesis. In this study the problem of Cyprus was searched from its roots and also the attacks which were at the most violent level in the years of 1960's and the improvements to 1983 in which North Cyprus Turkish republic was established, was analyzed. In 1964 when the clashes in island became dense, the letter of Johnson which was written by the president of USA and this letter's effects on the Turkish Outside Politics was tried to describe Especially the relation between Turkey and America and Turkey and Russian and also Turkey's Middle East Politics was mentioned. Another aim of this thesis is to show how to behave on regional and international subjects. The first section consists of blocking and regional clashing, the second section consists of the letter of Johnson and the problem of Cyprus and the Cyprus in regional clashing. It was also mentioned about the basic study of today's relations between Turkey and America and the letter of Johnson at the last part of the second section.

Key Words: The Letter of Johnson, Blocking, Cyprus, The intervention of Cyprus, İnönü's letter of answer

İÇİNDEKİLER

Yemin metni	
Jüri Sayfası	
Türkçe Özet ve Anahtar Kelimeler	
İngilizce Özet ve Anahtar Kelimeler (Abstract)	
Kısaltmalar.....	IV
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

BLOKLAŞMA VE BÖLGESEL ÇATIŞMA ALANLARI

1.BLOKLAŞMA VE BLOKLAŞMA NEDENLERİ	3
1.2.Nato, Kuruluşu ve Görevleri	6
1.3. Varşova Paktı, Kuruluşu ve Görevleri	9
1.4.Birleşmiş Milletler, Kuruluşu ve Görevleri	10
2.BÖLGESEL ÇATIŞMA ALANLARI	14
2.1.Kore Savaşı	15
2.2.Küba Bunalımı	17
2.3.Vietnam Savaşı	18
2.4.Ortadoğu Savaşları	22
2.4.1.Arap-İsrail Savaşı (1967–1973)	24
2.4.2.İran-Irak Savaşı	26
2.5.Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali	28
3.TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHİ SEYRİ	30

II. BÖLÜM

JOHNSON MEKTUBU, BÖLGESEL ÇATIŞMALAR İÇİNDE KIBRIS VE KIBRIS SORUNU

1.KIBRIS TARİHİNİN DÖNEMLER İTİBARIYLA GÖRÜNÜMÜ	35
2.OSMANLI DÖNEMİ	38
3.İNGİLİZ YÖNETİMİ DÖNEMİ	40
4.CUMHURİYET DÖNEMİ	43
5.ÇATIŞMA DÖNEMİ (1963–1974)	46
6.1974 BARIŞ HAREKATI VE SONUÇLARI	49
7.FEDERASYON DÖNEMİ (1975–1983)	53
8.JOHNSON MEKTUBU’NU OLUŞTURAN SEBEPLER	56
9.JOHNSON MEKTUBU’NUN ETKİLERİ SONUÇLARI	57
9.1.Johnson Mektubu’nun Türk-ABD İlişkilerine Etkisi	57
9.2. Johnson Mektubu’nun Türkiye’deki Etkileri	61
9.2.1. İnönü’nün Mektup Sonrası Washington Ziyareti	62
9.2.2.Türkiye’nin MFL (Çok Taraflı Güç)’yi Reddi	63
9.3.Johnson Mektubu’nun Türkiye’nin SSCB Politikalarına Etkisi	63
9.4.Johnson Mektubu’nun Türkiye’nin Ortadoğu Politikasına Etkisi	64
10.TÜRK-ABD İLİŞKİLERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU	66
11.BÖLGESEL ÇATIŞMALAR İÇİNDE ENERJİ VE GÜVENLİĞİ	68
12.ABD’NİN IRAK MÜDAHALELERİ	70
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	76
ÖZGEÇMİŞ	79
Ekler	80

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	Sovyetler Birliği
IMF	International Monetary Fond (Uluslararası Para Fonu)
GATT	General Agreement ob Tariffs and Trade (Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Antlaşması)
WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
BM	Birleşmiş Milletler (UN)
MFL	Çok Taraflı Güç
KFTD	Kıbrıs Federal Türk Devleti
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu

GİRİŞ

Dünya üzerinde birçok tartışmalı sorunlu alanlar vardır. Bu tartışmalı bölgelerin hepsi kendi çıkarlarını uluslararası alanda kabul ettirebilme amacına yöneliktir. Böylelikle kendilerine uluslararası alanda da taraftar toplama ve destek arama arayışları içine yönelmişlerdir. Feodal toplumdan bugünkü modern toplumlara kadar bu süreç devam etmekte gelecekte de devam edebileceği öngörülmektedir. Ortadoğu bölgesi içerisinde Kıbrıs çatışmalı alanlar içerisinde önemli bir yer oluşturmaktadır.

Son yıllarda Güney Kıbrıs, bölgesel bir statüde olan AB içerisine tartışmalarla girmiş ve kendisine uluslararası alanda güç sağlayabilmiştir. Aslında bu güç suni ve destekçi bir güçten başka bir şey değildir.1870'den 1956'ya kadar geçen sürede zaman zaman Kıbrıs'ta çatışmalar meydana gelmişken 1956'dan sonra adada Türk ve Rumlar zaman zaman çatışma halinde olmuşlardır. Zaman zaman da Rumların baskısı ile Kıbrıs'tan ayrılan Türkler Anadolu'ya ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerine göç etmişlerdir.

Çalışmamızdaki ana varsayım, Johnson mektubu ile oluşan siyasi krizin Türk-Amerikan ilişkilerinin nasıl yönlendirebildiğidir. Bu varsayımda bölgesel bir güç olan Türkiye'ye karşı ABD'nin tepkisini göstermesinin Türk toplumu üzerindeki negatif etkilerini gelecekte olumlu hale getirilip getirilemeyeceği tartışmalı yapıya oturtulmuştur.

Türk toplumu Ada'da Rum baskıları ile iç içe yaşamışlardır. Rum baskıları dış destek sayesinde güç gösterisi haline gelmiştir. Bu güç, katliamlara kadar uzanabilmiştir.1956'da başlayan Kıbrıs'taki Türklerin hak mücadelesi 1960'ta Londra ve Zürih antlaşmaları ile yeni bir ada cumhuriyetinin temellerini oluşturmuştur. Garantörlüğü ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere sağlamıştır.1963 yılında Adadaki statükoyu tanımak istemeyen Rum Cuntası'nın Ada Türklerine karşı uyguladığı asimilasyon ve yok etme düşünceleri garantör sıfatı ile hareket eden Türkiye'yi endişelendirmiş, Türkiye Ada'da yaşayan soydaşlarının haklarını korumak için zaman zaman askeri güç gösterilerinde bulunmuştur.Bu gücün tek amacı Türklerin haklarının garantiye alınması ve ortaklaşa bir yaşayışın sağlanmasına yöneliktir.

Çalışmamızı amacı, Türkiye'nin Ada'ya müdahalesiyle ortaya çıkan ABD Başkanı Johnson'un Mektubu ve bu mektubun arkasındaki sorunlar oluşturmaktadır. Johnson Mektubu'nun ABD tarafından Türkiye'ye tek taraflı yaptırımlar dikte ettirilmesi, Türk kamuoyunda ve Kıbrıs Türk kamuoyunda olumsuzluklara neden olmuştur. Mektuba hazırlanan cevap diplomasi geleneği ile örtüşürken, ABD'deki yunan lobisinin baskısı ile hazırlanan mektup tek taraflıdır. Bu mektup, tek taraflı, mazlumu korumaktan ziyade, saldırganı görmezden gelme tutumunu sergilemektedir.

Çalışmamız Kıbrıs'taki bu oluşumu detayı ile gün ışığına çıkarılabilme amacını taşımaktadır. Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde Soğuk Savaş döneminde bölgesel çatışmaların oluşumunda bloklaşmasının etkisi açıklanmaya çalışılmış ve bloklaşma ile oluşan kurumlara ve bu kurumlardan şiddetle kazanılan bölgesel alanlara yer verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci ve son bölümünde ise, bölgesel çatışmalar içinde Kıbrıs Sorunu ve Johnson Mektubu'nun Türk Dış Politikası'nda oluşturduğu değişiklik ve süreçler analiz edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle Türk-Amerikan ilişkilerinin geçmişi ve bugünü analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda uyguladığımız araştırma metodu konuyla ilgili literatür taraması şeklinde olup bununla ilgili kitap, süreli yayın, konu ile ilgili bilgi ve dokümanlar ile güvenilir internet kaynaklarından oluşmaktadır. Bu şekli ile beraber çalışmamıza bir anlam verilmeye çalışılmıştır.

I.BÖLÜM

“BLOKLAŞMA VE BÖLGESEL ÇATIŞMA ALANLARI”(2.DÜNYA SAVAŞI SONRASI)

1. BLOKLAŞMA VE BLOKLAŞMA NEDENLERİ

Bloklaşma, devletlerin aralarında politik ve askeri yönden işbirliği yapmak üzere anlaşmalar yapıp gruplar kurmalarına, milletlerarası politikada verilen addır. Tarih boyunca devletler bloklar kurmuşlardır. Yirminci asırdaki en önemli bloklaşmaların ilki, Birinci Dünya Savaşı öncesi meydana gelen İtilaf Devletleri arasında sağlanan bloktur. Bu bloka İngiltere, Fransa, Rusya gibi büyük devletler ile bazı küçük devletler dahil olmuştu. Sonradan bunlara Amerika Birleşik Devletleri de katılmıştı. Bu blokun karşısında olan devletlerden Almanya, Avusturya, Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu ise, İttifak, yani Merkezi İmparatorluklar denilen bloku kurmuşlardır.

İkinci Dünya savaşından sonra bloklaşma, Doğu Bloku denilen sosyalist devletlerle, Batı Bloku denilen ve demokrasi ile idare edilen devletler arasında ayrı ayrı olacak şekilde olmuştur. Bunların dışında Üçüncü Dünya Devletlerinin meydana getirdiği bir blok oluşmuştur fakat kendi aralarından bağlayıcı bir bütünlüğü yoktur. Bu tür devletler genellikle farklı problemleri oldukları ve herhangi bir blokta yer almak istemediklerinden dolayı herhangi bir bloka girmemişlerdir.¹

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan bloklaşmanın nedenlerine bakıldığında, en önemli faktör savaş sonrası oluşan Rus-Amerikan güvensizliğidir. Amerika ve Rusya birer kıta devletleridir. Kıta devletlerinin dış politikalarındaki temel özellikleri, Kıtaya egemen olacak stratejik bir alana yerleştikten sonra, kıtanın tümünü ele geçirene veya kıtayı paylaşan sınırdaş devletleri

¹ Atak,M.,S., Harp Sonrasında Dünya, (1945-1966), Ankara 1966, s. 1.

etkisiz hale getirene kadar genişlemektir. Çevreleme politikası da bu düşünce doğrultusunda oluşmuştur.²

İkinci aşamada kıtaya en yakın bölgeleri denetim altına alınması ve ya en kötü ihtimal bu bölgelerde dost hükümetlerin başa geçirilmesidir. İkinci Dünya Savaşından önce ABD ile Rusya arasındaki mücadele Mançurya’da başlamıştır. Hem ABD, hem de Rusya Çin üzerinde egemenlik kurmak istemişlerdir. ABD güçlü endüstrisi ile sömürü olanakları yaratmak için bütünlüğü olan ve siyasi egemenliğini elde etmiş olan bir Çin’in kurulmasını istememiştir. Rusya ise ABD’nin sahip olduğu ekonomik ve siyasi güce sahip değildi. Bundan dolayı Çin üzerinde kendine özgü etkileme gücü ile pazar ve siyasi manivela ile etkili olmaya çalışmıştır.

Bloklamanın önemli nedenlerinden olan Rus-Amerikan güvensizliği gerek Bolşevik Devrimi’nden ABD’nin rahatsız olması, gerek 1922 yılında Almanya ile Rusya’nın birçok önemli konuda anlaşmalara varmaları ile devam etmiştir. 1925–1930 yılları arasında Sovyet rejimi ABD hükümeti, tarafından tanınmazken, iki ülke arasındaki ticaret büyük bir artış göstermiştir. ABD hükümeti Sovyetleri 1933 yılında tanıdıklarını açıklamıştır fakat her şeye rağmen bu gelişmeler iki ülke arasındaki temel güvensizlik havasını kaldıramamıştır. Almanya’nın 1941 yılında Sovyetler Birliğini işgal etmesiyle ABD ile Sovyetler arasında dört yıllık bir ortaklık yaşanmıştır. Fakat savaş sonrasında savaş stratejileri ve savaş sonrası düzenin inşası konusunda birçok anlaşmazlıklar çıkmıştır.³

Ekonomik faktörler de oluşacak bir olumsuzluk sonrasında bloklamanın olabileceğini göstermiştir. Devletler arasında bir liberal düzenin yavaş yavaş yerleşmesi, ulusal ekonomiler arasında ticaretin serbestleşmesi, doların konvertibilitesinin artması gibi ekonomik süreçler hem aşağıdaki sonuçlardan etkilenecek oluşmuş hem de özellikle 1929–1930 yıllarında baş gösteren Dünya Ekonomik Bunalım ile ABD’nin savaş sonrası oluşturacağı iki önemli varsayımdan etkilenmiştir.⁴

² Sander, O., Siyasi Tarih (1918-1994), Ankara, 2007, s. 225.

³ Sander, a. g. k., s. 227.

⁴ Payne, A., U.S.: Hegemony and Reconfiguration of the Caribbean, Review of International Studies, c. 20, Cambridge, 1994, s. 154-155

- 1930'ların ekonomik bunalımın uzamasının nedeni yüksek gümrük duvarları ve bölgesel ticaret blokları olarak görülmüştür. Bu ekonomik yapı ticaretin olağan akışını engellemiş ve ortaya yeni siyasal çatışmalar çıkarmıştır.
- Amerika diğer devletlerin savaş sırasında çektiği güçlüklerden faydalanıp üretimi dört katına çıkarmıştır. Böylece ABD ekonomik gücünü oluşturarak dünya ekonomisine istediği gibi etki edecek hale gelmiştir.

Kapalı bir ekonomik sistem uygulayan Sovyetler Birliği ABD'nin sert gücünün görmezden gelmiş, Doğu Avrupa ve Uzakdoğu'da genişleme niyetinin devam ettirmiştir böylece gerçekleşecek olan savaş sonrası bu iki ülkenin çıkarlarının çatışacağı kendini belli etmiştir.⁵

Yukarıda da değinildiği gibi ikinci dünya savaşı sonrasında uluslararası sistem tanılamayacak kadar değişti bu değişimi üç koldan analiz etmek gerekirse,⁶

- Siyasal: Kurulan Birleşmiş Milletler adındaki örgüt o zamana kadar kurulmuş örgütlerin en evrenseli konumundaydı. Fakat bu evrenselliğin genel kurulda kalması, veto hakkının geçerli olduğu güvenlik konseyinde sadece büyük devletlerin söz hakkı olması ve genel kurulda ABD etkisi olması,
- Askeri: Avrupa'da Nazileri ve Faşistleri yenen iki güç ABD ve SSCB olmuştur. Böylece ikinci dünya savaşı'ndan sonra güçler bu büyük iki gücün etrafında kümelenmeye başlamıştır.
- Ekonomik: İki kutuplu sistemde ekonomik olarak liderliği ele geçiren ABD olmuştur. Çünkü o zaman dünya çapında geçerli olan tek sistem kapitalist ekonomi olmuştur. ABD bu iki kutuplu sistemi savaş bitmeden bir konferansla oluşturduğu Bretton Woods kurumları ile dalgalandırmıştır. Bretton Woods kurumları IMF ve Dünya Bankası ekonomiyi büyük kapitalist ülkelerin yörüngesinde yürütme görevini yerine getirmek için kurulmuşlardır. IMF sistemin birinci ayağıydı IMF'nin görevi "borçların zamanında ödenmesini" gözetmek, sistemin ikinci ayağı olan Dünya Bankası'nın

⁵ Halle,L.J., (Çev. F. Çeliker), Soğuk Harp, Ankara 1976, s. 10; Ayrıca bkz. Türkaya Ataöv, "Marshall Plânından NATO'nun Kuruluşuna Kadar 'Soğuk Harb'", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c. XXIII., No: 3, Ankara Eylül 1968, s. 275

⁶ Oran,B,Türk Dış Politikası (1919-1980),İstanbul,2006,s.482

görevi de yapısal uyumu sağlamaktır.1947 yılında kurula GATT'ın görevi de dünya ticaretini serbestleştirmek olmuştur. GATT daha sonra 1985 yılında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) olarak kurumlaştırılmıştır.

1.2. Nato, Kuruluşu ve Görevleri

Kuzey Atlantik İttifakı'nın (NATO) kuruluşuna ilişkin antlaşma 4 Nisan 1949'da Washington'da 12 ülkenin katılımıyla imzalanmıştır. Anlaşmayı imzalayan bütün devletlerin onayları depoziter olan ABD hükümetine verildikten sonra 24 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma Washington Antlaşması olarak da adlandırılmaktadır. NATO'ya katılan 12 devlet ABD, Kanada, Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İngiltere, Fransa, Portekiz, İzlanda ve İtalya olmuştur. Türkiye de 18 Şubat 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşmasını onaylayarak birliğe dahil olmuştur. Türkiye ile beraber Yunanistan da birliğe üye olmuştur. NATO' üye devlet sayısı 1955'te Almanya ile 1982'de İspanya'nın katılımı ile 16'ya yükselmiştir.1989 yılında soğuk savaşın bitmesi ile NATO eski doğu bloğu ülkelerine yönelik "Barış İçin Ortaklık" projesini hayata geçirmiştir. Bu projenin amacı söz konusu devletlerin askeri altyapılarını ittifakın standartlarına uyumlu hale getirmek ve verilecek eğitim ile bu ülkeleri ileride ittifak üyeliğine hazırlamak olmuştur. Bununla birlikte Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya 1999 yılında NATO'ya üye olması ile üye sayısı 19 olmuştur.22 Kasım 2002 tarihindeki Prag zirvesinde alınan genişleme kararı ile birlikte 26 Mart 2003 tarihinde Brüksel'de ortaklık antlaşması onaylanmıştır. Böylece 29 Mart 2004'te Washington'da düzenlenen törenle Slovakya, Slovenya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Romanya ve Estonya NATO'ya üye olmuşlardır. Böylece NATO'ya üye devletlerin sayısı 26'ya yükselmiştir.⁷

NATO'nun kuruluşundan bu yana ittifak üyesi ülkeler bazı sebeplerden dolayı ittifakın askeri kanadından çekilmişlerdir. Fransa 1966 yılında De Goulle'nin bağımsız dış politika anlayışından dolayı ittifakın askeri kanadından çekilmiştir. Yunanistan ise 1974'te Türkiye'ni Kıbrıs adasına yaptığı barış hareketine tepki göstermek için ittifakın askeri kanadından

⁷ Hasgüler,M.,Uludağ,M.,Uluslararası Örgütler,İstanbul,2007,s.308.

çekilmiştir. Yunanistan'ın askeri kanada dönmesi 1980 yılında Türkiye'de darbe sonrası oluşan askeri yönetimin karşılık beklemeden jest yapması ile gerçekleşmiştir.⁸

NATO ikinci dünya savaşından sonra harabeye çevrilmiş Avrupa'nın yarısını kontrol alanına dahil etmiş Sovyetlerin uyandırdıkları panik ortamında kurulmuştur.1948 yılında Fransa, İngiltere Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u Almanya'ya karşı ittifak oluşturdukları antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma 1949 yılının Nisan ayında daha da genişletilerek Kuzey Atlantik bölgesini kapsayan bir ittifak antlaşmasına dönüşmüştür.Bu antlaşma sürecinde Batı ve Doğu Almanya daha kurulmamıştır.Tüm bu gelişmelerin ışığında ittifakın asıl amacının Almanya değil Sovyetler Birliği olduğu ortaya çıkmıştır.NATO Sovyetler Birliği'nin gücüne karşı duyulan bir savunma ittifakı olmanın dışında yine Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulan çevreleme politikasının ilk adımını teşkil eden bir stratejik örgüt olmuştur.Bu düşüncüyü doğrulayan diğer gelişmeler 1951'de ANSUZ (Avustralya,Yeni Zelanda ve ABD),1954'te SEATO,1965'te Bağdat Paktı kurulması ve 1959'da CENTO'ya dönüştürülmesi desteklemiştir.⁹

NATO, sivil ve askeri olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Var olan bu iki kanadın üzerinde NATO Konseyi (North Atlantic Council) örgütün en önemli karar organıdır. NATO'da kararlar üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan Konsey'de oy birliği ilkesine göre alınır.¹⁰ Bu sistemde her üye ülkenin alınan kararları veto etme yetkisi bulunmaktadır. Savunma Planlama Komitesi (Defense Planning Commite) sivil kanadın en üstünde yer alan organdır. Komite'de, ittifakın askeri politikası ile ilgili kararlar alınır. Nükleer Planlama Grubu (Nuclear Planning Group / NPG) savunma planlama komitesine bağlı olarak çalışır. Komite nükleer silahlar ve savunma konularıyla ilgili görüş ortaya koyar. NATO'nun en yüksek askeri organı olan Askeri Komite (Military Commite) ise NATO görev bölgesinde alınması gereken ortak savunma ile ilgili önlemleri Konsey'e tavsiye niteliğinden sunar.¹¹

Genel Sekreter (Secretary General) NATO'nun en üst düzeyindeki memurdur. Genel Sekreterin altında çalışan Uluslararası Personel (International Staff) bulunmaktadır. Bu personel, Siyasi İşler, Savunma Desteği, Bilimsel İşler, Savunma Planlama Siyaseti, Altyapı,

⁸ Özgöker,U.,Uluslararası Siyasi,Askeri ve Ekonomik Örgütler,İstanbul,2006,s.117

⁹ Hasgüler,Uludağ,,a.g.k.,s.309.

¹⁰ Toffler,A,H,21.Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele,Çev.Mehmet Harmancı,İstanbul,1994.s.208.

¹¹ Oran,,a.g.k.,s.544.

Lojistik ve Konsey Operasyonları daireleri ile birçok idari bürolardan meydana gelmektedir. Diğer taraftan Kuzey Atlantik Asamblesi (North Atlantic Assembly) NATO ülkelerinin parlamenterleri arasındaki işbirliğini arttırmak için çalışmalarda bulunur. Türkiye bu kuruluşa dokuz parlamenter ile katılır. Alınan kararlar NATO Genel Sekreterinin aracılığı ile NATO Konseyi'ne sunulur. Avrupa Grubu dediğimiz (Eurogroup) ise NATO'nun Fransa ve İzlanda dışındaki Avrupalı üyelerinden oluşan gruptur. Grubun amacı Avrupa devletlerinin NATO'ya daha etkili bir biçimde uyum sağlamaya özendirme ve ortak savunmalarının güçlendirmektir. Grupta alınan kararlar NATO Konseyi'ne tavsiye niteliğinde sunulur.

NATO içerisinde tüm üye ülkeler içinde kurulan Atlantik Anlaşması Dernekleri (Atlantic Treaty Associations) NATO Genel Sekreterliği Enformasyon Dairesi ve Kuzey Atlantik Asamblesi ulusal grubu ile işbirliği içinde yayınlar dağıtmakta, konferans ve seminerler düzenlemektedir. Bu organlar örgüt yapısından bağımsızlardır fakat onunla bağlantı içindedirler.

NATO kuruluşundan bu yana değişik savunma stratejileri benimsemiştir.1949'da Sovyetler Birliği'nin atom bombasını patlatması ile ABD'nin nükleer silah tekelinin olduğu dönem sona ermiştir. 1950'lerde İngiltere ve Fransa'nın da nükleer güç olmaları ile NATO Sovyetlere karşı üstünlük sağlamıştır. İttifak nükleer bakımda üstünlüğünü sürdürdüğü dönemde topyekün karşılık stratejisini benimsemiştir.¹²1957'de Sovyetlerin Sputnik uydusunu başarı ile fırlatmaları ile bu strateji değişmeye başlamıştır.1967 Aralık ayında ise Harmel Raporu Savunma Planlama Komitesi tarafından kabul edilmiştir ve esnek karşılık stratejisi uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre NATO orduları Avrupa'ya yapılacak herhangi bir saldırıda tırmanarak yükselen bir karşılık vermeleri gerektiği takdirde ise taktik ve stratejik nükleer silahlara başvurmaları konusunda görüş birliğine varılmıştır.¹³

1962'de Küba krizi sonrasında silahsızlanma seslerinin çıkması ile başlayan süreç 1972'de ABD ve SSCB arasında nükleer dengede kısıtlamalar getiren SALT 1 Antlaşması ile devam etmiştir. Kısıtlama getirilen silahların Avrupa'yı da kapsamı gerektiği düşüncesi ile ortaya Karşılıklı ve Dengeli Güç İndirimi görüşmelerini çıkarmıştır. Bu görüşmeler uzun süre sonuç alınmaksızın devam etmiştir.1987 yılında Reagan ile Gorbaçov arasında imzalanan Orta Menzilli Nükleer Füzelerin imhasına yönelik antlaşma imzalanmıştır. Daha sonra Doğu

¹² NATO El Kitabı,50.Yıldönümü Sayısı,NATO Basın ve Enformasyon Bürosu,Brüksel,1999,s.9-32

¹³ Hasgüler,Uludağ,a.g.k.,s.311.

Avrupa ülkelerinde tek partili sistemlerin çöküşü,1991 yılında Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin dağılma süreçlerine girmesi ve dağılmaları NATO'nun stratejisinden ister istemez değişikliğe yol açmıştır. Bu dağılma sürecinde ortaya çıkan askeri ve etnik konular NATO'nun yeni görev alanları çerçevesinde AGİT ve BM ile pek çok ortak çalışma alanı ortaya çıkmıştır. Bahsedilen görev alanı ve görevin niteliği 11 Eylül 2001 saldırısından sonra tüm dünyaya yayılacak biçimde genişletilmiştir.¹⁴

NATO sadece bir askeri ittifak değildir. Batı dünyasının siyasal ve ekonomik liberalizmin, diğer bir ifade ile demokrasi ve kapitalizmi diğer güçlerin baskı ve tehditlerine karşı korumak ve bu düzeni kendilerine tehdit unsuru içeren ülkelere yaymak amaçlı bir oluşum görünümündedir. Böylece söz konusu olan Batı dünyasının küresel ve bölgesel çıkarları ise, NATO'nun soğuk savaş öncesinde ve sonrasında neden var olduğu sorusunu en iyi şekilde yanıtlamaktadır.¹⁵

NATO konseptindeki terörizmin ve kitle imha silahlarının yanında insanlık için önemli kaynaklarının akışının düzenlenmesi de güvenlik rolü olarak yer bulmuştur. Böylece başta petrol olmak üzere Avrasya'da yer alan enerji bölgelerinin kontrol altına alınması böylece Batı pazarlarına düzenli olarak uygun şartlarda ulaştırılması amaçlanmıştır. Soğuk savaş sonrası oluşan yeni düzende tek başına ne NATO ne de AB güvenlik şemsiyesi sağlama durumunda değildirler. ABD ve Avrupa'da zaman zaman oluşan farklı politik algılar bu iki gücün ortak hareket etmesi engellemiştir.¹⁶

1.3. Varşova Paktı, Kuruluşu ve Görevleri

14 Mayıs 1955'te NATO'nun kurulmasından altı yıl sonra, Sovyetler Birliği Varşova Paktını oluşturmuştur. Bu pakta Sovyetler Birliğinin yanında Çekoslovakya, Bulgaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve Arnavutluk yer almışlardır. Varşova paktının kuruluş amacı görünürde NATO'yu dengeleyici bir güç olarak görünse de işin aslı Yugoslavya'da ortaya çıkan Tito'nun ulusçu, bağımsız ve asi tutumunun tüm Doğu Avrupa'da yankı bulmasını engellemek olmuştur.¹⁷Varşova Paktı ile NATO arasında kuruluş ilkeleri açısından

¹⁴ Özgöker,a.g.k.,s.116-117.

¹⁵ Wallece,W.,Fram the Atlantic to the Bug,From the Arctic to the Tigris ?The Transformation of The EU,International Affairs,Cilt.76,Sayı.3New York,2000,s.475-493.

¹⁶ Yılmaz,S.,Güç ve Politika,İstanbul,2008,s.563-564.

¹⁷ Sander,a.g.k.,s.271-271.

benzerliklerde mevcut olmuştur. Örgüte üye herhangi bir devlete saldırı olduğunda saldırıya uğrayan devlete diğer üyeler yardım etmekle sorumlu olmuşlardır. Varşova Paktı'ndaki askeri nitelikteki yardımlar NATO'daki gibi yasal zorunluluk teşkil etmese de ortak amaçlar arasında sayılmıştır. Paktaki temel amaç üye ülkelerin güvenlik ve barışını korunması olmuştur.

Varşova Paktı'nda beş değişik organ bulunmaktadır. Bunlar, Siyasal Danışma Komitesi, Savunma Bakanları Komitesi, Dışişleri Bakanları Komitesi, Danışma Komitesi, Askeri Konsey. En yüksek sivil organ Siyasal Danışma organıdır. Bu organ üye ülkelerin komünist partilerin birinci sekreterleri ve onların delegasyonlarından oluşmuştur. Bu organ yılda iki kez toplanmıştır. Organın başkanı da dönüşümlü olarak belirlenmiştir. Savunma Bakanları Komitesi yıllık toplanmıştır. Bu Komite askeri yapının başında ortak komuta örgütü olarak çalışmıştır. Dışişleri Bakanları Komitesi ise 1976 yılında kurulmuştur. Bu komitede yıllık toplanmıştır ve Danışma Komitesi'ne bağlı olarak çalışmıştır. Varşova Paktı'nın da sekreteryası ve bu sekreteryanın başında bir genel sekreter bulunmuştur. Askeri Konsey üye devletlerin Genelkurmay başkanlarından oluşmuştur. Bu konseyin başında bir Başkomutan yer almıştır. Askeri Konsey de yılda iki kez toplanmıştır. Konseyin Başkomutanı 1955 yılından itibaren sürekli Sovyet Mareşalleri olmuştur. Tüm üye devletler 1968 yılında Çekoslovakya'ya yapılan müdahaleyi desteklemişlerdir. Tek partili sosyalist rejimlerin Doğu Avrupa ülkelerinde 1989 yılında çökmesinden sonra 1 Temmuz 1991 tarihinde Varşova Paktı ortadan kalkmıştır.¹⁸

1.4. Birleşmiş Milletler, Kuruluşu ve Görevleri

Birleşmiş Milletler kurulmadan önce var olan Milletler Cemiyeti iki savaş arası dönemde küresel ortama adapte olamamış, barış karşıtı eylem ve gelişmelere etkisiz kalmış ve ikinci dünya savaşının başlamasını engelleyememiştir. Böylece savaş sonunda evrensel barışı ve düzeni kurmada daha etkili bir örgütün kurulması gerektiği düşünülmüştür. Birleşmiş Milletlerin kuruluşunda Atlantik Bildirisi'nin rolü vardır. İkinci Dünya savaşı sırasında İngiltere ile ABD arasında yapılan görüşmeler sonucunda 14 Ağustos 1941'de bir ortak bildiri

¹⁸ Hasgüler.,Uludağ,,a.g.k.,s.329-330.

yayınlanmışlardır. Bu bildiride ABD'nin tarafsızlık politikasını terk ettiği ortaya çıkmıştır. Bildirinin maddelerini özetlemek gerekirse;¹⁹

- Savaştan sonra toprak kazanılmayacak,
- İlgili halkın onayı alınmadan toprak değişikliği yapılmayacak,
- Uluslar kendi geleceklerini kendileri saptayacaklar(Self-Determinasyon)
- Uluslararası İşbirliği gerçekleştirilip geliştirilecek,
- Temel hammaddelerden eşit biçimde faydalanılacak,
- İnsanlar korku ve açlıktan kurtarılacak,
- Açık denizlerde ticaret serbestliği gerçekleştirilecek,
- Mihver devletleri silahtan arındırılacak ve savaştan sonra topyekun silahsızlanmaya gidilecek,

Bu maddeler daha sonra Birleşmiş Milletler Antlaşmasına dahil edilmiştir.

21 Ağustos 1944'te Birleşmiş Milletler Örgütü'nü kuracak antlaşmanın taslağını oluşturmak için dört büyük devlet temsilcisi Dumbarton Oaks'ta görüşmelere başlamıştır, görüşmeler 24 Eylül 1944'e kadar devam etmiştir.25 Nisan 1945'te BM'nin kurulması ile ilgili bir konferansın ABD' de gerçekleştirilmesi 4-11 Şubat 1945'te gerçekleştirilen Yalta Konferansında kabul edilmiştir. Yalta konferansı'nda Güvenlik Konseyinin daimi olan beş üyesinin veto hakkı onaylanmıştır. ABD yapılacak konferansın ev sahipliğini yapmıştır ve müttefikleri adına şartlara uygunluk gösteren devletleri San Francisco'daki konferansa davet etmiştir. Kriterlere uymayan dört devlet Ukrayna, Beyaz Rusya, Arjantin ve Danimarka da konferansa davet edilmiştir. Nazi Almanya'sı ile savaş döneminde iyi ilişkiler kuran Arjantin'in konferansa davet edilmesine Sovyetler karşı çıkmışlardır. ABD ve İngiltere'de

¹⁹ Oran,a.g.k.,s.413.

Beyaz Rusya, Ukrayna ve Danimarka'nın davet edilmesine karşılık Arjantin'in de davet edilmesi için ısrarcı olmuşlardır. Sonuçta Rusya, Ukrayna ve Arjantin konferansa davet edilmiştir. Danimarka 'da daha sonra konferansa dahil olmuştur.²⁰

Rusya Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda en büyük zayıfatı veren ülkeler olduğunu 17 ile 22 milyon arası kayıbm büyük bir bölümünün bu ülkelerden verildiğini dile getirmiştir. Rusya bu ülkelerin Birleşmiş Milletler'e tam üye olması gerektiğini bildirmiştir. Sovyetler ile ABD arasında temel görüş farkı Polonya ile Arjantin arasında olmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi Sovyetler Nazilere yardım eden Arjantin'in Birleşmiş Milletlere davet edilmesine karşı çıkmışlardır. Arjantin'in konferansa davet edilmesine rağmen tam bağımsız ve fedakar müttefik olan Polonya'nın konferansa kabul edilmemesi Sovyetlerin büyük tepkisini almıştır. ABD demokratik bir Polonya istemesine rağmen Polonya'da Sovyetlerin belirlediği bir hükümet oluşturulmuştur. ABD bu olaydan dolayı huzursuz olmuştur ve Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov Başkan Truman tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Kurucu üye olarak Polonya'nın koltuğu boş kalırken Arjantin'in büyük bir destekle kurucu üyesi olması Sovyetlerde huzursuzluk ve güvensizlik yaratmıştır.²¹

San Francisco Konferansında 4 genel komite oluşturulmuştur; (a) Gündem Düzenleme Komitesi, (b) Yürütme Komitesi, (c) Eşgüdüm Komitesi, (d) İtimatname Komitesi'dir. San Francisco Konferansı ile birlikte Fransa'nın da katıldığı BM Daimi Güvenlik Konseyi üyelerine veto hakkı verilmiştir. Birleşmiş Milletler üyesi olup veto yetkisi olmayan ülkelerin de daimi beş ülke kadar olmasa da üyelikten kazanımlar sağladığı görülmektedir. Bu devletlerin bağımsızlıkları, egemenlikleri ve toprak bütünlükleri kolektif bir güvenlik sistemi ile garanti altına alınmıştır.²² Birleşmiş Milletler ancak dünya barışını tehlikeye atan devletlere karşı önleyici bir müdahalede bulunabilmekte, diğer taraftan ilkelerini, taahhütlerini ve üyelik şartlarını kabul eden tüm devletlere karşı eşitlik ve varlıklarının devamı için sağlam garantiler sağlamıştır. Bunun yanında Ekonomik ve Sosyal Konseyin yetkileri arttırılmıştır. Tüm üyelerin eşitliği esasına göre çalışan bu kurumların yetkilerinin arttırılması diğer devletlerinde büyük devletler gibi önemli yetkiler elde etmişlerdir. Genel Kurulda her üyenin eşit oy hakkı bulunmaktadır. Genel Kurul dünya barışı ile ilgili her konuyu müzakere

²⁰ Hasgüler,,Uludağ,,a.g.k.,s.94-95.

²¹ Özgöker,a.g.k.,s.15-16.

edebilmekte ve Genel Kurulda daimi üyelerin seçimi dışında her konuda alınan kararlarda verilen oyların etkili olması önem teşkil etmektedir. BM'nin kadrolarının seçiminde devletlerin nüfusu ve coğrafi büyüklükleri önem arz ettiğinden oluşan sonuçlar büyük devletler dışındaki devletler için de olumlu sonuçlar doğurabilmektedir.²³

26 Haziran 1945'te BM şartı'nın katılımcılar tarafından imzalanması ile San Francisco Konferansı sona ermiştir. Beş büyük devlet ve diğer imza atan devletlerin çoğu BM Şartı'nın 110. maddesindeki usule göre anlaşmayı kendi iç hukuklarına göre onaylayıp onay belgelerini ABD Hükümeti'ne sunmuşlardır. Böylece 24 Ekim 1945 tarihinde bu antlaşma yürürlüğe girmiştir. Türkiye'de antlaşmayı ilk onaylayan devletlerden biri olmuştur. Antlaşma dönemim tek partili meclisinde yer alan milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir.²⁴

Birleşmiş Milletler şartı Milletler Cemiyeti Misakına göre daha ayrıntılıdır ve bir anayasaya benzemektedir. BM şartının birinci bölümünde örgütün amaçları ve ilkeleri belirtilmiştir. Belirtilen amaç ve ilkeler genel olarak savaşı önlemek, barışı kalıcı kılmak, uluslararası güvenliği tehdit eden her türlü siyasal, sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel sorunlara karşı çözüme yönelik faaliyetlerde bulunmayı öngörmektedir. Örgüt dünyada gerçekleşen en büyük savaştan sonra yeni bir iyimserlik ve idealizm havası oluşturmak ve böylece savaşların gerçek sorumlularını gizlemek amacıyla oluşturulmuştur.

Soğuk savaş sonrası BM'nin barış gücü operasyonlarında artış görülmüştür. BM şartında belirlenen amaçlara ek olarak, İnsani Müdahale, Silahsızlanma ve silahların kontrolü, Kitle imha gücüne sahip silahların yok edilmesi ve Bölgesel düzenlemeler doğrultusunda uluslararası örgütlerle işbirliği de BM'nin önde gelen amaçlarının içinde yer almıştır. Genel olarak bakıldığında BM müdahalelerinde Önleyici diplomasi her zaman ilk sırada gelmektedir. Sivil amaçlı müdahaleler BM müdahaleleri arasında en sık rastlanan müdahale biçimidir. BM görevleri en fazla sivil işlemlere sahiptir. Böylece BM müdahalelerinin alanı genişlerden niteliği de değişime uğramıştır. Bahsedilen bu sivil işlevler siyasal ve teknik yardım, seçimler, referandum, insan haklarının korunması ve insani müdahale gibi uluslar arası çatışma kavramından uzak alanlara doğru kaymıştır. Örnek olarak Angola, El

²³ Hasgüler, Uludağ, a.g.k., s.94-95.

²⁴ Gönübol, M., Milletlerarası Siyasi Teşkilatlandırma-Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1964, s.161.

Salvador,Nikaragua,Namibya,Kamboçya,Batı Sahra ve Haiti'ye yapılan müdahaleler gösterilebilir.²⁵

2. BÖLGESEL ÇATIŞMA ALANLARI

Soğuk savaş sürecine girilmesiyle oluşan çift kutuplu sistem ve iki süper güç siyasal, askeri ve ekonomik konularda sık sık karşıya gelmeye başlamıştır. Dünya üzerindeki önemli bölgelerde yer alan küresel çıkarlar bu bölgelerde gerek doğrudan gerek destekleyen ülkeler olarak bu iki büyük gücü karşı karşıya getirmiştir. Kore savaşı bu iki büyük gücün farklı ideolojilerinin bir ülkenin kuzeyi ve güneyi olmak üzere ayrı ayrı enjekte edilmesi ile gerçekleşmiştir.²⁶Bölgesel çatışmalar başlığı altında ele alınacak diğer bir olay Küba Bunalımı'dır. Küba Bunalımı hem soğuk savaşın doruğunu oluşturan hem de yumuşama dönemine girilmenin temelini oluşturan olay olarak bilinmektedir. Küba bunalımı da Kore savaşı gibi ideolojik kökenlidir Kore savaşında farklı olarak işin içine nükleer silah tehlikesi de dahil edilmiştir. Küba bunalımı sonrası soğuk savaş sürecinde detant (yumuşama) dönemin temelleri atılmıştır. Yumuşama döneminde meydana gelen bölgesel çatışmaların genel nedenlerine bakacak olursak;

- Modern teknolojiyi ele geçirme isteği,
- Gelişmiş ülkelerdeki yüksek yaşam standartlarına duyulan tepki,
- Geçmişin emperyalist sömürüsü,
- Bugünün ırk ayrımı

Bölgesel çatışmaların ortaya çıkmasında Milliyetçi duygu yukarıda sayılan tüm nedenlerde daha ağır basmıştır. Tüm bu nedenlerden ortaya çıkan bölgesel çatışmalar sadece Üçüncü Dünya ülkelerinde değil, Avrupa ve Amerika'nın bazı merkezlerinde de gerçekleşmiştir. Kanada'nın Quebec ve İngiltere'nin Kuzey İrlanda sorunlarının temelinde yukarıda sayılan

²⁵ Yılmaz,a.g.k.,s.557.

²⁶ Oran,a.g.k.,s.547.

birincil nedenler bulunmaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen Üçüncü Dünyada meydana gelen çarpışmalar daha şiddetli olmuştur.²⁷

Endüstrileşme iletişim ve ulaşım ağlarının günümüzde yaygın bir hal alması bunun yanında eğitim olanaklarının gelişmesi birincil nedenlerin önemini daha da arttırmaktadır. Bütün bu gelişmeler sonrası aralarında sık temas olmayan gruplar birbirleri ile daha da yakınlaşmış ve gruplar arası çatışma olasılığı artmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge devletlerinin yavaş yavaş çekilmeleri ile merkezi otorite ortadan kalkmıştır. Sömürge güçler tarafından çizilen devlet sınırları içinde birçok farklı etnik ırk kalmıştır. Diğer taraftan aynı etnik ırka mensup olan iki grup farklı devletlerarasında bölünebilmişlerdir.²⁸

Gerçekleşen bu etnik çatışmalar çoğu zaman bir tek devlette kalmamış diğer devletlere de yayılmıştır. Böylece bir ülkede başlayan etnik çatışma bölgesel bir çatışma haline dönüşebilmiştir. Çatışmaların ortaya çıkması ve gelişmesinde etnik bağların güçlülüğü egemen olan ülkelerin iç işlerine karışılmaması yönündeki istekleri ile devletlerarası hukuk ilkelerine birçok kez aykırı hareket edilmesine neden olmuştur. Arap-İsrail savaşında tüm bu nedenlerin sonuçlarına rastlamak mümkündür. Bazı devletler ise yanı başında gerçekleşen çatışmalara çıkarlarını maksimize etmek için katılırlar. Devletler gerçekleşen bölgesel çatışmalarda büyük devletlerin yardımlarını da istemişlerdir. Sovyetler Birliği Hindistan'a Pakistan karşısında destek vermiştir. ABD ve Çin de Pakistan'a Hindistan karşısında destek olmuştur.

2.1. Kore Savaşı

Uzakdoğu son yüzyılda küresel oyuncuların çıkarlarını gerçekleştirmek için hamle yaptıkları önemli bir bölge olmuştur. Japonya 1905 yılında Rusya'yı bölgede yenilgiye uğratarak Kore'yi 1910 yılında ülkesine katmıştır.1945 yılında dünya savaşı sonrasında Japonya'nın teslim olmasıyla Kore yarımadası ABD ve SSCB için güç çatışması alanı olmuştur. ABD ve SSCB yerli halktan oluşan fakat kendi ideolojilerini temsil eden iki farklı hükümet kurmuşlardır. Yine bu iki devlet tüm bunların sonunda işgal ordularını çekmiş ve 38. enlemi sınır olarak belirlemişlerdir. BM Kore komisyonu, iki Kore arasındaki sorunların

²⁷ Sander,a.g.k.,s.509.

²⁸ Sander,a.g.k.,s.510.

giderilmesi amacıyla 10 Haziran 1950 Kuzey Kore temsilcileri ile 38. paralelde görüşme gerçekleşmiştir. Bu görüşmelerden 15 gün sonra barış karşıtı gelişmeler yaşanmıştır.²⁹

Kore savaşının meydana gelmesindeki nedenlere bakılacak olursa;

- Sovyetler Birliği'nin Japonya'da kurulacak ABD üslerini Kore ile dengeleme isteği,
- Mao'nun komünist bloktaki alternatif isim olmasını engellemek,
- Asya'nın ihmal edildiği düşüncesi,

25 Haziran 1950'de Kuzey Kore birliklerinin 38. enlemden güneye doğru inerek Güney Kore'ye saldırıya geçmelerinde etkili olmuştur.³⁰ Savaşın başlaması ile birlikte ABD'nin girişimleriyle BM Güvenlik Konseyi olağan üstü toplanmıştır. Üye ülkeler Kuzey Kore'nin durdurulması için yürütülecek faaliyetlere davet edilmişlerdir. BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden biri olan SSCB o ara Çin'in BM'de Pekin tarafından temsil edilmemesini protesto ettiğinde katılmamıştır.²⁷ Haziranda ABD birlikleri Güney Kore'ye çıkarma yapmışlardır. 15 ülke BM'den gelen çağrılara uyararak Kore'ye asker göndermişlerdir.³¹ Türkiye BM Kuvvetine bir tugaylık kuvvet ile katılmıştır. Türk asker Kore savaşında çok etkili olmuş bunun sonucunda 1952 yılında NATO'ya üye olmamıza destek olmuştur.

Kore savaşı ABD için sürpriz niteliği taşımamıştır. Dışişleri uzmanı Paul Nitze tarafından 1950 yılında yayınlanan rapora göre Kore, Hindicini, Yugoslavya, Berlin ve Avusturya ile birlikte Stalinizm tehdidi altında olan bölgeler olarak tanımlanmıştır. İlerleyen süreçte ABD Dışişleri Bakanlığı Doğu Avrupa Dairesi bir rapor hazırlamış bu rapora göre Güneydoğu Asya, Yunanistan, Yugoslavya, Finlandiya, İran ve Türkiye'nin Sovyet tehdidi altında olduğu vurgulanmıştır. Batı Sovyet ideolojisini ve yayılcı planının farkında olduğunda Kore savaşına bir iç savaş olarak yaklaşmamıştır. ABD Kore savaşını kendisine karşı bir tehdit olarak algılamış bundan dolayı BM Güvenlik Konseyi organını harekete geçirmeyi düşünmüştür.³²

²⁹ Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953) seri no:7 Ankara 1975,s.20.

³⁰ Toker, M., Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, DP'nin Altın Yılları 1950-1954, Ankara, 1991s.50.

³¹ Oran, a.g.k., s.547.

³² Bostanoğlu, B. Türkiye-ABD ilişkilerinin Politikası, Ankara, 2008, s.426.

Kore savaşına Çin perspektifinden bakacak olursak aslında BM kuvvetleri Çin için bir tehdit teşkil etmemiştir. Çin'in endişe ettiği konu savaş sonrası Kuzey Kore'ye geçecek olan ABD askerlerinin orada konuşlandırılma ihtimali olmuştur. Böylece ABD'nin Çin'e iç ve dış politikasında baskı uygulayabileceği hesaba katılmıştır. Çin'i Asya'da eski üstünlüğüne taşımak isteyen Mao'nun düşüncesi de sergilenen bu davranışta önemli rol oynamıştır.

Böylece Çin BM birliklerinin Kuzey Kore topraklarına girdikleri takdirde kendilerinin de savaşa gireceklerini belirtmiştir.7 Ekimde ABD birlikleri 38. enlemin kuzeyine geçince Çin Mançurya'daki askeri yığınağını 180.000'den 320.000'e yükseltmiştir. Çin'in savaşa dahil olması ile savaş Çin ile BM kuvvetleri arasında geçmeye başlamıştır. Çin BM kuvvetlerini püskürterek Güney Kore'ye doğru ilerlemiştir. Gerçekleştirilen karşı saldırı sonucunda Çin birlikleri kuzeye doğru çekilmek zorunda kalmışlardır.38.enlemin biraz kuzey ve güneyine sapılarak askeri sınır saptanmıştır.1951 de başlayan bırakışma görüşmeleri 1953 yılında görüş birliğine ulaşılarak imzalanabilmiştir.³³ Böylece 38. paralel iki ülke arasında sınır kabul edilmiş savaş tutsakları değiş tokuş edilmiştir. Kore savaşının en sıcak günlerinde Batı dünyası, SSCB'nin kendilerinin Kore ile meşguliyetlerinden faydalanarak Avrupa ve Orta Doğu gibi başka bir yerde daha kendileri ile rekabet edebilecekleri tedirginliğini yaşamışlardır. Bu beklenti ABD'yi ve müttefiklerini Sovyetlerden gelecek beklenmedik bir saldırıya karşı her an hazırlıklı olma gerekliliğine inandırmıştır.³⁴ Savaşın bir sonucu olarak Türkiye asker gönderdiği bu savaş sonrasında kendini Batılı devletlerle her alanda eşit hissetmiştir.³⁵

2.2. Küba Bunalımı

Küba bunalımının başlaması ABD istihbarat birimlerinin 1962 yılında Sovyetlerin Küba'ya Jüpiter benzeri orta menzilli füzeler koymasını saptamaları ile başlamıştır. ABD ateşleme sistemlerini taşıyan Sovyet gemilerinin adaya girememeleri için adayı abluka altına almıştır. ABD aldığı bu kararla adayı abluka altına alması sonucunda Sovyetlerde gemilerini çekmeyeceklerini açıklamışlardır. Böylece nükleer bir savaşın eşiğine gelinmiştir. ABD Başkanı Kennedy'nin Küba karasularına girecek her Sovyet gemisinin vurulacağına ilişkin

³³ Sander,a.g.k.,s.281-282.

³⁴ Sever,A.,Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye,Batı ve Ortadoğu (1945-1958),İstanbul,1997s.71.

³⁵ Zürcher,E,J.Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,İstanbul,1995,s.342.

açıklaması gerginliği daha da yükseltmiştir. Sovyetler gemileri geri çekmeyi reddetmelerine rağmen sonra Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılması karşılığında, Küba'ya yerleştirmeyi düşündüğü füzeleri geri çekeceğini bildirmiştir.³⁶

Bunalımın temeli Küba'da iktidarı ele alan Fidel Castro'nun uzaklaştırılmak istenmesi olmuştur. ABD Küba bunalımından önce Castro rejimini yıkmak için birçok yol denemiştir. Amerikan Devletleri Örgütünün çalışmaları sadece Castro yönetimini kötölemenin ötesinde gidememiştir. ABD şeker boykotunu da ikinci bir yıpratma şansı olarak denemiştir. Alınan ekonomik tedbirler uzun süre etkili olamamıştır. Diğer bir yol olarak Eisenhower döneminde hazırlanmış olan ve Kennedy döneminde uygulamaya konulan gizli bir plan başarılı olamamıştır. Bu plana göre ABD'ye kaçan Kübalı mülteciler ile ada'nın işgali planlanmıştır. Fakat mülteciler tarihte "Domuzlar Körfezi Çıkarması" adı ile yer alan harekatta başarısızlığa uğramışlardır. Sovyetlerde ABD'nin bu zor durumdan faydalanmak istemiş, böylece Küba'ya destek olamaya başlamışlardır. Sovyetler Küba'nın şeker ihracatının büyük bölümünü satın alıp Amerikan müdahalesine karşı güvence için çalışmaya başlamışlardır.³⁷

ABD dışişleri bakanı Robert Mc Namara Küba'ya Sovyetler tarafında füzeler yerleştirildiğini tespit ettiklerini bildirmiştir. Bulgular Başkan Kennedy ile paylaşılmış ve teknik bir toplantıdan sonra adanın ablukaya alınması kararına varılmıştır. Elde edilen bilgilere göre füzelerin kullanılmaya hazır olması için bazı parçaların eksik olduğu ortaya çıkmıştır. ABD hiçbir kuruma haber vermeye ablukayı başlatmıştır. Aynı anda Sovyet gemileri de Küba'ya doğru ilerlemişlerdir. Bu gelişmelerle gerginlik en üst seviyeye ulaşmıştır. Kruşçev önce gemilerin durdurulmayacağını çünkü savunma silahları taşıdıklarını bildirmiştir. Jüpiterler, Küba krizinin nedenlerinden, en azından krizi ağırlaştırıran sebeplerden biri olarak değerlendirilebilse dahi, asıl rolü krizin sonuçlandırılmasında oynamıştır. ABD'yi Türkiye'de konuşlandırılan Jüpiterlerin Küba krizinde Sovyetler ile pazarlık malzemesi yapılabileceği endişesi kaplamıştır.³⁸ Bu endişe daha sonra 27 Ekim 1962 tarihli Kruşçev'in mektubu ile gerçeğe dönüşmüştür. Kruşçev Kennedy'e gönderdiği mektupta Türkiye'deki benzer füzeler sökülürse Küba'daki Sovyet füzelerinin de geri çekileceğini belirtmiştir. Sovyetlerin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı duyacağını, Amerika'nın da Küba'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına saygı duyması gerektiği bildirilmiştir.

³⁶ Oran, a.g.k., s.682.

³⁷ Sander, a.g.k., s.323-324.

³⁸ Blight, J., Nye, S.J., Jr. And Welch, A.D., The Cuban Missile Crisis Revisited, Foreign Affairs, Fall, New York, 1987, s.173, Hanfer, Bureaucratic Politics and Those Frigging Missiles, s.313.

Kennedy’de yazdığı mektupta Küba’daki füzeler sökülürse ABD’nin uyguladığı ablukaya son vereceği fakat Jüpiter füzeleri ile ilgili net bir şey söyleyemeyeceğini bildirmiştir. ABD için öncelikli amaç tehdidin ortadan kalkması olmuştur. Jüpiter füzeleri sorununun daha geniş bir düzenleme ile görüşülmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Türkiye’de bulunan Jüpiter füzelerinin yerleştirilme zamanında Sovyetler tarafından fazla tepki almamaları da Kennedy’nin bu tutumunu destekleyici bir gelişme olmuştur. Tüm bu gelişmelerden sonra Kruşçev Küba’ya füze yerleştirilmeyeceğini duyurdu ve ABD’de uyguladığı ablukaya son vererek bu krize bir son vermiştir.³⁹

Krizin sonuçlarına bakarsak;⁴⁰

- Küba bunalımı ile soğuk savaşın doruk noktasına varıldığı bir dönemde yumuşama ve görüşme ortamı yaratılmıştır. Bundan dolayı Sovyetler Berlin konusundaki sert tutumlarından vazgeçmiş ve Türkiye’deki Jüpiter füzelerini sökmeye başlamışlardır.
- NATO üyeleri arasında siyasal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumun sebebi Avrupalı NATO müttefiklerinin böyle önemli ve kendilerini ilgilendiren bir durumda kendilerine danışılmadığını görmeleri olmuştur.
- Küba bunalımından sonra bölgesel çatışmalarda geleneksel silahların önemi artmıştır. Böylece ABD kendi geleneksel silahlarını arttırırken müttefiklerinin de aynı şekilde davranmalarını istemiştir. Fakat NATO içinde kimyasal silahlarına güvenen müttefiklerle ABD arasında sorunlar çıkmıştır.
- Bunalımın belki de en önemli sonuçlarından biri, herhangi bir bunalım halinde Washington ile Moskova arasında aracısız bir haberleşme sisteminin olması gerekliliğinin farkına varılmıştır. Devlet başkanlarının hızlı bir şekilde ve aracısız iletişime geçmeleri ile birçok yanlış anlaşılmaların aşılabileceğinin farkına varılmıştır.
- Doğu Bloku içinde Sovyet-Çin, Batı Bloku içerisinde ABD-Fransa anlaşmazlıkları ortaya çıkmıştır. ABD ile Sovyetler Birliği nükleer silahların yayılmasını önlemeye

³⁹ Armaoğlu, F., 20. y. y. Siyasi Tarihi, İstanbul, 2004, s. 602.

⁴⁰ Sander, a. g. k., s. 327-328.

yönelik 5 Temmuz 1963 tarihinde Nükleer silahların denemelerinin kısmi yasaklanması Antlaşmasını imzaladılar.

2.3.Vietnam Savaşı

Vietnam müdahalesi ABD'nin 2. Dünya Savaşı'ndan beri gerçekleştirdiği en belirleyici müdahale olmuştur. ABD'nin Vietnam'a müdahalesindeki temel amaç kendi Hegemonya stratejisi ile doğru orantıda olan Fransa'nın Uzakdoğu'daki rolünü sürdürmesini desteklemek olmuştur. Savaş beklenenin aksine uzun bir süre almıştır. Vietnam 19. yüzyılda Fransa tarafında kolonileştirilmiş daha sonra 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya tarafından işgal edilmiştir. Aynı sıralarda Fransa'dan bağımsızlık için hareketlenmelerde baş göstermiştir. Vietnam içindeki Komünist grup tarafından Japonların Vietnam'dan çekilmesinden sonra bir bağımsızlık deklarasyonu yayınlanmıştır. Self Determination hakları çerçevesinde öne sürülen bu deklarasyon kabul görmemiştir. Böylece Fransa'nın Ekim 1946'da başlatmış olduğu bombardıman ile savaş başlamıştır. Vietnam'da Komünizm tehlikesinin olması Fransa'nın burada yürüttüğü savaşın %80'inin ABD tarafından finanse edilmesini sağlamıştır. Bunun arkasında Domino Teorisi yatmaktadır.⁴¹ Bu teoriye göre komünizme teslim olan bir ülke zamanla etrafındaki ülkelere de etki ederek onları kendisine benzetir.⁴²

Vietnam savaşına Kennedy döneminde bakarsak, J.F. Kennedy başkanlığı döneminde ABD'nin Vietnam'a karışmasını pek istememiştir. Savunma Bakanı Mc Namara gibi savaşta gerçekleşecek zaferden pek emin olamamıştır. Kennedy döneminde yayınlanan Rostow-Taylor raporu ABD'nin Vietnam'a müdahale gerçekleştirmesi gerektiğini bunun için 8.000 askerin yeterli olacağını ve bunun yanında Vietnam'ın bahsedildiği gibi kötü ve elverişsiz bir yer olmadığı anlatılmıştır. Zamanın Dışişleri Bakanı Yardımcısı George Ball bu görüşe karşı çıkmıştır. Daha sonra Kennedy ile yapılan görüşmeler ile Vietnam'a 15.000

⁴¹ Zinn,H., A people's History of the United States,New York,1990,s.462.

⁴² Bostanoğlu,ag.k,s.293-294.

kişilik ABD askerinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴³Daha sonra Kennedy zor durumda kalarak hayvan ve bitki öldüren Napalm silahlarının yerleşim birimleri dışında kullanılmasına izin vermiştir. Vietnamlılar için ABD Fransız sömürgesinin devamı niteliğinde olmuştur.

Başkan Johnson döneminde ABD Vietnam'daki askeri varlığını 500.000 kişiye kadar yükseltmiştir. Bu yükseliş Johnson'un tırmanma (escalation) politikasından kaynaklanmıştır. Johnson savaşı tırmandırarak düşmanı pazarlık masasına oturabileceğini planlamıştır. Fakat tırmanan gerginlik ABD'de savaş karşıtları ve savaş yandaşları olmak üzere iki farklı grup ortaya çıkarmıştır.

Başkan Johnson'un tırmanma politikasından dolayı 1964 yılında Genelkurmay başkanlığı tarafından verilen memorandumda ABD'ye savaşta konan tüm sınırlandırmaların kaldırılmasının ve havadan bombardımanın başlamasının gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. ABD yine bu dönemde güneyde gerçekleşen saldırıların kaynağının kuzeyden kaynaklandığı tezi üstünde durmuştur. Kuzey Vietnam'ın bombalanması için Turner Joy ve Madox isimli iki ABD gemisinin batırılması sebep gösterilmiştir. Bu iki geminin gerçekten batıp batmadığı da o dönem tartışma konusu olmuştur. ABD Tonkin körfezinde gerçekleşen bu olaydan sonra Vietnam'a çok sert tepki vermiştir. ABD olaydan sonraki 3 yıl boyunca Kuzey Vietnam'ı yerle bir etmiştir. Hava saldırıları sonuç vermeyince ABD kara birlikleri ile saldırıya geçmek zorunda kalmıştır. ABD kara birliklerinin sayısı 50.000'den 600.000'e çıkarılması düşünülmüştür. Savaşın kara savaşına dönüştürülmesi ile Vietnam savaşı bir Amerikan Savaşı haline gelmiştir. Böylece ABD gerilla savaşında başarılı olamadığını anlamış Başkan Johnson da 1968 yılında bombardımanı durdurarak başkanlık seçimlerinden çekildiğini belirtmiştir.⁴⁴

Richard Nixon ABD başkanlığı için 1969 yılında yemin ettiğinde zor bir Vietnam sorununu üstlenmiştir. Nixon ile birlikte ABD birlikleri yavaş yavaş Vietnam'dan çekilmeye başlamıştır. Nixon Moskova ve Çin'e 1972 yılında birer ziyaret gerçekleştirmiştir. Nixon'un bu ziyaretleri yumuşama dönemine girildiği şeklinde yorumlanmıştır. Ziyaretlerin diğer amacı da Kuzey Vietnam ile müttefiklerinin arasını

⁴³ Sander,a.g.k.,s.525.

⁴⁴ Sander,a.g.k.,s.527-528.

soğutmak istenmesidir.⁴⁵ Nixon bu görüşmelerden sonra Nisan ve Mayıs 1972 tarihlerinde tırmanma politikasına geri dönmüştür. Nisan ayında B-52'ler Johnson döneminden daha yoğun bir saldırı düzenlemişlerdir. Daha sonra Kuzey Vietnam limanı da mayınlanmaya başlamıştır. Bu durum Sovyetler ile ABD'nin arasını açacak riskler taşımasına rağmen Sovyetler ve Çin bu olayı sadece protesto etmişlerdir. ABD 1973 yılına kadar Kuzey Vietnam'ı vururken aynı anda barış görüşmeleri de devam etmiştir. Vietnam savaşı 23 Ocak 1973 tarihinde Paris antlaşması ile son buldu. Antlaşmaya göre Amerikan güçlerinin Vietnam'dan çekilmesi, tutsakların geri iadesi, Genel seçimlerle ilgili Kuzey ve Güney Vietnam arasında görüşmelerin oluşması ve Laos ile Kamboçya'daki tüm yabancı birliklerin geri çekilmesi kararlaştırılmıştır. Vietnam savaşı ABD'ye 55 bin asker kaybına mal olmuştur.⁴⁶ ABD modern ordusuna rağmen gerilla savaşında ne kadar başarısız olabileceğini görmüş büyüyen kayıplar ABD kamuoyunda tepkiler yaratmış ABD çok pahalı bir tecrübe edinmiştir.⁴⁷

2.4.Ortadoğu Savaşları

Soğuk savaş dönemi içinde özellikle 1956–1960 yılları arasında Ortadoğu arka arkaya yaşanan bunalımlara ev sahipliği yapmıştır. Diğer bir dönem olarak 1967–1973 yılları arasında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı bunun yanında Lübnan iç savaşı ve 1980 yılında gerçekleşen İran-İsrail Savaşı'nı kapsamaktadır. 1960 yılına kadar Ortadoğu'da yaşanan önemli olan olaylar içinde 1956 Süveyş Bunalımı vardır. Süveyş bunalımının ortaya çıkmasındaki en önemli etken 1955 sonrası Mısır'ın Doğu Blokuna yaklaşmasıdır. Mısır'ın Doğu Blokuna yaklaşmasından rahatsız olan ABD ve diğer batılı devletler Mısır'a yapacakları yardımları durdurdular. Bunlardan biri ABD'nin yapılması düşünülen Asuan barajı için yapacağı maddi yardımı kesmesidir. Bunun yanında İngiltere ve Dünya Bankası'nın da Mısır'a yaptıkları yardımları durdurduklarını açıklamışlardır. Mısır ise bunlara karşılık Süveyş kanalını millileştireceğini açıklamıştır. Yapılan bu açıklamadan sonra İngiltere, Fransa ve ABD 16 Ağustos tarihinde Londra'da bir konferans toplanması gerektiğini bildirmişlerdir. 22 devletin katılımı ile konferans gerçekleşmiştir.⁴⁸

⁴⁵ Bostanoğlu, a.g.k., s.295

⁴⁶ Armaoğlu, a.g.k., s.673-681.

⁴⁷ Ambrose, S.E., Dünyaya Açılım: 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası, Ankara, 1992, s.278.

⁴⁸ Oran, a.g.k., s.627.

Konferansın sonunda ABD Dışışleri bakanı Dulles'in sunduğu planın uygulanmasına karar verilmiştir. Plana göre Süveyş kanalı içinde Mısır'ın da yer alacağı ama hakim bir ülkenin olmayacağı uluslararası bir kuruluşça yönetilecektir. Bunun dışında Mısır hükümetine adalete uygun maddi çerçevelere uygun bir gelir sağlanacak ve Süveyş kanalı şirketine de adalet çerçevesinde tazminat ödenecektir. Dulles Planı'nda bu maddeleri içermiştir. Mısır'ın yanında yer alan Sovyetler bu maddelerin sömürgeci bir düşünce yapısı taşıdığını dile getirmiştir. Mısır Süveyş kanalının uluslar arası denetime alınmasını ve kanal üzerinde egemenliğinin kaldırılmasını kesinlikle kabul etmeyeceğini dile getirmiş bu iki maddenin kabul edilmesi durumunda tüm ülkelerin kanaldan geçmesine izin vereceğini dile getirmiştir. Birinci ve ikinci Londra konferanslarında sorun çözülmeyince sorun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmıştır. Güvenlik Konseyi de sorunu çözemeyince İngiltere ve Fransa askeri müdahale gerekli olduğunu düşünmüşlerdir. ABD ise gerçekleşecek bir askeri müdahalenin bölge ülkelerini SSCB'ye yakınlaştıracığını düşünüp İngiltere ile Fransa'nın İsrail'in Mısır'a saldırması sonucunda güvenliğı sağlamak amacı ile müdahale etmelerinin yerinde olacağını düşünmüştür.

İsrail güçlerinin 29 Ekim 1956 tarihinde Mısır'a saldırıya geçmeleri ile savaş başlamıştır. Savaş başladıktan sonra İngiltere ve Fransa İsrail ve Mısır'a 12 saatlik bir ultiatom göndermişlerdir. Bu ultiatoma göre iki devlet savaşa derhal son verecek ve kanalın her iki yakasında 10'ar millik bir alanın gerisine çekileceklerdi. Mısır gönderilen bu ultiatomu kabul etmemiştir. Böylece Fransa ve İngiltere Kıbrıs adasındaki üslerinden Mısır'a karşı saldırıya geçmişlerdir.⁴⁹ İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a müdahaleleri uluslar arası platformda büyük tepki almıştır. Hem ABD hem SSCB bu iki ülkeyi saldırgan olarak tanımlamışlardır. Uluslararası platformdan gelen bu baskılara daha fazla dayanamayan iki ülke 3 Aralık günü Mısır'dan çekileceklerini açıklamışlardır. İsrail de bununla birlikte Sina yarımadasını boşaltmıştır.⁵⁰ Sonuç olarak tüm bu yaşananlardan Mısır karlı çıkmıştır. Mısır Süveyş kanalında egemenliğini pekiştirmiştir. Bununla birlikte Nasır Arap dünyasındaki en önemli lider konumuna yükselmiştir. Mısır ile SSCB birbirine yakınlaşmıştır.

Ortadoğu bölgesinde Süveyş bunalımına benzeyen Suriye Bunalımı da gerçekleşmiştir. Suriye bunalımının temelinde Süveyş bunalımı ile bölgesindeki etkinliklerini yitiren İngiltere ve Fransa'nın yerine ABD ve SSCB'nin etkinleşiyor olması olmuştur. Bu dönemde

⁴⁹ Sander,a.g.k.,s.302.

⁵⁰ Oran,a.g.k.,s.628.

SSCB ile yakın ilişkiler kuran Suriye batı dünyasını endişeye sürüklemiştir. Yaşanan sıkıntılar sonrası sorun BM'ye taşınmış daha sonra 1958 yılında Mısır-Suriye'nin birleşmesi ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti ile sona ermiştir.⁵¹

2.4.1. Arap-İsrail Savaşı(1967–1973)

Temeli 1948 yılına dayanan Arap-İsrail çatışması 1967 yılında İsrail-Suriye sınırında yaşanan yeni çatışmalar ile doruk noktasına ulaşmıştır. 1956 savaşıdan sonra İsrail sınırı ile arasına Birleşmiş Milletler Barış Gücü geçen Mısır, Mısır-Suriye antlaşmasına uygun olarak olağanüstü durum ilan etmiştir. Suriye 1966 yılında Mısır'da iktidara gelen Baas partisinin sol kanadı Nasır'ın pasif tutumundan hoşnut kalmamıştır ve Nasır'ı eleştirmiştir. Nasır da bunun üzerine Barış gücünün sınırdan çekilmesini istemiştir. Böylece Mısır ve İsrail birlikleri iki yakada birbirlerini kollamaya başlamışlardır.

22 Mayıs 1967 tarihinde Tiran Boğazı Nasır tarafından İsrail'e kapatılmıştır. İsrail 1956 savaşıdan sonra Tiran boğazından çekilmiş fakat büyük devletler geçiş garantisi almışlardır. Büyük devletlerarasında ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklardan dolayı BM Güvenlik Konseyi hiçbir karar alamamıştır. İsrail tarafı sınır bölgelerinde Arap birliklerinin askeri kuvvetlerinin bire üç oranında olduğunun ve her an bir çatışmanın çıkabileceği hesabını yapmışlardır. İsraili kurmaylar Arap tarafından bir saldırı beklemektense önleyici bir saldırıyı gerçekleştirmenin daha iyi olacağını düşünmüşlerdir. Böylece 5 Haziran günü İsrail Hava Kuvvetleri Mısır'ın hava üslerine saldırıda bulunmuşlardır. Hava üstünlüğünü daha ilk günden ele geçiren İsrail, 7 Haziran'da Tiran boğazını denetim altına almış,8 Haziran'da Sina yarım adası'nın denetimini eline geçirmiştir.⁵² Mısır hava kuvvetleri bu saldırıdan büyük bir tahrip almıştır. İsrail Mısır'ın hava üstünlüğünü zayıflatarak üstünlüğü ele geçirmiş böylece Sina yarım adasındaki Mısır birliklerini kolay bir şekilde püskürtmüştür. İlerleyen süreçte İsrail 9 Haziran tarihinde Golan tepelerine saldırmış bölgeye egemen olmuştur. Batı Şeria ve Kudüs'te bulunan Ürdün askerleri de geriye gitmek zorunda kalmışlardır.⁵³

⁵¹ Armaoğlu,a.g.k.,s.510.

⁵² Arı,T.,Geçmişten Günümüze Ortadoğu,İstanbul,2007.,s.319.

⁵³ Sander.,a.g.k.,s.535-536.

Koşulların üstünlüğünü ele geçiren İsrail'in ateşkes sağlaması zor olmamıştır. Gazze şeridi ve Sina yarım adası Altı Gün savaşı olarak adlandırılan bu savaştan sonra İsrail'in eline geçmiştir. İsrail bununla kalmayıp Kudüs şehrini ve bunun yanında savaştan önce Suriye'nin elinde bulunan Golan Tepeleri'ni de ele geçirdi. Değişen tüm bu konjonktürlerden sonra İsraililere göre daha iyi savunulabilecek bir sınır ortaya çıkmış fakat bölgede var olan düşmanlar ile yaşanan sorunların temel nedenleri çözüme ulaşmamış bunun yanında yeni düşmanlıklara davetiye çıkarılmıştır.⁵⁴1967 Arap-İsrail arasındaki savaşta ve savaş sonrası zamanda Türkiye açık bir şekilde Arap devletlerinin yanında yer almıştır. Bunun bir çok nedeni vardı. Kısaca özetlemek gerekirse; Johnson Mektubu'nun etkisi, Türkiye'de bazı partileri iç politikada çıkar sağlamak için Arap devletlerinin yanında olması,1970'lerin başından bu yana Türkiye'nin Arap devletlerinden ekonomik beklentilerinin artması ve son olarak 1960'ların ortalarından bu yana Türkiye'de yükselişe geçen sol akımların Amerika'ya ve Ortadoğu'da onu temsil ettiğine inandıkları İsrail'e antipati duyulması olmuştur.⁵⁵

Savaş sonunda hemen hemen tüm Arap devletleri İsrail'i desteklemesinden dolayı ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmişlerdir. ABD tüm bu yaşananlardan sonra Ortadoğu'da büyük bir itibar kaybına uğramıştır. Savaş sonucuna Sovyetler Birliği açısından bakarsak; Sovyetler savaş boyunca Arap devletlerine silah yardımını sürdürmüşlerdir. Yapılan tüm bu yardımlara rağmen Arapların askeri yenilgilerinin siyasal sonuçlarını düzeltmemeleri de Sovyetleri saygınlık kaybına uğratmıştır. Ayrıca Sovyetlerin Arap devletlerine yaptıkları silah yardımı ile Araplar İsrail'e karşı tutumlarını daha da sertleştirmişlerdir.

Ekim savaşı olarak adlandırılan 1973 yılındaki Arap-İsrail çatışmasına baktığımızda; Altı Gün savaşındaki yenilgi ve İsrail'e kapırılan geniş toprak parçaları ile Kudüs'ün diplomasi yoluyla alınmaması Arapları rahatsız etmiştir. 22 Kasım 1967 tarihinde toplanan BM Güvenlik Konseyi İsrail'e güvenli ve kabul edilmiş sınırlar içinde yaşama hakkı verirken, işgal ettiği Arap topraklarından da çekilmesi gerektiği söylenmiştir. İşgal edilen Arap topraklarından kastedilen toprakların neresi olduğu belirsizlik içerdiğinden anlaşmazlığın diplomasi yolu ile çözümünün önü tıkanmıştır. Nasır'dan sonra yönetime gelen Enver Sedat yönetimi İsrail'e kapırılan toprakların geri alınması için planlar hazırlamıştır. Sovyetler Birliği de bu süreçte Suriye ve Mısır saldırı silahı vermemiş, 1967'de yitirilen savaş malzemesini sağlamış ve askeri strateji açısından Arap askerlerini eğitmiştir. Mısır ve İsrail

⁵⁴ Balcı,A,Filistin:Savaş ve Barış Arasında,Dünya Çatışma Bölgeleri,İstanbul,2004,s.39-53.

⁵⁵ Oran,a.g.k.,s.796-797.

birlikleri Ekim 1973'te karşılıklı saldırılara başlamışlardır. Bu savaşla Araplar psikolojik olarak yenilmez İsrail düşüncesini yıkmışlardır. İsrail Golan Tepeleri ve Sina yarım adasının gerisine çekilmek zorunda kalmıştır. İsrail ilk şaşkınlığını attıktan sonra saldırıya geçmiş Golan tepelerini geri almış ve Sina yarım adasındaki Arap birliklerini geri püskürtmüştür. ABD'nin İsrail'i Sovyetlerin Arapları desteklemesi iki blok arasında çıkabilecek çatışma olasılığı yüzünden dünyayı tedirgin etmiştir. Sovyetlerin ABD ve Sovyet askerlerinin barış gücü olarak bölgeye gitmeleri teklifi ABD tarafından Sovyetlerin bölge sorunlarının içine girmesini istemediğinden reddedilmiştir. Daha sonra Bağlantısız devletlerin ortamı yumuşatması ile BM Barış Gücü bölgeye gitmiş çatışmaların arasına girmiştir.⁵⁶

Türkiye Ekim savaşında kağıt üstünde tarafsız görünse de Arap ülkelerinin yanında yer aldı. Arap devletlerine askeri malzeme taşıyan Sovyet uçaklarının Türk hava sahasını kullanmasına müsaade edilmesi de bu görüşü desteklemiştir. Aynı zamanda İsrail'e yardım etmek için İncirlik hava üssünü kullanmak isteyen ABD'nin isteği reddedilmiştir. Türkiye'nin yine Arap devletlerinin yanında olmasını üç nedene bağlayabiliriz; bunlar Kıbrıs konusunda Arap devletlerinin kendisini destekleyeceğini düşünmesi, Arap devletlerinin İsrail'e yardım eden devletlere petrol ambargosu uygulayacaklarını açıklamaları ve kamuoyunun Türk hükümetini etkilemesi olmuştur.⁵⁷

2.4.2. İran-İrak Savaşı

İran-İrak savaşının altında yatan neden önemli bir su yolu olan Şatt-ül Arap'ın üstünde sağlanmaya çalışılan üstünlü mücadelesi olmuştur. İran Şahı büyük bir bölümü 1937'de Irak'a bırakan Irak Sınır Antlaşmasının ortadan kaldırılması gerektiğini düşünmüştür. Bu amaçla İran gemileri bölgede güç ve hükümranlık gösterisi yapmak için bölgeye geldiklerinde iki ülke arasında silahlı çatışmalar başlamıştır ve 1970 de diplomatik temaslar kesilmiştir. Kesilen diplomatik ilişkiler 1973 yılında tekrar kurulmuş ve 1975 yılında bir antlaşma imzalanmıştır. Yapılan bu antlaşmaya göre, İki ülke arasında var olacak sınırın suyolunun en derin noktasından geçmesinde karar kılınmıştır. Bu antlaşma ile problem oluşturan su yolu paylaşılmış duruma gelmiş, bunun yanında İran Irak'taki Kürtleri merkezi hükümete karşı desteklemeyeceğinin garantisini vermiştir. İran'ın 1971 yılında işgal yolu ile topraklarına

⁵⁶ Sander,a.g.k.,s.537-538.

⁵⁷ Oran,a.g.k.,s.799.

kattığı Körfez adalarından Abu Musa, Büyük ve Küçük Tumb iki devlet arasında imzalanan bu antlaşmaya rağmen Irak'ı ve diğer körfez ülkelerini rahatsız etmeyi sürdürmüştür.⁵⁸

1979 yılında Tahranda Humeyni rejiminin iktidara gelmesi ile zaten pamuk ipliğine bağlı olan iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginleşmeye başlamıştır. İki ülkenin de birbirlerinden endişe duydukları konular olmuştur. Irak İran'ın Irak'ta yaşayan Şiileri Sünni yönetime karşı kışkırtmasından endişe duyuyordu. Irak'ın ise İran'a endişe duyuran hareketi İran içindeki Arapların yaşadığı Kuzistan adındaki bölgeye özerklik verilmesini istemesi olmuştur. Irak-İran Savaşı sekiz yıl sürmüştür. 22 Eylül 1980 de başlayan savaş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararının, 17 Temmuz 1988 de Irak'ın ve 18 Temmuz 1988'de de İran'ın kabul etmesiyle 20 Ağustos 1988 tarihinde sona ermiştir.⁵⁹ 22 Eylül 1980'de İran Irak ile problemlili olduğu bir bölgeden askerlerini çekmeyi reddedince Irak ordusu 500 km. uzunluğundaki sınırı geçmiş, Irak da 16 Eylül'de Şatt-ül-Arap antlaşmasını feshettiğini açıklamıştır.⁶⁰ İran'ın zayıf olduğu düşünülmesine rağmen İran'ın direnişi başarılı olmuştur. İran kendi topraklarında ilerleyen Irak askerlerini durdurmuş hem de Basra limanını bombalamıştır. Aynı ay içerisinde Tahran ve Bağdat da bombalanmıştır.

Sekiz sene süren savaş zaman zaman şiddetlenmiş fakat bu süre zarfında ne Irak ne de İran birbirlerine üstünlük sağlayamamışlardır. Saddam Hüseyin'i bu savaşı kolaylıkla kazanabileceğini düşündüren bazı avantajları olmuştur. Açıklamak gerekirse, İran'ın silahlarının çoğu ABD malı olduğundan ve İran-ABD arası ilişkilerin kötü olmasından dolayı İran teknik imkansızlıklar yaşamıştır. Özellikle hava kuvvetleri alanında yedek parça sağlanamamış ve üstünlük Irak'a terk edilmiştir. Diğer taraftan İran'ın nüfusunun Irak'ın nüfusundan çok daha fazla olması İran'ı insan yoğunluklu bir savaşa itmiştir. Irak insan yoğunluklu savaşta zorluklar yaşamıştır. Savaş Saddam Hüseyin'in düşündüğü gibi kolay olmamış sekiz yılsonunda Irak sadece İran'ın ufak bir toprak parçasını ele geçirebilmiştir.⁶¹ Saddam girmiş olduğu bu savaşı kazanarak Arap dünyasında gerçek bir lider konumuna gelmek istemiştir.⁶²

⁵⁸ Sander,a.g.k.,s.559-560.

⁵⁹ Armaoğlu,a.g.k.,s.773.

⁶⁰ Sander,a.g.k.,s.560.

⁶¹ Armaoğlu,a.g.k.,s.358.

⁶² Arı.,a.g.k.,s.543.

Yaşanılan bu savaş iki ülke içinde birbirini yıpratma savaşına dönüşmüştür. Savaş esnasında ülkelerin ekonomik gücü ve insan gücü etkili olmuştur. İran ve Irak'ın ekonomik güçleri ihraç ettikleri petrollerine bağlı kalmıştır. Irak petrolünü boru hatları ile ihraç edebilirken İran'ın tek ihraç yeri Basra körfezi olmuştur. Irak bunun için Basra körfezindeki gemilere füze ile saldırılarda bulunmuştur. Irak'ın bu hareketi körfezdeki serbest ticareti ve ülkelerin çıkarlarını olumsuz yönde etkilemiş ve ABD'nin duruma müdahale etmesini zorunlu kılmıştır. Böylece ABD 1987 yılında körfeze donanmasını göndermiştir. Gönderilen donanmaya herhangi bir saldırı gerçekleştiği takdirde aynı sertlikle karşılık verileceği belirtilmiştir. İran'ın bir Kuveyt tesisinde demirli bulunan Amerikan bandıralını vurması ile birlikte ABD de İran petrol platformunu vurmuştur. Böylece savaş tırmanmıştır. İran İslam Cumhuriyeti'nin algısı kendilerinin bağımsız bir politika izledikleri fakat, Irak'ın Batı tarafından kendilerine saldırtıldığı yönünde olmuştur⁶³. Savaş 1988 Ağustosunda yapılan ateşkes ile durmuştur fakat BM gözetimindeki barış görüşmelerinden bir sonuç alınamamıştır.1989 yılında da yapılan görüşmelerden sonuç alınamamıştır. İran görüşmeler için koşul olarak topraklarındaki tüm Iraklı askerlerin çekilmesini istemiştir. Irak ise Şatt-ül Arap suyu üzerinde ortak denetim kurulmasını istemiştir. İki ülke arasında barış 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra ABD ile savaşa girebileceği endişesine düşerek eline geçirdiği İran topraklarını tek taraflı olarak iade etmesi ile son bulmuştur.⁶⁴

2.5. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali

Başbakan Muhammed Davud 1973 yılında Kral Muhammed Şah'ı yönetimden düşürerek Cumhuriyeti ilan etmiş ve bununla birlikte hem Başkanlığı hem de Başbakanlığı eline almıştır.1978'in Nisan ayında ise Albay Abdülkadir önderliğindeki ordu yönetime el koymuştur. Böylece Afganistan'da yönetim Sovyet yanlısı politika izleyen Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin önderliğini yaptığı kesime geçmiştir. Bunun sonucunda da Demokratik Afgan Cumhuriyeti kurulmuştur. Kurulan yeni partinin başkanı olan Nur Muhammed Taraki Devlet başkanlığına getirilmiştir. Darbeciler tarafından 30 Nisanda 35 kişilik bir ihtilal konseyi kurulmuştur. Konseyin başkanı ve aynı zamanda da başbakan Nur Muhammed Taraki olmuş, 21 kişilik bir kabine kurulmuştur. Bunların 11'i Halk Partisine, 10

⁶³ Görçün,Ö.F.,1979 İran İslam Devrimi sonrası Türkiye-İran İlişkileri,İstanbul,2008,s.107.

⁶⁴ Sander,a.g.k.,s.562.

kişi de Parçam grubuna mensuptu olmuştur. Kabinede yer alan diğer üç kişi ise Rusya'da eğitim görmüş subaylardan oluşmuştur.⁶⁵

Teraki yönetimi rejime karşı olan Müslüman grupların direnişine karşılaşmıştır. Dağınık olan bu gruplar Sovyetler tarafından silahlandırılan hükümet güçlerine karşı başarılı olamamışlardır. 1978'in Aralık ayında Sovyetler birliği ile Demokratik Afgan Cumhuriyeti arasında dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Yapılan bu antlaşmalara uluslararası tepkiler gelmeye başlanmıştır. Özellikle ABD hükümeti Afganistan'ın iç işlerine karışılmaması gerektiğini belirtmiştir. ABD ile birlikte hem İran hem Çin olası bir Sovyet müdahalesine farklı sebeplerden karşı çıkmışlardır.⁶⁶ Afganistan Demokratik Halk Partisinden yapılan açıklamaya göre 16 Eylül 1979 tarihinde Başkan Teraki'nin sağlık ve akli dengesizliklerinden dolayı istifasının kabul edilmiş, Teraki'nin yerine Hafızullah Amin'in getirilmiştir. Bu yönetim değişikliği ve Teraki'nin öldüğünün duyurulması hükümet karşıtı Müslüman gruplarını etkilememiştir. Eski Başbakan yardımcılarında olan Babrak Karmal 25 Aralık 1979'da Kabile gelmiştir. Kamal'ın yönetime gelmesiyle birlikte Sovyetler Birliği 1980'nin Ocak ayında askerlerinin sayılarını 85.000'e yükseltmiştir. Böylece Sovyet birlikleri Afganistan'a girip stratejik yerlere yerleşmişlerdir. Sovyetlerin Afganistan'a girmesi uluslararası çevre tarafından bağımsız bir ülkenin işgali olarak anlaşılmış ve tepki gösterilmiştir. Sovyetler Birliği ise 1978 Antlaşması'na uygun olarak Afgan hükümetinin daveti üzerine, Başkana yardım etmek için müdahalede bulunduğu belirtilmiştir. Sovyetlerin Afganistan'a giriş amacı komünist Afgan hükümeti ile çatışan Müslüman gerillalara karşı direnen Afgan silahlı kuvvetlerine yardım etmek olmuştur.⁶⁷

İran inkılabının yarattığı belirsizlik ortamında ortaya çıkan SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi Soğuk Savaş döneminde detant döneminin son bulduğunu da ortaya koymuştur. Müdahaleye ABD tepkisi SSCB ile yapılan Salt 2 silahsızlanma antlaşmasının onaylanmaması ve SSCB'ye tarım ürünleri ambargosu için çaba sarf etmek olmuştur. Afganistan'ın işgaline Romanya, Arnavutluk ve Yugoslavya'da karşı çıkmıştır. Afganistan Sovyetler Birliği için büyük bir yıkım getirmiştir. 10 yıl süren savaş süresince 15.000 Sovyet askeri yitirilmiş ve Müslüman gerillalar karşısında başarısız olunmuştur. Savaş 14 Nisan 1988

⁶⁵ Armaoğlu, a.g.k., s.761.

⁶⁶ Oran., a.g.k., s.773.

⁶⁷ Sander., a.g.k., s.565.

tarikhinde Cenevre’de imzalanan antlaşma ile son bulmuştur. Böylece 15 Şubat 1989’da geri çekilme tamamlanmıştır. Sovyetlerin desteklediği Necibullah 3 yıl daha hükümette kalmıştır.14 Nisan 1992’de devrilen Necibullah hükümetinden sonra ülkede iç savaş meydana gelmiştir. Savaş sonunda İslamcı Taliban örgütü ülkenin tamamına yakınına yönetimine almıştır.⁶⁸

3.TÜRK-AMERİKAN İLİŞİKİLERİNİN TARİHİ SEYRİ

Türk-Amerikan ilişkilerinin temelleri Osmanlı Döneminde başlar. İlk ilişkiler 1784 yılında ticari ilişkilerle başlamıştır. ABD Akdeniz bölgesinde karşılaştığı ticari zorlukları aşmak için Osmanlı Devleti ile yakınlaşma içine girmiştir. ABD’nin Osmanlı Devletine ve Anadolu’ya önem vermesinin en önemli nedeni, Osmanlı Devleti’nin doğu ile gerçekleştirilecek ticari ilişkilerde önemli bir rol oynayabilecek olmasıdır. ABD aynı zamanda Akdeniz’de etkin olmak istemiştir. ABD’nin temel ihraç ürünleri olan mısır ve tuzlanmış balık v.b maddenin satışında Cezayir, Tunus ve Trablus gibi Akdeniz ülkeleri büyük rol oynamıştır. ABD Osmanlı Devleti ile yakınlaşarak kendisine sorun çıkararak Cezayir, Tunus ve Trablus’u da dizginlemeyi başarmıştır.⁶⁹ İlk Amerikan bandıralı gemi 1797 yılında İzmir’e demir atmıştır.1800 yılında ise George Washington savaş gemisi İstanbul’u ziyaret etmiştir.⁷⁰

ABD Başkanı John Adams 1799’da, William L. Smith’in başında olduğu bir grubu Osmanlı Devleti ile dostluk ve ticaret anlaşması yapmak için görevlendirmiştir. Fakat İngiliz ve Fransızlarla yapılan savaşlardan dolayı bu istek gerçekleşmemiştir⁷¹. Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilk elçi 1824 yılında, 1811’de İzmir’e ticaret yapmak için gelen ABD’li iş adamı David Offley olarak tayin edilmiştir. ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ticaret hacmi 19. y.y’ın sonlarına doğru bir milyon dolar hacmine ulaşmıştır. 1843 yılında Çanakkale

⁶⁸ Oran.,a.g.k.,s.773.

⁶⁹ Bostanoğlu.B.,a.g.k.s.353

⁷⁰ Kurat,A.,D., “Berberi Ocakları ile ABD Münasebetleri (1774-1916), Ankara Üniv. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, C.2, Ankara 1964, s.175-214.

⁷¹ Erhan.,Ç., “1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması’nın Gizli Maddesi ve Sonuçları”, Belleten, c.LXII, no:234, 1998, s.457

Boğazi'ndan geçen 6286 gemiden sadece iki tanesi Amerikan gemisi durumundayken,, Kırım Savaşı'nı izleyen yıllarda İstanbul limanına her hafta bir Amerikan gemisi geçmiştir.Osmanlı-ABD ilişkileri iyi analiz edildiğinde Osmanlı Devletinden çok Amerikalıların ilişkileri geliştirebilmek için daha fazla gayret içine girmiş oldukları görülmektedir.Bunun da sebebi daha önce de belirtildiği gibi ABD tarafında olan ticari kaygılardır. ⁷²

1827 yılında Navirin'de Osmanlı donanmasının İngiliz ve Fransız ve Ruslar tarafından yakılmasından sonra Osmanlı-ABD ilişkileri yeni bir seyir almıştır.1829–1830 tarihlerinde Rusya'ya karşı bir yenilgi alan Osmanlı Devleti yeni dostluk arayışlarına girmiştir. Navarin'deki saldırıdan sonra donanmasını yitiren Osmanlı devleti ancak 1830 yılında donanmasını tekrar yapılandırabilmek için gerek dış yardım arayışlarına başlamış ve ABD ile “ Seyrüsefain ve İcra-ı Ticaret” antlaşmasını imzalamıştır.⁷³İki devlet arasında imzalanan bu anlaşmanın gizli bir maddesi ABD'nin Osmanlı Devleti'ne savaş gemileri inşa edeceği yönde olmuştur fakat ABD senatosu bu yasayı onaylamamıştır. Her ne kadar bu madde senatoca kabul görmese de ABD tek taraflı yardımlar gerçekleştirmiştir.⁷⁴ Amerika'nın Türk denizciliğine katkıları olmuştur. Bunlardan biri de, Osmanlı tersanelerinde Amerika'nın önde gelen gemi inşa mühendisleri (Henry Eckworth ve Foster Rhodes) çeşitli gemiler inşa etmişlerdir. Bunlardan, Foster Rhodes İstanbul'da ilk buharlı gemiyi inşa etmiştir.

ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkiler 1862 tarihinde imzalanan yeni Seyrüsefain ve Ticaret anlaşması ile, diğer batılı ülkeler gibi Osmanlı devleti ile ilişkilerinde ayrıcalıklar elde etmiştir.⁷⁵ Amerika ile Türkiye arasında siyasi ilişkiler 1. Dünya Savaşı sonrasında tam anlamıyla başlamıştır. Türkiye'de bazı görüşler Amerikan mandater statüsünü benimsemiştir. Benimseyen kişiler Amerika'yı Avrupa'ya göre daha adil hak ve özgürlüklere yaklaşım açısından daha gerçekçi bulmuşlardır. Cumhuriyet dönemi süresinde iki ülke arasında gelişmelerin siyasi, ekonomik ve kültürel alanda gelişerek devam etmiştir. Amerikalılar kendi çıkarlarının korunması için imzalanan Lozan antlaşmasına katılmak istemiştir. Daha sonra Amerikalılar Lozan Antlaşması ile ilgili yorumlarını ve görüşlerini gerekli makamlara bildirmiştir. Amerikalıların korunmasını istediği çıkarlar arasında;

⁷² Erhan.,Ç.,a.g.k.s.457.

⁷³ Kuran.,E., “XIX.Yüzyılda Osmanlı Türklerinin Amerika'yı Tanıması” 500.Yılında Amerika ,Ertürk,R.,Tüfekçioğlu ,H.,der.,İstanbul,1994 s.39.

⁷⁴ Kurat,A.,D., “Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C.5, 1967, s.334.

⁷⁵ Sander,O.,Fişek.,K.,ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929,Ankara,2007,s.21.

Kendilerine ait ticari imtiyazlar, insani, eğitsel ve dini kurumların güvence altına alınması, ticari girişimlerde herkese fırsat eşitliği ilkesi, Amerikalıların uğradıkları zararın ödenebilmesi, boğazlardan serbest geçiş konusunda güvence alınması yer almaktadır. Amerikalılar kendi ticari üstünlüklerini Avrupalılara karşı korumak istemişlerdir.

Amerika'nın Türkiye'ye ve Anadolu topraklarına karşı geliştirdiği siyaset ve politikanın arka planında her yerde olduğu gibi ekonomik nedenler yatmıştır. Amerikalılar Anadolu'da ticaret yapabileceklerini fakat; ulaşım olanaklarının yetersiz olduğunu görmüşlerdir. Amerikalılar ulaşımı çözebilmek için hem Osmanlı Devleti zamanında hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde Demiryolu projesi önerisinde bulunmuşlardır. Ortaya konan demiryolu projesinin İngiliz ve Fransızların tepkisini alması, kurulan şirketin ortakları arasında ayrılıkların baş göstermesi ile Türkiye 1923 yılında bu anlaşmayı durdurmuştur. Amerika-Türkiye ilişkileri iki savaş arası dönemde diğer dönemlere göre durgunluk yaşamıştır. Amerika'da meydana gelen 1929 ekonomik krizi ABD'nin bu dönemde kendi içine dönmesine neden olmuştur, Türkiye ise bu tehlikeli dönemde hem SSCB ile saldırmazlık paktı imzalamış hem de yaklaşmakta olan Alman ve İtalyan tehlikesine karşı İngiliz ve Fransızlarla ittifaklar arasına girmiştir. Her iki ülkenin de bu dönemde önceliklerinin farklılaşması ve önceliklerinde birbirlerin fazla yer vermemeleri bu dönemin durgun geçmesine neden olmuştur. ABD ile Türkiye arasında imzalanan Seyrüsefain ve Ticaret Anlaşması 1939 yılında tekrar ele alınarak imzalanmıştır.1941 yılında “Ödünç Verme ve Kiralama” yasası'ndan dolayı girişilen görüşmeler, sırası ile 1941 ve 1943 yıllarında Roosevelt ve Churchill ile görüşmeleri 2. Dünya savaşının sonuna kadar gelişen Türk-Amerikan ilişkilerin içinde yer almaktadır.⁷⁶

1945 sonrası Türk- Amerikan ilişkileri Amerika'nın küresel bir güç haline gelmesi ile Amerika lehine değişmeye başlamıştır. 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesi ile Türkiye ABD'den gelen Truman Doktrini ve Marshall yardımları ile ekonomisini iç ve dış özel teşebbüslere açık Batılılaşmanın yollarını aramıştır.⁷⁷ Türk-Amerikan İlişkilerin etkin olarak başlaması 1950'lerde yeni demokratik rejim ile başlamıştır. Türkiye bu dönem itibari ile ABD ile ilişkilerini sıkılaştırırken, çok uzun kökleri olan Avrupa ile arasındaki ilişkiler gerilemeye başlamıştır. Bu süreç içinde Türkiye'nin bloklaşma döneminde 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur.1957 yılında ise ABD ile olan dostane ilişkileri dolayısı ile Eisenhower Doktrini'ni kabul etmiştir. Türkiye'nin iç politikasında yer alan kalkınma isteği

⁷⁶ Gönübol,M.,Olaylarla Türk Dış Politikası.,Ankara,1989,s.164-176.

⁷⁷ Ahmad.,a.g.k.s.474.

ve bundan dolayı gerçekleştirilen politikalar uluslararası sistemde Sovyetlerin değil de ABD'nin yanında olunmasına neden olmuştur. Türkiye'nin algısı ABD'nin kendisine yaptığı yardımların kendi çıkarları ile doğru orantıda azalıp artmasından dolayı endişeli bir hal almıştır. Zamanla Türkiye'nin önemini kaybetmesi ihtimali dahilinde hiç yardım alamama durumu da göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle 1945–1955 döneminde uluslararası sorunlarda Türkiye'nin rolünün ne kadar önemli olursa ABD'den alınacak yardımın o kadar büyük olacağına inanılmıştır.⁷⁸ Johnson mektubu'ndan sonra olduğu gibi 1950'lerin ortalarında da alınan ekonomik yardımların fazlaşması için dış politika çeşitlendirilmeye çalışılmıştır.1954 yılında Almanya'ya yapılan ziyaret bu politika içinde değerlendirilebilir. Türkiye'ye karşı yüklenilen sorumluluğun farklı devletlerin omzuna da yüklenmesi ABD'nin hoşuna gitmiştir. Türkiye'ye 1958 yılında 359 milyon dolarlık bir yardım ulaştırmıştır. Türkiye dış politikada çeşitlilik arayışlarına girmesine rağmen, ABD'nin kendi topraklarına yerleştirmek istediği Jüpiter füzelerini kabul etmiştir.⁷⁹ 1960'larla beraber Türk dış politikasından Anti-Amerikan eğilimler artış göstermiştir. Tüm bunlara rağmen Türk dış politikasının genel hatları tam anlamı ile değişmemiş, 1962 yılında başbakan olan İnönü ABD'ye destek vermiştir. Türk-Amerikan ilişkileri 1963,1964 ve 1967'de Kıbrıs'taki gelişmelerden dolayı sıkıntılı bir döneme girmiştir.1963 yılında Kıbrıs'ta Türklere karşı girişilen saldırılarda ABD'nin Yunanistan'a yakın tutum benimsemesi ve 1964 yılındaki Johnson Mektubu ilişkileri zorlaştırmıştır.İlerde anlatılacağı üzere Türkiye Johnson mektubu sürecinden sonra kendi çıkarlarını olduğu herhangi bir olayda Nato bloku içinde yalnız bırakılabileceğini anlamış ve çok yönlü politikaya geçmek için girişimler başlatmıştır. Bundan dolayı SSCB, Bağımsız devletler topluluğu ve Arap devletleri ile ilişkilerini tekrar gözden geçirmiş ve yeni bir politik tavrı içine girmiştir.⁸⁰

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1970'li yıllar uluslararası alanda yaşanan yumuşama etkili olmuş Türkiye önemli fedakarlıklar yapmadan ilişkileri düzleşme çıkarabileceği bir döneme adım atmıştır.1971'de yasaklanan haşhaş ekiminin 1974 yılında tekrar faaliyete geçmesi bunun bir sonucudur. Bunun yanında 1974 Kıbrıs harekatı sonrası ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo 1975–1978 yılları arasında bazı gerginliklere neden olmuştur. 1978 Eylül ayında ABD Kongresinin aldığı kararla uygulanan ambargo kaldırılmış ve ilişkilerdeki

⁷⁸ Bostanoğlu,a.g.k.s.362.

⁷⁹ Ahmad.,a.g.k.,s.483-484.

⁸⁰ Ahmad.,a.g.k.s.490.

gerginlik azalmıştır.⁸¹Türk-Amerikan ilişkilerinde 1980'lerin en önemli olaylarından biri iki devlet arasında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile ABD ile Türkiye'nin dış politikası tam anlamıyla birbirine uygun hale gelmiştir. Böylece 1978'de ortada kalkan ambargoya karşı Türkiye'nin verdiği tepkiler (İncirlik üssünün tatil edilmesi gibi) de son bulmuştur.⁸² Türk-Amerikan ilişkilerinde süregelen jeopolitik konumdan kaynaklanan önem 1980'de Irak-İran savaşının başlaması ile Türkiye'nin bölgesel öneminin artmasıyla doğrulanmıştır.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe sonrası ABD yapılan bu darbeyi anlayışla karşıladığını bildirmiştir. Gerçekleşen darbeye rağmen Türkiye'ye yapılan yardıma devam edileceği söylenmiştir. Türk-Amerikan ilişkileri tarihinin en sıcak dönemine adım atmıştır. ABD tarafından kendi çıkarları için o dönemde büyük önemi olan Türkiye'ye gereken önem verilmiştir. ABD 1980–1987 dönemi arasında Türk Ekonomisine 13 milyar dolar yardımda bulunmuştur. ABD ordusu bu dönemde elinde olan ihtiyaç fazlası malzemeyi Yunanistan ve İspanya ile birlikte Türkiye'ye de vermiştir.⁸³Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesine neden olan bir diğer önemli sebep ABD tarafından oluşturulan Çekiç Güç olmuştur. Türkiye'den Pakistan'a kadar olan bölümde oluşan bunalımdan SSCB'nin faydalanıp petrol bölgelerine inebilme olasılığı ABD'nin Türkiye'ye müttefik olarak daha fazla önem vermesine neden olmuştur.⁸⁴ Bugün Türk-Amerikan stratejik ortaklığı devam etmekte olup ilişkiler en üst düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır.

⁸¹ Armaoğlu.,F.,Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri,Türk Tarih Kurumu,Ankara,1991,s.300.

⁸² Armaoğlu.,a.g.k.s.300.

⁸³ Armaoğlu.,a.g.k.s.365-366.

⁸⁴ Güldemir.,U.,Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye,İstanbul,1986,73-74.

II. BÖLÜM

“JOHSON MEKTUBU, BÖLGESEL ÇATIŞMALAR İÇİNDE KIBRIS VE KIBRIS SORUNU”

2.KIBRIS TARİHİNİN DÖNEMLER İTİBARIYLA GÖRÜNÜMÜ

Kıbrıs Adası, stratejik konumu bakımından çeşitli dönemlerde çatışmalara neden olmuştur. Adanın stratejik konumu, birçok ülkenin dikkatini çekmiştir. Ada stratejik konumundan dolayı bir çok kez işgale uğramıştır. Geçmişte işgale uğrayan Kıbrıs Adası, halen işgal edenlerin kültürünü koruduğu, günümüzde de görülmektedir. Kıbrıs adasının tarihi M.Ö. 7000’li yıllara kadar uzamaktadır. Yapılan araştırmalar Adada ilk hayatın Neolitik Dönemde başladığını ortaya koymuştur. Eski çağlardan şimdiye kadar uzanan mezarlardan çıkarılan,taş kaplar ,pişmiş ok,bıçak ve mızrak gibi buluntular günümüzde müzelerde yer almaktadır.Yapılan çalışmalar ışığında Kıbrıs tarihinin M.Ö.7000’li yıllara kadar uzadığı hatta tatlı su kazılarında elde edilen buluntulara göre 10.000’li yıllara Paleolitik Döneme kadar uzandığı görülmektedir.Kıbrıs’a Anadolu’dan ve Suriye’den gelen ilk insanlar genelde kıyılarda Vrysi gibi yerleşim yerleri kurmuşlardır.⁸⁵

2.1.Kalkolitik Çağ (M.Ö. 3500–2300)

⁸⁵ [http://www.neu.edu.tr/?q=node/482\(10.10.2008\)](http://www.neu.edu.tr/?q=node/482(10.10.2008))

Bu çağda bol miktarda bulunana Bakır'ı insanlar çıkarmaya başladılar.Bakır işlemeyi bilmediklerinden bakır cevherini kesici alet olarak kullanmışlardır.Lapta ve Değirmenlikte bu çağın yerleşim izleri görülür.

2.2.Tunç Çağı (M.Ö. 2300–1050)

Tunç Çağı bakırdan tunç elde etmenin öğrenilmesi ile başlar.Bu Çağ;Eski,Orta ve Genç Tunç Çağı olarak üç devreye ayrılır.Pigades tapınağı,Tumba Tu Skuru Mezarları,Karmi Tunç Çağı Mezarlığı,Enkomi Tapınağı bu devrin en önemli kalıntılarındandır.

2.3.Demir Çağı (M.Ö.1050-M.S.395)

Bu çağda tunç ve tunçtan yapılan aletler yerine, demir ve demirden yapılan aletleri kullanmaya başlamışlardır. Demir Çağını; Geometrik Devir(1050-750),Arkaik Devir (M.Ö.750-475),Klasik Devir(M.Ö.475-325),Helenistik Devir(M.Ö.325-58) ve Roma Devrine (M.Ö.58-M.S.395) ayırabiliriz.⁸⁶

2.4.Geometrik Dönem (M.Ö.1050–750)

Geometrik devirde Akalar,Dorlar,Fenikeliler adaya gelerek yerleşip,Soli, Salamis koloni kentleri gibi pek çok krallıklar kurmuşlardır.M.Ö 586 yılında da adada tekrar Mısırlıların hakimiyeti olmuş M.Ö525yıllarında ada Pers İmparatorluğuna girmiştir..Arkaik Dönemde Asurlular, Mısırlılar ve Perslerin egemenlik dönemini kapsar

2.5.Klasik Dönem (M.Ö.475–325)

Ada bu dönemde Mısır egemenliğini kaybetti ve Perslere geçti.Büyük İskender İssos Savaşında Persleri yenince,Kıbrıs'ta var olan krallar,Büyük İskender'e bağlanmışlar ve adadaki Pers hakimiyeti sona ermiştir.

2.6.Helenistik Dönem (M.Ö.325–58)

⁸⁶ Ahmetbeyoğlu,A.,Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi,İstanbul,2001.s.1.

Helenistik devir Kıbrıs'ta Pers hakimiyetinden sonra başlamıştır.Bu dönemde tiyatrolar,gimnazyumlar,hamamlar,kral mezarları,heykeller yapmaya başlanır.Büyük İskender'in ölümünden sonra(M.Ö.318) ise,generallerin mücadelesi görülmektedir.Bu iç çekişmeler yaşanırken Mısır'ı ele geçirebilen Kral Ptoleme Kıbrıs Adasına da hükmetmeye başlamıştır.⁸⁷

2.7.Roma Dönemi (M.Ö.58-M.S.395)

Komutan Marcus Porcius Cata tarafından Kıbrıs Roma İmparatorluğu hakimiyetine girdi.Valiler tarafından idare edilen Kıbrıs'ta St.Barnabas Hıristiyanlığı yaymaya başlamıştır.Bu dönemde sanatsal yapı olarak Tiyatro,agora,su kemeri,hamam inşa edilmiştir.

2.8.Bizans Dönemi (M.S 395–1191)

M.S.395 yılında Romanın Doğu ve Batı Roma olarak ayrılmasından sonra Kıbrıs Doğu Roma sınırları içinde kalmıştır. Bu dönemde Ada'da Hıristiyanlık yayılmıştır. Bizans devrinde Muaviye önderliğindeki İslam akınlarından Kıbrıs'ta etkilenmiştir. Adaya düzenlenen akınlardan dolayı yerleşim bölgeleri deniz kıyılarından iç kesimlere doğru taşınmak zorunda kalmıştır. Ada'nın güvenliği için St.Hilerion,Bufavento ve Kantara Kaleleri inşa edilmiştir.İngiltere Kralı I.Richard Bizans İmparatorluğunun zayıflama döneminde çıktığı Haçlı seferinde Kıbrıs'ı alır.Fakat, meydana gelen isyanlar ve savaş masrafları yüzünden Haçlı seferlerinde askeri ve dini bir örgüt olarak kurulan Templar Şövalyelerine 100.000 altın karşılığında satılır.Bu dönem çok kısa sürmüş Kıbrıs'tan memnun olmayan şövalyeler Ada'yı Richard'a geri vermişlerdir.Richard daha sonra Kıbrıs'ı M.S.1192'de tahtsız Kudüs kralı Fransız Guy de Lusignan'a 100.000 altın karşılığında sattı.Suriye ve Filistin'deki Haçlı devletlerinin Müslümanlar tarafından yıkılmalarından dolayı yurtsuz kalan bir çok Haçlı Kıbrıs'a göç etti.⁸⁸

⁸⁷ <http://www.neu.edu.tr/?q=node/482> (10.10.2008)

⁸⁸ Ahmetbeyoğlu,a.g.k.,s.4-11.

Kral Lusignan döneminde Lefkoşa Başkent oldu. Adanın gelişmesi için halktan vergiler alındı. Adanın gelişmesi ve savunmasına yönelik büyük harcamalar yapılır. Bu devirde görkemli katedraller, saraylar, kiliseler, şapeller, manastırlar, konaklar yapılmıştır. Lusignanlar 1192'den 1489'a kadar 3 asır adaya hakim oldular. Bu süre içinde 1372 yılında Cenevizliler Mağosa'yı ele geçirip 1464 yılına kadar ellerinde tuttular.1426 senesinde Lusignan Kralı Yunus, Mısır Sultanı Baybars'a mağlup oldu ve Kıbrıs adası Mısır'a vergi ödemek zorunda kaldı.⁸⁹

2.9.Venedik Dönemi(1489–1570)

Kıbrıs Kralı II. Jacques'in 1484 yılında ölmesinden itibaren beş yıl Kıbrıs'ı idare eden Venedikli Kraliçe Katerina Kornaro idareyi Venedikliler'e bırakır.Adayı teslim alan Venedikliler adayı idare etmekte sorun yaşarlar.Meydana gelen hastalıklar,doğal afetler ve 1491 yılında olan depremler Venedik yönetimini gittikçe sıkıntıya sokar.Kral Janus zamanında,Mısır Memluklularına 8000 Duka Altın vergi verilir.

Kıbrıs stratejik açıdan çok önemli bir yerde olduğu için adaya Mısırlılar, Hititler, Akalar, Borlar,Fenikeliler,Asurlular,Persler,Romalılar,Araplar,Lusignanlar(Fransızlar),Cenevizliler,Venedikliler(İtalyanlar),Bizanslılar,Osmanlılar ve İngilizler sırasıyla hüküm sürmüştür.Adanın kıyıları ise genellikle korsan yatağı olmuştur.

Kıbrıs'ın ilk halkı olan Anadolu'dan adaya ulaşan yerli halk zaman içinde diğer kavimlerle karışarak melez bir halk ortaya çıkarmıştır. Bu halk Yunanlılar tarafından Helen kültürünün bir uzantısı olarak değerlendirilen denizci Miken kültürünün etkisi altına girmişlerdir. Ada halkının kendini Yunanlı sanmasının en önemli nedenlerinden bir kaçı Rumcanın resmi dil olması dinin ise Ortodoks Hıristiyanlığı olması ve Bizans'ın bunları adadaki melez halka dayatmasıdır.⁹⁰

⁸⁹ <http://www.neu.edu.tr/?q=node/482>(10.10.2008)

⁹⁰ Bozkurt. İ.,“Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış”Avrupa Birliği Kısacında Kıbrıs Meselesi,Bugünü ve Yarını),Ankara ,2001,s.1.

Kıbrıs'ta yaşayan Rumların kendilerini Yunanlı saymaları dil ve din birliğinden kaynaklanmaktadır. Melez halkın kendini araması kimlik problemler yaşamaması da bu kabullenmeyi etkilemiştir. Kıbrıs adasının uygarlığı siyasi tarihini yansıtan karma bir uygarlıktır.⁹¹

3.OSMANLI DÖNEMİ

Kıbrıs adasının hukuken Osmanlı İmparatorluğuna bağlanması 1517 tarihinde Mısır'ı fetheden Yavuz Sultan Selim'in Venedikliler ile yaptığı anlaşma ile gerçekleşti. Bu anlaşmaya göre Mısır'a verilen 8000 Duka Altından oluşan vergi bundan sonra, Osmanlılara verilecekti. Ada hukuken Osmanlılara bağlanırken, Venedikliler adanın sahibi olmaya devam ederler. Adanın yataklarında toplanan korsanlar buradan geçen ticaret gemileri ile hacıları taşıyan gemilere saldırıyor ve yağmalıyorlardı. Yaşanılan bu olaylardan sonra Venediklilerin üzerlerine düşen görevi yerine getiremiyor izleniminin doğması ve bunun sonucunda Kıbrıs halkı hukuken Osmanlı İmparatorluğuna başvurur. Bunun üzerine Şeyhül İslam Ebussuud Efendi, adanın fethedilmesi için bir fetva yayınlar. Osmanlı İmparatorluğunun Kıbrıs'a olan ilgisi tüm Avrupa'da ilgi ile izleniyordu. Tehlikenin farkında olan Venedikliler Avrupalı devletler yardım istemişler fakat başta İspanya olmak üzere birçok Avrupalı devlet Osmanlı İmparatorluğu ile yeni bir maceraya girmek istemediklerini Venediklilerin yardım çağrısına ağır cevap vererek gözler önüne sermişlerdir.İspanya'nın bu tavrında Granada'da 1578'de ortaya çıkan ve 1580'e kadar süren Granada savaşı yahut isyanının patlak vermesi önemli bir etkendi.İspanya Osmanlı İmparatorluğu'nun Granada isyanında yer alan Müslüman İspanyollara (Morisko) yardım edebileceğinden çekiniyordu.Osmanlıların Kıbrıs'a ilerlemeleri İspanyolları rahatlattı.Papalığın ve Venedik'in baskılarına boyun eğen İspanyol donanması Kıbrıs'ı kurtarmak ile görevlendirildi.İspanyol donanması yardıma geç kaldı ve hiçbir belirleyiciliği olmayan İnebahtı deniz zaferi ile yetindiler.Osmanlı İmparatorluğu 2 Temmuz 1570 tarihinde Limasol'u fetheder.4 Temmuz 1570'de Tuzla,9 Temmuz 1570'de Girne kalesi,9 Eylül 1570'de Lefkoşa ve 12 Eylül 1570 tarihinde Baf alınır.Osmanlı Ordusu Mağusa'yı kuşatır.Mağusa,Osmanlı'nın modern silahlarına karşı uzun süre direnir.1 Ağustos 1571 tarihinde Mağusa'nın fethedilmesiyle ada tamamen Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içine katılarak fetih tamamlanır.⁹²

⁹¹ Demirtaş-Coşkun,B,“Türkiye Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar”Balkan Araştırmaları Dizisi ;7 .Ankara,2002,s.57.

⁹² Ahmetbeyoğlu,a.g.k.,s.109.

Fetih tamamlandıktan sonra Ortodoks ahali yerlerinde bırakıldı herhangi bir zorunlu göç politikası uygulanmadı. Bunun yanında Ortodoks halka Venedik döneminde daha iyi şartlar sağlandı. Serbest dini hakların verilmesi ve vergi mükellefiyetlerinin azaltılması gibi. Adada sayımlar yapılmış ve 1572’de tamamlanmıştır. Sonuçlara göre 900 köy ve mezarın olduğu, bunlarda ise toplam 150.000 kadar nüfus tespit edilmiştir. Osmanlı idarecileri hem iktisadi canlılık hem de adadaki nüfusa dengeleme yapabilmek için Anadolu’dan Kıbrıs’a nüfus nakillerine başvurmuşlardır. Anadolu’dan getirilen kişiler içinde sanat erbabı kişiler de vardı. Osmanlı adadaki sosyal ve kültürel gelişmenin sağlanması için mimari eserlerin yapılmasına da önem verdi. Osmanlıların hakimiyetinden sonra adada pek çok han, hamam, cami, mescit, tekke, kütüphane, çeşme, su kemeri gibi sanatsal yapılar yapılmıştır.⁹³

Lefkoşa’nın alınması ile birlikte Evliye-i Vilayet-i Kıbrıs adı ile Kıbrıs beylerbeyliği teşkil edilmiş, Girne ve Baf’ın ele geçirilmesi ile de buralar müstakil sancak haline getirilmiştir. Magosa kuşatması devam ederken Anadolu beylerbeyliğine tabi Alaiye, Karamana tabi İçil, Dulkadir beylerbeyliğine tabi Tarsus sancaklarıyla, Suriye sahilindeki Trablus sancağı Kıbrıs’a bağlandı. Kıbrıs beylerbeyliği özellikle Magosa’nın alınışından sonra ilk sistemli oturmuş yapısına kavuştu. Fakat Trablus, Kıbrıs’tan ayrılarak eski bağlı bulunduğu Şam’a devredilmiştir.

4. İNGİLİZ YÖNETİMİ DÖNEMİ

Kıbrıs sorunu açısından önemli bir dönemeç 1878 yılında itibaren Ada’nın İngiltere idaresine geçmesidir. 19. yüzyılda İngiliz temel “Doğu Siyaseti” Hindistan’a dayanmaktaydı. Kıbrıs adası da İngiltere için hem Akdeniz’in güvenliği hem de sömürgelerine giden yolları kendi denetimine alması açısından büyük önem arz ediyordu. 1864’te Palmerston-Russel Hükümeti Ege’deki adaları Yunanistan’a bıraktığı için Kıbrıs adasının İngiliz Stratejisi için önemi daha da artıyordu. 1878’lerde İngiltere’nin en büyük rakiplerinden biri olan Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğundan elde ettiği haklar ve Ayestefanos anlaşması ile elde ettiği etki İngiltere’yi huzursuz etmiş İngiltere de Osmanlıyı Rusya’ya karşı koruması karşılığında Kıbrıs’ı talep ediyordu.

⁹³ <http://www.neu.edu.tr/?q=node/482> (10.10.2008)

İngiltere yukarıda sayılan sebeplerden dolayı Kıbrıs'ı çok istiyordu fakat Adayı top ile tüfekte değil ortam elverişli olduğu bir anda hukuksal yoldan almak istiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya karşı Ayestefanos antlaşması ile zor duruma düşmesini fırsat bilen İngilizler Osmanlı İmparatorluğuna bir "Savunma Paktı" sunmuşlar ve bu paktın kabul edilmesiyle İngilizler tasarladıkları planı gerçekleştirmişlerdir. Yapılan antlaşma ile İngilizler Osmanlıların Asya'daki topraklarının güvenliği için garanti veriyorlardı fakat bu güvenliğin sağlanabilmesi için İngiliz ordusunun yakın coğrafi bölgede olan Kıbrıs'a yerleşmesi gerekmektedir. İngiltere bu antlaşmanın sonucunda Adaya girmiş ve günümüze kadar bir şekilde varlığını sürdürmüştür. İki devlet arasındaki Savunma Paktı anlaşmasına bakılırsa Osmanlı devleti adayı kayıtsız şartsız İngiltere'ye bırakmadığı görülecektir. Temmuz 1878'de imzalanan ek protokolde de Osmanlı hukuki bazı garantiler aldı. Kısaca Osmanlı ada üzerindeki haklarından vazgeçmemiş, geçici bir süreliğine yönetimi İngiltere'ye bırakmıştır.⁹⁴ Rusya'nın 93 harbi sonrası Osmanlı devleti ile imzaladığı Ayastefanos antlaşması Rusya'nın elde ettiği haklardan dolayı İngilizleri huzursuz etmeye devam etmiştir. İngiltere bozulan güç dengelerini tekrar rayına oturtmak için siyasi ve askeri girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu girişimler sonucunda Berlin Kongresinin toplanması kararlaştırılmıştır.

Yeşilköy'e kadar ilerleyen Rus ordusunun tedirginliğini hisseden İngilizler, Rusların Anadolu'nun iç kesimlerine doğudan saldırma olasılıklarını ve Anadolu'da yaşayan gayri Müslimler ile Suriye-Irak bölgesindeki ahaliyi Osmanlı İmparatorluğuna karşı ayaklandırabileceklerini gündeme getirmiştir. Böyle bir durumun Osmanlı İmparatorluğunun sonu olabileceğini tebliğle bildirmişlerdir ve sonuçta çözümün Türk-İngiliz ittifakında olduğunu söylemişlerdir. İngiltere'nin ittifak olmanın karşılığında Osmanlı İmparatorluğundan iki talebi olmuştur. Bu taleplerden ilki Asya'da bulunan Hıristiyan ve sair tebaanın halini ıslah için Osmanlı'nın teminat vermesidir. İkinci talep ki önemli olan bu taleptir, İngiltere Rusları işgal ettikleri topraklardan çıkarabilme taahhüdünü yerine getirebilmesi için Suriye veya Anadolu sahillerine yakın bir yerin kendisine verilmesini istemiştir. İngiltere bu yerin Kıbrıs olduğunu Osmanlı Hükümetine verdiği tebliğde belirtmiştir. Tebliğde Kıbrıs'ın yine Osmanlı Devletine ait olacağını, verilen verginin Osmanlı hazinesine ödeneceğinin sadece askeri ve stratejik muhafaza ile İngiltere tarafından kullanılacağı belirtilmiştir. Rusların işgal ettikleri yerlerden çekildikleri zaman İngiltere'nin de konuşlandığı yerden çekileceği taahhüt edilmiştir. Tebliği Sultan II. Abdülhamit'e bildiren

⁹⁴ Cicioğlu, H., "Türkiye ve KKTC'nin Coğrafi Bölge Üzerindeki Tarihi Önemi ve Yeri" Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını), Ankara, 2001, s. 6.

İngiliz elçisi Hariciye Nazırının itirazı üzerine, “Eğer Osmanlı Hükümeti bu antlaşmayı kabul etmezse kongrede (Berlin Kongresi) barış şartlarını değiştirmeye İngiliz murahhasları çalışmayacak ve İngiliz Devleti donanması kuvveti ile cebren Kıbrıs’ı işgal edecektir” demiştir.

Birkaç maddeden oluşan antlaşmayla yönetim İngiltere'ye kalmış olsa da, adanın mülkiyeti Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Kıbrıs, geçici bir süre için İngilizlere verilmesi düşünülmüştür. Buna rağmen İngiltere masa başındaki başarısı ile 80 sene adayı elinde tutmasını bilmiştir. Yönetimi üzerlerine alan İngilizler adadaki fiili bir durumu fark etmekte gecikmediler. Bu durum, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Layard'ın Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'ye gönderdiği 1 Ağustos 1878 tarihli raporda şöyle ifade ediliyordu: "Rumlar Türkleri her şeyden yoksun bırakmak ve adadan kovmak gayesiyle büyük çaba harcayacaklardır. Bütün Kıbrıs topraklarını elde etmek için her türlü yöntemi kullanacak ve böylece Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak isteyeceklerdir"⁹⁵

Kabine Toplantısında alınan kararda Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında başlayan savaş nedeniyle 1878 Antlaşmasının geçerliliği kalmadığı belirtilmekte ve şöyle denilmektedir. Yukarıda belirtilen tarihten itibaren Kıbrıs adası ilhak edilecek ve Majestelerinin mülkünün bir parçası haline gelecektir. Bu kararname,1914 Kabinesinin Kıbrıs’ı ilhak kararı adını taşıyacaktır. Bu karar tek taraflıydı ve 1878 Antlaşmasına ve uluslararası hukuka aykırı, yasa dışı bir karardır.⁹⁶ 1914 ilhakı ile ortaya çıkan bu yeni durum karşısında İngiliz uyruğu (tebaası) olmak istemeyen bir kısım Türk, Kıbrıs’tan ayrılarak Anavatan Türkiye’ye göç etmiştir.Böylece 1878’de başlayan nüfus dengesindeki bozulma 1914’te daha büyük göçlerle devam etmiştir.Öte yandan,Anadolu Türklüğü işgallere karşı verdiği Milli Mücadeleyi kazanmış ve istiklalini elde etmiştir.Neticede kazanılan zafer Lozan Antlaşması ile onaylanmıştır.Lozan’da Türk tarafı Misak-ı Milli dışında kalan Türk topraklarının elden çıkışını engelleyememiştir.Nitekim Kıbrıs’ın artık hukuken de İngilizlerin elinde kalması bu antlaşma ile kabul edilmiştir. Lozan Antlaşması’nın doğrudan doğruya Kıbrıs ile ilgili olan 3. maddesi vardır.Bunlar 16.,20. ve 21.maddelerdir. ⁹⁷

⁹⁵ Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Yayın No: 43, Ankara, 2000,s.54.

⁹⁶ Bozkurt,a.g.m.,s.3.

⁹⁷ Güler,Y., “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi ”G.Ü.Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,Sayı 1,Kırşehir,2004,s.104.

16.madde ile Türkiye, Lozan Antlaşması'yla belirlenen sınırlar dışındaki tüm toprakları üzerindeki haklarından vazgeçmiştir. Fakat bu madde içinde yer alan ve adaları ilgilendiren; adaların geleceğinin ilgililer tarafından saptanacağı cümlesi ile Kıbrıs'ın geleceği konusunda Türk tarafına haklar vermektedir.

20.madde ise; "Türkiye Hükümeti Kıbrıs'ın Britanya Hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilan edilen ilhakını tanıdığını beyan eder" şeklindedir.Açık ve net olan bu madde ile Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakı resmen tanınmıştır.

21.madde ile de, Kıbrıs'ta Türk tabiiyetindeki nüfusun İngiliz vatandaşlığına geçişleri bazı koşullar içinde hükme bağlanmaktadır. Buna göre, Türk vatandaşı olarak kalmak veya İngiliz uyruğuna geçmek için Kıbrıs Türklerine iki yıllık bir süre tanınmıştır. Türk vatandaşlığını korumak isteyenler bu süre zarfında karar vermek ve karar verdikten bir yıl sonra da adayı terk etmek zorunda kalmışlardır.

5.CUMHURİYET DÖNEMİ (1960–1963)

1945 sonrası dönemde Türkiye, Kıbrıs Rum topluluğu ve Yunanistan'ın aksine adaya ilişkin sorunlara uzak kalmayı tercih etmiştir. Türkiye bu dönemde müttefiki olan İngiltere'nin içişlerine karışmamayı ve sorunu Lozan çerçevesinde görmeyi tercih etmiştir. Türkiye'de kamuoyunun Kıbrıs konusuna ilgisi 1948 yılından sonra başlamıştır. Kamuoyunun ilgisine rağmen Türk hükümetinin 1951 yılı ve sonrasında temel politikası NATO'ya girmek ve ittifak içerisinde sorun çıkarmamaktır.⁹⁸ NATO'ya girmeyi müteakip sorun NATO çerçevesinde görülmüş ve bu dönemde Yunanistan ve İngiltere ile olan dostane ilişkilerin bozulmamasına özen gösterilmiştir.

1954 yılında sorun Yunanistan tarafından Birleşmiş Milletler'e götürülünce Türkiye sorunla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Türkiye adadaki statükonun devam etmesi gerektiğine, eğer bu sağlanamaz ise Türkiye'nin de sorunun taraflarından biri olması gerektiğini Yunan hükümetine resmen bildirmiştir. BM'nin sorunun görüşülmesini ertelemesi üzerine 1955 Nisan ayında adada İngilizlere karşı silahlı şiddet olayları başlamıştır. Bu olaylar İngilizlere karşı yapıyor görünse de çoğunlukla Türkler hedef alınmaktaydı.

⁹⁸ Sönmezoğlu F.,*Türkiye-Yunanistan İlişkileri*, İstanbul; DER Yayınları, 2000, s.20.

Adada çıkan olaylar sonrasında 29 Ağustos - 7 Eylül 1955 tarihleri arasında Londra Konferansı toplanmıştır. Konferansa Türkiye'nin davet edilmesi artık sorunun taraflarından birinin de Türkiye olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.⁹⁹

1956 yılından itibaren Türkiye daha önce savunmuş olduğu "statükonun devamı" tezinden vazgeçerek "kendi kaderini tayin" ilkesi ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu politika değişikliğinin en önemli nedeni İngiltere'nin giderek adanın statüsünde bir değişikliğe yanaşıyor görünümünü vermesidir.¹⁰⁰ Türkiye, 1956 yılından itibaren "taksim" tezini yüksek sesle ifade etmeye başlamıştır.

1957 yılında İngiltere'nin Kıbrıs politikasında belirgin bir yumuşama görülmüştür. Böyle bir ortamda İngiltere'nin ENOSİS'e açık "*kendi kendini yönetim*" çözümü üzerinde Yunan tarafı ile anlaşabileceğinden endişelenen Türk tarafı, taksim tezini ısrarla savunmaya başlamıştır. 1958 yılının ilk dönemlerinde özü itibari ile kendi kendini yönetme zemini üzerinde bir çözümü öneren "*Foot Planı*" gündeme gelmiş ve iki toplumun bir arada yaşamasını temel aldığı gerekçesi ile Türkiye tarafından reddedilmiştir.¹⁰¹ Yine aynı yıl ortaya atılan "*Macmillan Planı*" taksime yakın bir çözüm önermemesi nedeniyle kabul edilmemiştir.

1958 yılında Yunanistan, Kıbrıs sorununu yeniden BM'ye götürmüştür. Genel Kurul 5 Aralık 1958'de anlaşmazlığın taraflar arası görüşmelerle çözülmesini tavsiye kararı almıştır. Bu dönemde NATO toplantısı için Paris'te bulunan Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları Kıbrıs konusunu ele almış ve her iki devlet Zürih'de bir toplantı yapılmasına karar vermiştir.¹⁰² 11 Şubat 1959'da Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan Zürih Antlaşması ile Kıbrıs'ta yeni bir statükonun kurulmasına karar verilmiştir. Konuya taraf olan İngiltere'nin çözüme yönelik durumdan haberdar edilmesi için Londra'ya giden dışişleri bakanları burada üç devletin ve iki toplum liderinin katılımı ile Londra Konferansı'nı gerçekleştirdiler. Yapılan görüşmeler sonucunda Zürih Antlaşması esas olmak üzere bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortaya çıkaran anlaşmalar 19 Şubat 1959'da imzalanmıştır. 23 Şubat 1959'da açıklanan kararlar şu hususları kapsamaktadır:¹⁰³

⁹⁹ Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşler, SİSAV, İstanbul, 1990, s.20.

¹⁰⁰ Sömnezoğlu, F., a.g.k., s.23.

¹⁰¹ Armaoğlu, F. H. Kıbrıs Meselesi 1954-1959, Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları, Ankara:A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1963, s.39'dan Faruk SÖNMEZOĞLU, a.g.e.,s.24.

¹⁰² Uçarol,R,Siyasi Tarih (1789-1994),İstanbul,1995,s748.

¹⁰³ Erim,N.,Kıbrıs,Ankara,1975,s.77-90.

- Kıbrıs üzerindeki İngiltere egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine dair Kurulma Anlaşması,
- Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini güvenlik altına alan Garanti Antlaşması,
- Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında yapılacak Askeri İttifak Antlaşması,
- Kıbrıs'ta yeni antlaşmalar hazırlanması hususunda üzerinde uyuşulan önlemler

Bu antlaşmalar ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Türk ve Rum toplumları kendilerini ilgilendiren işleri toplum meclisleri, ortak işleri de başkanlık sistemine dayanan yürütme organı aracılığı ile yürüteceklerdir. Yürütmenin başkanı olan cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak ve üçü Türk on kişilik bakanlar kurulu bulunacaktır. Elli kişilik temsilciler meclisinde yüzde otuz oranında Türk üye bulunacaktır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal düzeninin devamlılığı Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından sağlanacaktır.

İttifak Antlaşmasında yer alan üçüncü maddeye göre Kıbrıs'ta kurulacak olan ortak karargaha Türkiye 650 kişilik, Yunanistan 950 kişilik kuvvetlerle katılacaktır. İlgili her devlet Garanti Antlaşması ile Kıbrıs'taki anayasal düzeni korumak üzere topluca, bu olmazsa tek başına müdahalede bulunabilecektir.¹⁰⁴

Hazırlanan bu çalışmalar ve anlaşma metinleri nihayetinde 16 Ağustos 1960 tarihinde imzalanan nihai anlaşmalar ile Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte adada yaşayan taraflar arasında bir barış dönemi başlamıştır. Adadaki bu durum Rumlar tarafından anayasanın değiştirilmesine yönelik çabalara kadar devam etmiştir. Makarios tarafından anayasanın değiştirilmesine yönelik sesli çabaların sonrasında Enosis'in sağlanmasına yönelik işlerinde Glafkos Klerides'in de bulunduğu üç kişilik bir ekip ile

¹⁰⁴ Oran.,a.g.k.,s.612.

"Akritas Plan"¹⁰⁵ hazırlanmıştır. Hazırlanan bu planın uygulamasına 30 Kasım 1963 tarihinde on üç maddelik anayasa değişikliği önerisi ile başlamıştır.

Makarios'un anayasanın değiştirilmesine yönelik önerileri, bu önerilerin reddi ve 21 Aralık 1963 tarihinde Rum polisleri tarafından bir Türk kadının öldürülmesi toplumlar arası şiddet olaylarının artmasına neden olmuştur. Türklere karşı geliştirilen bu kanlı saldırılar sonrasında Türkiye'nin ada üzerinde jetlerini uçurması ve Kıbrıs Türk Alayı'nın Kıbrıslı Türkleri korumak amacıyla harekete geçmesi ile olaylar durulmuştur. Olaylar sonrasında üç garantör devlet ve taraflar sorunun çözümüne yönelik olarak konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürmüşlerdir. Güvenlik Konseyi tarafların olayın daha da şiddetlenmesine neden olacak hareketlerden kaçınması yönünde karar vermiş ve adada bir "Barış Gücü" görevlendirilmesine karar vermiştir. Bu karar üzerine tarafsız devletlerin askerlerinden oluşan ve BM'nin emrinde olan Barış Gücü 27 Mart 1964 tarihinde göreve başlamıştır.¹⁰⁶

6.ÇATIŞMA DÖNEMİ (1963–1974)

Rumların saldırıları sonucunda BM'nin Barış Gücü gönderme kararı almasıyla başlayan süreç Türk uçaklarının 7 Ağustos 1964 tarihinde ada üzerinde yaptığı ihtar uçuşları ile devam etti.Bu gelişmelerden sonra iki taraf arasında görüşmeler başlatıldı fakat istenilen sonuç alınamadı.Rum tarafının uyguladığı idari ve askeri baskılar,artarak devam etti . 1967 yılının Kasım ayı ortalarında adadaki topluluklar arası çatışmalar tekrar başlamış Grivas komutasındaki Rum ve Yunan askerleri 15 Kasım 1967 tarihinde,Barış Gücü kuvvetlerine rağmen Geçitkale ve Boğaziçi köylerine imha hareketine kalkıştılar.Bunun üzerine Türkiye adaya müdahale kararı almıştır .

Grivas'ın bu bölgelere saldırı nedenlerinden en önemlisi Rauf Denktaş'ın yargılama süreci ve sonrasında Türk ve Rum toplumu arasında oluşan yumuşamaydı.iki gün sonra toplanan bakanlar kurulunda Kıbrıs'a müdahale konusunda hükümete yetki veren kanunun halen yürürlükte olmasından dolayı Kıbrıs'a müdahale kararı alındı.Ancak askerlerin gerçekleştirilmesi muhtemel bir çıkarma için ne önceden hazırlanmış bir planları ne de çıkarma için gerekli gemiler mevcuttu.Böylece diplomatik yönden sorunun çözümü için çaba sarfedilmesi gerektiği anlaşıldı.Yapılan girişimler sonuç verdi ve işgal edilen köyler

¹⁰⁵ Oran,a.g.k.,s.724.

¹⁰⁶ Uçarol,R.,a.g.k.,s.754.

boşaltıldı.Türk jetleri bir hafta daha ada üzerinde uçuş yaptılar.Yaşananlardan sonra Yunanistan'a bir nota verildi ve şu önlemlerin alınması istendi.

- İttifak antlaşmasına aykırı olarak adaya sokulan Yunanlı askerlerin geri çekilmesi
- General Grivas'ın adadan çıkarılması,
- Milli Muhafız Birliği kuvvetlerinin dağıtılması,
- Çatışmaların meydana geldiği bölgeyle ilginin kesilmesi,
- Türk toplumun kendi bölgesinde mahalli idareler ve zabıta kuvveti kurma hakkının verilmesi,
- Son olaylardan dolayı Kıbrıslı Türklerin uğradıkları zararların ödenmesi.¹⁰⁷

Türk hükümetinin yayınladığı bu istekleri Yunanistan hükümeti masaya oturmaya hazır olduğunu, Türk hükümeti ise Kıbrıs Türk toplumunun üzerideki tehdit ortadan kalkmadıkça Yunanistan ile aynı masaya oturmayacağını söylemiştir. NATO'nun önlem önerilerinin Türk ve Rum taraflarınca reddedilmesinden sonra devreye başkan Johnson'un özel temsilcisi Cyrus Vance girdi. Vance üç ülke arasında şu noktalarda görüş birliği sağladı.

- Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne saygı göstermek yükümlülüğü altında bulduklarını doğrulayacaklardır.
- Türkiye ve Yunanistan antlaşmalar dışında adada bulundurdukları kuvvetleri bir buçuk ay içinde kademeli olarak geri çekeceklerdir. Kuvvetleri ilk önce ve en kısa zamanda Yunanistan geri çekecektir.

¹⁰⁷Oran,a.g.k.,s.737.

- Kuvvetlerin geri çekilmesi işi, takviye edilmiş ve yetkilendirilmiş BM Barış Gücünün denetimi altında yapılacaktır.
- Bu işlemler gerçekleştirildikten sonra Türkiye almış olduğu savaş tedbirlerini kaldıracaktır.
- Boğaziçi ve Geçitkale köylerinde uğranılan zarar tazmin edilecek ve ölenlerin ailelerine gerekli ödemeler yapılacaktır.
- Barış Gücünün denetimi altında , tarafların da katıldığı bir komite adada bulunan kanun dışı silahlara el koyacaktır.
- Grivas, herhangi bir nedenle adaya geri dönmeyecektir.
- Adada iki toplumunda kurmuş oldukları “Milli” kuvvetler de aşamalı olarak dağıtılacaktır.

Gerginleşen ilişkiler üzerine araya giren ABD'nin baskıları ile Yunanistan kendisine verilen notada yer alan hususların büyük bir çoğunluğunu yerine getirmiştir. ABD'nin Türkiye lehine Yunanistan'a baskı yapması Cunta yönetiminin ABD'ye karşı direnebilecek halk desteğinden yoksun olmasından kaynaklanıyordu. Diğer taraftan Türk toplumunda ABD karşıtlığı önemli ölçüde ilerlemişti.

Yunanistan da ABD'ye muhtaçtı Albaylar cuntasından sonra Demokrasinin darbe yediği düşünülerek Avrupa'dan dışlanmış durumdaydı. Tek alternatifi ABD olan Yunanistan bu maddeleri kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler sonrasında adada 28 Aralık 1967 tarihinde Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi kurulmuştur.¹⁰⁸ Kurulan yönetim federasyon için ilk adımı oluşturmaktaydı. 1960 Anayasasındaki bütün kurallara geri dönülünceye kadar 19 maddelik ilkeler listesi hazırlandı. Bu ilkeleri ortaya koymaktaki amaç Kıbrıs Türk toplumunun yasama, yürütme ve yargı işlerini düzene koymak ve bir federe devlet kurmaktı. Kıbrıslı Türkler Türkiye'nin adaya müdahale etmeyeceğın anladıklarından başlatacakları toplumlararası görüşmelerle Rum yönetimine kendi varlıklarını kabul ettirmeyi

¹⁰⁸ Oran, a.g.k., s.738.

amaç edinmişlerdir.Bu girişimler olumlu sonuçlandı.Makarios uluslararası kamuoyunda güç kazanması için Türklerin taleplerine olumlu yanıt verdi.Başlayan Toplumlararası görüşmeler 1968'den 1971'e kadar devam etti.Görüşmelerde verilen karşılıklı ödünlere rağmen bir türlü uzlaşma sağlanamıyordu amaç uzlaşmadan çok zaman kazanmaya doğru değişmişti. 1967 siyasal ortamı diğer Kıbrıs bunalımı zamanlarındaki durumdan çok farklıydı. Basın ve Kamuoyu hükümetler üzerinde belli sivil baskılar yapabilecek duruma gelmiştir. ¹⁰⁹Demirel hükümeti Türkiye'nin çıkarlarının her şekilde korunması için baskı altına alınmıştır. Hükümet ABD'nin Irak ile ilişkisini kestiği dönemde ABD çıkarları açısından ABD'nin çıkarlarına karşı çıkabilmiştir.

1974 yılına kadar sürecektir bu yapı ile ikili ve genişletilmiş toplantılar süreci de başladı. Bu dönemde Türk tarafının tezlerinde bazı değişiklikler olmaya başlamıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren sürekli statükocu bir tavır izleyen Türk tarafı giderek bu politikadan uzaklaşmıştır. Genel ilke olarak "*federasyon*" türü bir yönetimi temel alan Türk tarafı coğrafi ayırımı dayalı bir "*otonomi*" istemeye başlamıştır. ¹¹⁰

7.1974 BARIŞ HAREKATI VE SONUÇLARI

15 Temmuz 1974 tarihinde EOKA'cı Nikos Samson Makarios yönetimine karşı bir darbe yaptı. Yapılan bu darbe Türk yönetiminin dikkatini adaya çekti. Makarios İngilizlere sığındı ve adadan kaçırıldı. Samson'un hedefi adadaki Türkleri yok ederek Enosis'i en kısa zamanda gerçekleştirmektir. Bu amaçla birçok Türk katledilmeye başlandı. Türkler Atlılar, Muratağasandallar, Topçuköy, Geçitkale(Köfünye) gibi Toplu Mezarlara gömülmüştür. ¹¹¹

Kıbrıs barış harekâtına giden sürecin öncesinde Yunanistan ile Makarios yönetimi arasındaki gerginlik vardı. Makarios'un bağımsız bir Kıbrıs cumhuriyeti düşüncesi hem Yunanistan'ın hem de NATO bağlamında ABD'nin canını sıkıyordu. Makarios'un bertaraf edildiği bir taksim ABD çıkarları için en ideal çözüm olarak görülüyordu. ¹¹² Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs için karşı karşıya gelebilecekleri düşüncesi batılı devletleri huzursuz

¹⁰⁹ Ahmad,F.,Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)Çev.Ahmet Fethi,İstanbul,1994,s.502-503.

¹¹⁰ Sönmezoğlu,a.g.k.,s.101.

¹¹¹ <http://www.neu.edu.tr/?q=node/482> (10.10.2008)

¹¹² Mütercimler,E., "Bilinmeyen Yönleriyle KıbrısBarış Harekati," Arba Yayınları, İstanbul, 1998,s.93.

etmiştir.1967'den itibaren Sovyetlerin bölgede artan etkinlikleri de bu endişeleri daha da arttırmıştır.

Yunan subaylarının Makarios'u bertaraf etmek için başlattıkları "Afrodit planı" Makarios'un Başkanlık Sarayını bombalama eylemi ile 15 Temmuz 1974'te başladı. Yapılan açıklamalarda eylemin Kıbrıslı Türk cemaatine yönelik olmadığı dile getiriliyor oluşması muhtemel Türk tepkisinin önü kesilmesi isteniyordu.Fakat Kıbrıs Helen Cumhuriyetinin kurulduğunun ilan edilmesi ve EOKA üyesi Nikos Samson'un devlet başkanı olduğunun açıklanması Türkiye'yi tedirgin etti.Makarios bombalama eyleminden kurtulduktan sonra radyodan darbecilere diretilmesi gerektiğini söyledi ve Kıbrıs'ın dışına çıktı. Ankara tüm bu olanları izledikten sonra Milli güvenlik kurulu toplandı.

Yapılan bu müdahale ile adadaki anayasal düzen bozulmuş illegal bir askeri yönetim kurulmuştur dendi. Türkiye 1967 bunalımından sonra askeri zayıflıklarının farkına varmış ve adaya her an müdahale edebilecek bir bilgi birikimi ve malzeme oluşturuldu. Türkiye bu müdahaleyi antlaşmaların ve garantilerin ihlali saymıştır.¹¹³ Böylece Kıbrıs'a müdahale için hazırlıklar yapılmaya başlanması talimatı verilmiştir. Gerçekleştirilen bu müdahale uluslararası alanda da ortak bir davranış sergilenerek kınandı. ABD gerçekleştirilen eylemin anayasal düzene bir müdahale olduğunu kabul etmekle yetindi. Yunanistan hükümeti ve Samson hükümeti kınanmadı. ABD'nin sergilediği bu harekette cunta ile arasının iyi olması ve her ikisinin de Makarios'a karşı cephe alması önemli rol oynamıştır. ABD Türkiye'ye Yunanistan ile bir savaşa girilmemesi için görüşmelerin gerçekleştirilmesi gerektiğini bildirdi. Türkiye ise Garanti Antlaşmasınının 4. maddesi gereği İngiltere ile görüşeceğini fakat antlaşmanın ihlal eden devlet olan Yunanistan ile görüşmeyeceğini, tüm barış yollarının deneneceğini fakat bir sonuca ulaşamazsa adaya müdahale edileceğini bildirdi. 20 Temmuz 1974'te tüm dünyaya Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkardığı duyuruldu. Askerleri savaş için değil barış için gittiği bu barışın hem Türklere hem Rumlara yönelik olacağı bildirildi.¹¹⁴

Çıkarma sürecinde en büyük hata Kocatepe savaş gemisinin yunan savaş gemisi sanılarak vurulması oldu.Genel bir değerlendirme gerekirse hareketin ilk evresi başarılı geçmiş fazla kayıp verilmemişti.22 Temmuz günü bazı olumsuzluklar yaşandı. Türkler adada dağınık yaşadıklarından dolayı ilk hareket sonucunda ele geçirilen adanın %7'lik bölümü Türk

¹¹³ http://www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/20/ihsanserifkaymaz.pdf (15.4.2009)

¹¹⁴ Oran,a.g.k,s.742.

nüfusunun tümünü güvenlik altına alamamıştı. Türk nüfusunun %65'i halen Rumların kontrolü altındaki bölümdeydi. Bu gelişmeler sonrasında BM Güvenlik Konseyi acil bir şekilde toplanarak adadaki yabancı devletlere ait askerlerinin derhal adayı terk etmeleri ve ateşkes görüşmelerine başlanması gerektiği vurgulandı.¹¹⁵ Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin anlaşarak adadaki anayasal düzeni tekrar sağlamaları gerektiğinin üzerinde durulmuştur.

ABD ise Yunan Cuntasının Makarios'a karşı yaptığı darbeye sessiz kaldığı gibi Türkiye'nin bu hareketine de sert tepki vermedi. Watergate skandalı ile iç politikasına dönen ABD'nin tek isteği bir Türk-Yunan savaşının olmamasıydı. İki NATO ülkesinin girişebileceği bir savaş SSCB'nin bölgeye müdahalesi için uygun ortam oluşturacaktı. Önceleri tam bir çözüme yanaşmayan Yunanlılar 22 Temmuz günü ateşkesi kabul ettiklerini bildirdiler. Yunan komutanlar sivil bir politikacıya yönetimi devretmeyi kabul ettiler. Tüm bu yaşananlardan sonra Konstantinos Karamanlis Atina'ya dönerek yönetimi devraldı. Türkiye'nin adaya müdahalesi Yunanistan'a tekrar demokrasi kapısını açmıştır. Yunanistan görüşme yapmak için uygun hale gelmişti. Kıbrıs'ta ise 24 Temmuzda Samson yerini Klerides'e bıraktı. Türkiye, çıkarma sonucunda elde ettiklerini siyasi ve diplomatik yollarla daha da geliştirebileceğini düşünerek 22 Temmuzda ateşkes çağrısını kabul ederek Cenevre konferansına katılma kararı aldı. Cenevre konferansı içinde gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda iki tarafında uzlaşmasının zor olduğu anlaşılmıştır.

Kıbrıs'a Türk müdahalesi, ilk etkisini Enosis'i gerçekleştirmek isteyen (Yunan topraklarına Batı ve Doğu Trakya, Kıbrıs, Bozcaada, Girit, Meis, Rodos, İmroz; Pontus (Doğu Karadeniz Güney Arnavutluk, Batı Anadolu (İzmir, Çanakkale, Bursa, İzmit'i katma düşüncesidir)¹¹⁶ Yunanistan'da göstermiş 23-24 Temmuz yedi yıllık cunta devrilmiş ve sorumlu subaylar tutuklanmıştır. Yeni hükümet Batı'nın Türkiye'yi durdurma konusundaki etkisizliğinden dolayı NATO'yu protesto etmiş 14-15 Ağustosta NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır. İkinci operasyon sonrası varılan ateşkesten itibaren, Türkiye adada iki bölge, iki toplumlu bir federatif sistemin oluşması tezini ileri sürmüştür. Ancak BM ve diğer uluslar arası kurumlar Türkiye'nin hareketini saldırganlık ve işgal olarak nitelendirdikleri için Ankara fazla tepki verememiştir.¹¹⁷

¹¹⁵ Güler, Y., G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt.5, Sayı.1. Kırşehir, 2004, s.109.

¹¹⁶ Somuncuoğlu, S., "Kıbrıs'ta Sirtaki," Ankara, 2002, s.26.

¹¹⁷ Bostanoğlu, a.g.k., s.492

Cenevre konferansındaki görüşmelerde sonuç alamayan tarafları uzlaştırmak için İngiliz dışişleri bakanı Türk tarafından ortaya atılan kantonal çözüm önerisini ortaya sürdü. Buna göre Kıbrıs Cumhuriyeti içinde 6 kantonlu özerk bir bir Kıbrıs Türk bölgesi oluşturulacaktı. Mavros ve Klerides ülkelerine danışmak için 36 saat süre istediler fakat Türk tarafı temsilcilerin tam yetkili olduklarını ve bunun bir oyalama taktiği olduğu düşüncesini dile getirmiştir. Ankara yaşanan bu gelişmelerden sonra ikinci bir hareketin gerekliliği konusunda karar aldı. 14 Ağustos'ta Türk silahlı kuvvetleri Attila hattı olarak adlandırdığı hedefine ulaştı. Yeni sınırlar içinde ateşkes ilan edilerek hareket durduruldu. İkinci Kıbrıs hareketi her yönüyle birinci Kıbrıs hareketine göre daha planlı programlı yürütüldü. Türkiye'nin gerçekleştirdiği ikinci harekate uluslararası kamuoyundan birinci harekate göre daha fazla ve sert tepkiler gelmeye başladı. Bunun nedenlerinden en önemlisi Yunanistan'da birinci harekatta olduğu gibi askeri bir yönetimin değil Karamanlis hükümeti ile birlikte Demokrasiye dönen bir Yunanistan mevcuttu. İkinci hareketin görüşmeler sürerken başlaması da diğer devletlerin tepkisini aldı. Türkiye'ye yapılan eleştiriler Türkiye'ni garantör bir devlet olarak adaya bozulan anayasal düzeni tekrar oluşturmak için müdahale edebileceğini yönünde gelişmiştir. Eleştiriler adada anayasal düzensizlik ortadan kalkmasına rağmen Türkiye'nin müdahalesinin gereksiz olduğunu bunun bir işgal olduğunu dile getiriyordu. Türkiye ise Cenevre Protokolünde iki toplumun ve iki özerk yönetimin kabul edildiğini böylece bu durumun Türkiye'nin tek taraflı bir uygulaması olmadığını söyleyerek karşılık verdi.¹¹⁸

BM Genel Kurulu bir karar yayınladığı 3212 sayılı kararında tüm devletlerin Kıbrıs Cumhuriyetinin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve bağlantısızlık politikasına saygı göstermesi gerektiğini, bu devlete karşı eylem ve müdahalelerde kaçınılması gerektiği, adadaki tüm yabancı askerlerin geri çekilmesi gerektiği, askeri müdahalelerin durdurulması ve göçmenlerin güvenlik içinde evlerine geri dönmelerinin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Kıbrıs'taki anayasal sorunun Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının bir sorunu olduğu bu sorunun dış müdahale gerektirmeden serbestçe çözülmesi gerektiği dile getirilmişti. Türk tarafından müdahalenin durdurulması ve göçmenler ile ilgili kararlara soğuk yaklaşmış fakat iki eşit toplumdan bahsedilmesi olumlu tepki almıştır. Kıbrıs'a yapılan askeri müdahale Kıbrıs sorunu, Türk-Yunan ilişkiler ve Türk dış politikası açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu müdahaleden sonra Kıbrıs Türk-Yunan ilişkilerinde en önemli mesele

¹¹⁸ Sarıca, M., Teziç, E., Eskiurt, Ö., Kıbrıs Sorunu, İstanbul, 1975, s. 173.

konumuna yükselmiştir. Yunanistan Kıbrıs'a yapılan müdahale işe doğrudan tehdit edildiğini dile getirmiş ve ege adalarını silahlandırma yoluna gitmiştir. Türkiye'de batıdan tehdit geldiği gerekçesi ile İzmir'de dördüncü kolorduyu kurmuştur.

Kıbrıs hareketine ABD'nin yaklaşımına bakarsak BM Güvenlik Konseyinin Türkiye'yi "işgalci" olarak nitelendirmesinden sonra ABD Kongresi de tepkisini göstermiş 5 Şubat 1975 tarihinde Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulama kararı almıştır. Bu kararın ABD kongresinden geçmesinin en önemli sebeplerinde biri Yunan lobisi olmuştur. Başkan Gerald Ford, yasayı önce iki kez veto etmiş ancak sonra kongre ile uzlaşmak zorunda kalmıştır.¹¹⁹

8.FEDERASYON DÖNEMİ (1975–1983)

Türkiye gerçekleştirdiği ikinci Kıbrıs hareketinden sonra uluslararası alanda giderek tek başına kalmaya başladı. Harekattan sonra ortaya çıkan politik gelişmeler ABD'nin silah ambargosuna başlaması ve AET ile ilgili gelişmeler Kıbrıs'a bağlı olarak geliyordu. Kıbrıs Türk halkı ve Türkiye kazanılan hakları kaybetmek istemiyordu. Cenevre Konferansında alınan kararlar ve yeni koşullar doğrultusunda yeni düzenlemeler yapılması isteniyordu. ABD'nin 5 Şubat 1975 silah ambargosu uygulaması ile adımlar atılmaya başlamıştır. Ambargo başlangıcından önce, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar ABD'yi sıkıştırmışlar ve Türkiye'ye gerekli yardımı yapmaması gerektiğini söylemişlerdir.¹²⁰

Barış hareketine kadar olan süreçte; Kıbrıs Cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana "statüko" nun korunması isteyen Türkiye krizleri müteakip daha sonra statüde bazı değişiklikler, federasyon türü bir yönetimde coğrafi ayırımı dayalı otonomi istiyordu. Makarios Ada'daki Kıbrıslı Rumların lideri durumuna indirilmeye çalışılmıştır.¹²¹ Kıbrıs Türk Federe Devleti 13 Şubat 1975 tarihinde ilan edildi.¹²² Yapılan açıklamalarda gerçek amacın iki kesimli bir federasyon çerçevesinde Kıbrıs Rum toplumuyla birleşmek olduğu söylenmiştir. KTFD'nin kuruluşunun ardından 1975'te BM'nin 367 sayılı kararında sorunun BM Genel sekreterinin "iyi niyet girişimi" çerçevesinde iki toplum arasında görüşmeler yoluyla çözümü

¹¹⁹ Bostanoğlu, a.g.k., s.494.

¹²⁰ Hart, P.T. Two NATO Allies at the Threshold Of War, Durham, 1990, s.133.

¹²¹ Sönmezoglu, a.g.k., s.298.

¹²² Soysal, İ., Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993), İstanbul, 1993, s.85.

öngörülmüştür. Öngörülen görüşmeler 28 Nisan 1975 tarihinde başlayıp 21 Şubat 1976 tarihine kadar devam etti. Görüşmelerin dördü Viyana'da biri New York'ta gerçekleşti. Görüşmelerde çıkan tek somut adım Nüfus Mübadelesi Antlaşması oldu. Antlaşma; BM Barış Gücünün gözetiminde bulunan kuzeydeki Rum nüfusunun güneye, güneyde bulunan Türk nüfusunun da kuzeye geçecekti. Yapılacak bu değişim isteye bağlı olacak ve ailelerin birleşimi esasına göre uygulanacaktı. Diğer taraftan Lefkoşa havalimanının açılması, Maraş'ın açılması gibi konularda ele alındı fakat ana konunun olan harita ve sınır düzenlemelerinde antlaşma sağlanamadığından dolayı bu konularda fikir birliğine ulaşılamamıştır.

Rum tarafında görüşmeleri Klerides yürütüyordu. Klerides Makarios'un baskısı altındaydı. ABD uzlaşmacı bir politikacı olarak gördüğü Klerides'i destekliyordu Makarios ise kendisinin en büyük rakibi olarak gördüğü Klerides'in anlaşma sağlayamaması için çaba sarf ediyordu. Makarios Türk tarafını uzlaşmayan ve çözümsüzlüğü çözüm olarak gören bir taraf olarak tanıtıyordu. Türkiye uluslararası arenada yalnız bırakılmıştı ABD başkanı Carter seçim kampanyasında, Kıbrıs sorunu Rumları memnun edecek şekilde çözülmeyen ABD'nin uyguladığı silah ambargosunun kalkmayacağını ifade etmişti. ABD içinde bu görüşü destekler nitelikte düşünceler ortaya çıkmıştır. Senatör John Brademas "Eğer biz Türkiye'ye silah vermeyi sürdürürsek, bu ABD'den yardım alan diğer ülkelerin de aynı tür saldırgan girişimlerini teşvik eden tehlikeli bir yaklaşım olur. ABD saldırganı cesaretlendirme politikasına son vermelidir", Eski dışişleri bakanı George Ball ise " Türkiye'ye askeri yardımın sürdürülmesi saldırganın ödüllendirilmesi anlamına gelmektedir".¹²³ AET ise, göçmelerin geri dönmesi, serbest dolaşım ve yerleşme özgürlükleri uygulaması ve yabancı askerlerin derhal adadan çekilmesi gibi istekleri ile federal yapıyı Türkler aleyhine çevirecek önlemleri de getiriyordu.20 Ağustos 1976'da Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu Kıbrıs Raporu ile Türkiye'yi kınayan bir karar açıkladı. ABD ve AET gibi İslam ülkeleri de Türkiye'ye bu süreçte destek vermemişlerdir.2 Ağustosta Colombo'daki Bağlantısızlar Konferansına katılan İslam ülkeleri İstanbul'daki İslam Konferansında aldıkları KTFD'yi destek fikrinden vazgeçmiş Türkiye'yi sert biçimde kınamışlardır.

¹²³ http://www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/20/ihsanserifkaymaz.pdf (5.4.2009)

Demirel Hükümeti, gerçekleşen bu olaylar sonrasında 9 Ocak 1977'de Makarios'a bir mektup göndererek görüşme önerisinde bulundu. Makarios Klerides'e karşı avantaj sağlamak istediğinden herkesin beklediğinden farklı olarak görüşme talebine olumlu yanıt verdi.1977'de Rauf Denktaş'ın girişimi ile BM özel temsilcisi Perez De Cuellar'ın katılımıyla bir zirve gerçekleşmiş ikinci zirve BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'in huzurunda yapılmıştır. Bu zirvede liderler daha sonraki görüşmelere temel oluşturacak genel ilkeler saptadılar.¹²⁴

- Bağımsız, bağlantısız, iki toplumlu bir Federal Cumhuriyet kurulması esastır.
- Her iki toplumun yönetiminde olacak topraklar, ekonomik, yeterlilik veya verimlilik ve toprak mülkiyeti ışığında müzakere edilecektir.
- Dolaşım özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi ilke sorunları ve öbür özellikli konular görüşülmeye açık olacaktır ama iki toplumlu bir federal sistem esası ve Kıbrıs Türk toplumu için çıkabilecek belli uygulama güçlükleri göz önünde tutulacaktır.
- Merkezi Federal Hükümetin yetkileri ve işlevleri, ülkenin birliğini,devletin iki toplumlu özelliğini dikkate alarak koruyacak biçimde düzenlenecektir.

Bu dört ilke antlaşmasının imzalanması Viyana görüşmelerini daha verimli kılmıştı. görüşmeler süresince iki tarafta kendi önerilerini masaya koymuşlardı. Makarios'un ani ölümü ile başa gelen Kipriyanu ile görüşmeler sekteye uğradı. Bunun sebebi Kipriyanu'nun Makarios'un coğrafi temellere dayalı bir federasyonu kabul ederek gücünü zayıflatmak istemesi olmuştu.

1976 yılında ABD'de seçimleri kazanan Jimmy Carter'in Kıbrıs sorununda Türkiye'yi destekleyen bir söylemlerde bulunmaması Türk tarafını huzursuz etmiştir. Fakat daha sonra realist politikayı tam anlamı ile uygulamaya başlamıştır. Kıbrıs'ta bir sonucun elde edilememesi bu sorunun ambargo ile çözülemeyeceğini ABD yönetiminin anlamasına yardımcı olmuştur.ABD'nin bu tavrının altında Türkiye'ye uygulanan ambargonun 1975'ten beri azalmış olması gerçeği yatmıştır.Ambargonun azalmasından huzursuzluk duyan ambargo

¹²⁴ Oran,a.g.k,s.766.

yanlıları dış ilişkiler sekreteri Henry Kissinger'in kişiliğine varan eleştirilerde bulunmuşlardır.¹²⁵ 1978 yılında bağımsızların ve küçük partilerin oluşturduğu bir hükümetle başbakan olan Ecevit de ABD'nin bu tavrına olumlu yaklaşmıştır.¹²⁶ Prof. Dr. Mümtaz Soysal'ın danışmanlığını yürüttüğü bir Türk heyeti 100 maddelik bir anayasa taslağı için çalışmalara başlamıştır. Türk tarafının önerileri Rum tarafı tarafından kabul edilmemiştir.

BM öncülüğünde yapılan toplumlar arası görüşmelerden bir sonuç alınamaması ve Kıbrıs Rum Yönetimi'nin sorunu BM Genel Kurulu'na götürmesi ve burada kendi düşüncelerine yakın bir karar çıkartması, Kıbrıs Türk Tarafı'nın görüşmeler sırasında görüşlerini açıklama imkanı bulamamasına neden olmuştur ve bu ise durumu gerginleştirmiştir. 5 Kasım 1983 tarihinde Türk tarafı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiş¹²⁷ ve yeni devlet aynı gün Türkiye tarafından tanınmıştır.

9. JOHNSON MEKTUBU'NU OLUŞTURAN SEBEPLER

Rumların 1963 Aralık'ından beri Türklere yönelik giriştikleri saldırıların hız kazanması ve 21 Aralık 1963 tarihinde Türklere karşı gerçekleştirilen "Kanlı Noel" olarak adlandırılan saldırılar, Türkiye'nin ABD'ye Rum tarafına baskı yapması için mektup yazmasına neden olmuştur. Mektubu dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ele almıştır ve ABD Başkanı Lyndon Johnson'a göndermiştir. Johnson yolladığı ilk mektupta gerçekleşen olaylara Türkiye'den farkı baktığını ortaya koymuştur. Başkan Johnson Türklere karşı yapılan katliamı adada yaşayan iki cemaatinde birbirlerine karşı giriştikleri bir katliammış gibi algılamıştır. Başkan Johnson'un bu algılayışının arkasında 1964 yılı sonunda yapılacak başkanlık seçiminde kaybetmek istemediği üç milyon Rum asıllı Amerikalıların oyları olmuştur. Johnson'un ilk mektubunda bir kere bile Türk ya da Rum kelimesi geçmemiştir. Amerika'dan istediği desteği bulamayan Türkiye bizzat Makarios'a bir mektup göndererek, gerçekleştirilen saldırıların durmaması halinde Türk halkının can ve mal güvenliğini sağlamak için Adaya müdahale edileceğini bildirmiştir. Buradaki amaç olayın ne kadar ciddi olduğunu ABD'ye göstermek ve ABD'nin Rum tarafına baskı yapmasını gerçekleştirmek olmuştur.¹²⁸

¹²⁵ http://www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/20/ihsanserifkaymaz.pdf (5.4.2009)

¹²⁶ Bostanoğlu, a.g.k., s.502.

¹²⁷ Sönmezoglu, a.g.k., s. 253.

¹²⁸ Oran., a.g.k., s.685.

Tüm bunlara rağmen ABD yönetimi sessiz kalmıştır. Türkiye ise İsmet İnönü'nün isteğiyle TBMM ile hükümete gerekli görülürse Adaya asker çıkarabilme yetkisi vermiştir. Hükümet aldığı bu yetki ile üç defa Adaya müdahale girişiminde bulunmuş fakat tüm bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Türk hükümeti Haziran ayının başında Adaya yönelik kapsamlı bir harekate girişmeyi planlamıştır ve hazırlıkları tamamlamıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini uzun bir süre askıya aldırarak ve ABD ile yaşanacak sorunların en önemli noktasını oluşturan Johnson mektubu da hazırlıkların sona erdiği bu zamanda Türk hükümetinin eline geçmiştir. Daha derin bir analize girilmesi gerekirse Johnson mektubunu oluşturan ana etken birbirinden bağımsız değildir. İlk olarak 1960 Anayasasına uymayarak Ada'da Türklere karşı katliama girişilmesinden dolayı Türkiye'nin adaya müdahale etmek istemesi, ikinci olarak da Türkiye'nin girişebileceği bu gibi bir müdahalede ege ve Akdeniz'de NATO gücünün zayıflayacağı endişesinin ABD'yi sarmasıdır. Türkiye tarafından girişilebilecek bir müdahale iki NATO müttefikini karşı karşıya getirebilecek ve bu durum SSCB'nin işine yarayabilecek olduğu düşünülmüştür. Johnson mektubunun nedeni olarak gösterilen bu kuşkuya mektupta da NATO üyesi ülkelerinin birbiri ile savaşmaması ilkesinin benimsenmiş olduğu ve şayet Türkiye müdahale gerçekleştirirse herhangi bir Sovyet müdahalesinde Türkiye'nin yalnız bırakılacağı maddesi ile yer verilmiştir. Türkiye'nin sert bir dille bu şekilde tehdit edilmesi SSCB'nin müdahale olanağından duyulan kuşku kaynaklanmıştır.¹²⁹

10. JOHNSON MEKTUBU'NUN ETKİLERİ SONUÇLARI

5 Haziran 1964 tarihinde Türk hükümetine gönderilen Johnson mektubu Türkiye'nin iç ve dış politikasına etki etmiştir. Johnson mektubu Türkiye'nin kendi içinde etkili olup bazı gelişmelere neden olduğu gibi, Türkiye-ABD, Türkiye-SSCB ilişkilerine ve Türkiye'nin Ortadoğu politikalarına da etki etmiştir. ABD Başkanı Lyndon Johnson tarafından kaleme alınan bu mektup Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir yer almasının yanında Türk dış politikasının yeniden şekillenmesinde büyük bir rol oynayarak Cumhuriyet tarihinde yerinde almıştır. Anlaşılacağı üzere Johnson mektubu Türk Dış Politikası için çok önem arz etmektedir. Johnson mektubu süreci Türkiye-ABD ilişkilerinde Johnson mektubu'nun etkisini analiz ederek anlaşılabilir.

¹²⁹ Şahin.H., Johnson Mektubu, İstanbul, 2002, s. 123.

10.1. Johnson Mektubu'nun Türk-ABD İlişkilerine Etkisi

Türkiye'nin 1963 yılında itibaren Kıbrıs adası'ndaki Türklere karşı girişilen saldırılara karşılık vereceğini açıklamasıyla birlikte ABD başkanı Johnson'un Türk hükümetine gönderdiği mektup ile başlayan süreç değişen konjonktürlere bağlı olarak farklılık göstermiştir. Başkan Johnson mektubu şu şekilde ele almıştır;

“ (...) Türkiye hükümeti'nin Kıbrıs'ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare aracılığı ile sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişeye sevk etmiştir. En dosthane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta sonuçlar doğurabilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından izlenmesini, hükümetinizin bizimle önceden tam bir danışmada bulunmak yönündeki taahhüdü ile uzlaşır bulmuyorum. Büyükelçi Hare görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı birkaç saat ertelemiş olduğunuzu bana bildirdi.(...)”¹³⁰

Başkan Johnson kaleme aldığı mektubunda Türkiye'nin sergilediği bu hareketin Kıbrıs'a asker çıkarmak gibi önemli kararları almandan önce ABD'ye danışmasını gerekli kılan taahhüdü ile çeliştiğini ortaya koymuştur. Amerikan tarafında göre var olan Garanti antlaşması adaya müdahale edebilmek için geçerli bir hak ortaya koymamıştır. Amerikan tarafının algısına göre Türkiye'nin 1960 antlaşmasının kendisine verdiği hakları kullanarak adaya müdahale hakkının olduğunu düşünmesi tamamıyla yanlış olmuştur, çünkü gerçekleştirilebilecek böyle bir müdahalenin esas amacının adanın taksiminin gerçekleştirilmesi olduğu düşüncesi hakim olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik gerçekleştirebileceği bir müdahale sonrası SSCB'nin Türkiye'ye saldırması durumunda NATO ülkelerinin ittifak antlaşması olmasına rağmen Türkiye'yi savunmaya gelmeyecekleri ortaya konmuştur. Amerikan düşüncesine göre, herhangi bir SSCB müdahalesinde Türkiye'ye yardım edilmeyecek olmasının nedeni, bu müdahalenin sebebinin NATO müttefiklerinin istem ve bilgisi dışında gerçekleştirilecek olması olmuştur. Türkiye'nin böyle bir müdahale gerçekleştirmemesi için öne sürülen tehditler bununla kalmamış, Amerika'nın 1947 yılında gerçekleştirilen ikili antlaşma sonrası Türkiye'ye verdiği silahların gerçekleştirilebilecek bir çıkartmada kullanılamayacağı belirtilmiştir. Bunun nedeni Türkiye'ye verilen silahların ikili antlaşma şartları dışında ABD'nin izninin alınarak kullanılmasını öngörmüştür. Başkan Johnson açık bir dille Türkiye'ye verilen silahların böyle bir müdahalede kullanılmasına Amerika'nın izin veremeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca mektupta değinilmesi gereken diğer

¹³⁰ Oran.,a.g.k.,s.686.

hususlarda vardır. Türkiye'nin gerçekleştirebileceği böyle bir müdahalenin BM' de hızla sürmekte olan arabuluculuk faaliyetlerini ve barışı baltalayacağı ve BM üyelerinin birçoğunun tepkisini çekeceği bildirilmiştir. Karşılıklı görüşmeler yapmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ABD'ye davet edilmiştir.¹³¹

Özetle Başkan Johnson, Kıbrıs'a gerçekleştirilecek bir askeri müdahaleyi Garanti Antlaşmasının ihlali olarak algılamıştır. Başkan Johnson Türkiye'nin NATO ve BM üyeliğini de sorgulamış, Türkiye'ye karşı ittifak içindeki yükümlülüklerini yerine getirmeme ve ABD tarafında Türkiye'ye yapılan yardımları kesme tehdidinde bulunmuştur. Başbakan İnönü ise 13 Haziran 1964'de cevabını yazdığı mektupla bildirmiştir. İnönü'nün mektubu Johnson'un mektubuna göre daha yumuşak bir dille kaleme alınmıştır. İnönü'nün mektubunda öne çıkan konulara baktığımızda özetle;¹³²

- Johnson'un mektubunun yarattığı hayal kırıklığından bahsedilmiş, yaşanan bugünlere ABD'nin samimi ve ciddi bir tavır almaması nedeniyle gelindiği belirtilmiş,
- Türkiye bu zamana kadar ABD, İngiltere ve Yunanistan nezdindeki sayısız girişimlerinden detaylı olarak söz etmek suretiyle istişare görevinin yerine getirildiğini, gerçekleştirilebilecek bir müdahalenin antlaşmalara aykırı bir durum oluşturmayacağını, Türkiye'nin taksim gibi bir niyetinin olmadığını ve bir Türk-Yunan savaşı çıkarsa bunun Yunanistan'ın saldırısı sonucunda olabileceği ifade edilmiş,
- BM'nin Ada'daki gerçekleri gördüğünü kabul ettiğini fakat tüm bunlara rağmen, realitede etkili olamadığını ve görevini yerine getiremediğini anlatan açıklamalarda bulunulmuş,
- Ada'da can ve mal güvenliğinin bir üst otoritenin yerleştirilmesi ile sağlanabileceğini, fakat BM, ABD ve İngiltere'nin Kıbrıs Hükümeti'nin razı olacağı bir formül aramaktan başka bir iş yapmadığını, böylece olaya yaklaşımlarının baştan sorunlu olduğu, ABD'nin elinde bulundurduğu otoritesini kullanmaktan kaçınmaması gerektiği belirtilmiş,

¹³¹ Bostanoğlu, a.g.k, s.480-481.

¹³² Sönmezoğlu, F., II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, İstanbul, 2006, s.72.

- Türkiye'nin BM' ye sadakatini kanıyla ispatladığı, fakat BM Barış Gücü'nün taraflı davranarak katliama seyirci kaldığı anlatılmış,
- NATO Antlaşması'nın 5. maddesinin yürürlüğe konması için mütecavizin iddiaları dikkate alınacak ve müttefikin tahrikinin söz konusu olup olmadığı sorgulanacaksa, ittifakın manasının kalmayacağı belirtilmiş,
- Son olarak alınması düşünülen müdahale kararının, antlaşmalardan doğan bu hakkın saklı tutulup şimdilik ertelendiği bildirilmiştir.

Başbakan İnönü'nün Johnson'a yolladığı mektuba baktığımızda, Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirmeyi düşündüğü müdahale fikrinin uluslararası hukuka dayanan iyi niyetli bir girişim olduğu fakat bu konuda yaptırım gücüne sahip örgüt ve devletlerin adalet içinde ilgisiz ve taraflı bir tutum sergiledikleri yine bu örgüt ve devletlerin antlaşmalara ve durumlara göre farklı yaklaşımlarda bulduklarını ve bunların yanlış olduğu belirtilmiştir.

Mektupta kamuoyunda yer alan “ Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de onun içinde yerini alır” şeklinde bir ifadeye rastlanmamıştır. Mektup basına sızdırılmamış TBMM'de gizli bir oturum da hem Başkan Johnson'un hem İnönü'nün mektupları okunmuştur. Mektubun basına sızması 13 Ocak 1966 tarihinde gerçekleşmiş bunun üzerine her iki ülkenin dışişleri bakanlıkları mektupların tam metinlerini 15 Ocak 1966'da basına açıklamışlardır.

İnönü'nün 13 Haziran 1964'te ele aldığı mektubun Türkiye açısından hangi amaçlar gözetilerek yazıldığına bakılırsa,¹³³

- Kıbrıs'a askeri müdahale niyetinin ciddi olduğunu göstererek Ada'daki katliamları önlemek,
- ABD ve İngiltere'ye niyetin ciddi olduğunu göstererek Yunanistan'a ve Kıbrıs Rumlarına baskı yapmalarını sağlamak,

¹³³ Sönmezoğlu,a.g.k.,s.72.

- İç politikada Kıbrıs konusu kullanılarak yapılan muhalefet baskısını hafifletmek,
- Silahlı Kuvvetlerin böyle bir hareketi başaracak şekilde teçhiz edilmemiş olması nedeniyle meydana gelebilecek olası bir askeri başarısızlık sonucunda Ordu'nun prestijinin düşmesi ve dış politikanın önemli bir dayanağının kaybedilmesini engellemek,
- Ordu içindeki şahınlere karşı direnebilmek için ABD'nin itirazını öne sürmek, böylece Kıbrıs'taki bir askeri başarısızlık sonucunda içeride karşı karşıya kalabileceği politik riskin ortadan kaldırılması olarak belirtilmiştir.

Johnson mektubu ile birlikte 1945'ten itibaren NATO ve Batı üzerine kurulan dış politika sorgulanmaya başlanmıştır.¹³⁴ Türkiye kendisinin ulusal çıkarları olan bir davada müttefiki olarak gördüğü devletler tarafından yüzüstü bırakıldığına inanmış bir hayal kırıklığı ve kızgınlık yaşamıştır. Elbette bu durum Türk-Amerikan ilişkilerine de yansımıştır.

Türkiye Amerika ve Batı bloku için yapmış olduğu bunca yardıma rağmen Kıbrıs konusunda yalnız bırakılmasını sadece Kıbrıs politikasının değil, bütünü ile savaş sonrası izlediği realist dış politikası olduğuna inanmıştır. Türkiye ittifakın yazılı bir üyesi olmayı güvenliği açısından yeterli saymış fakat kendi çıkarları için önemli olan bir konuda ABD'nin hoşuna gitmeyen bir davranış sergilediğinde NATO ittifakı imkanlara güvenmemesi gerektiğini anlamıştır. Türkiye körü körüne bir ittifaka bağlı kalınmasının kendisi için her zaman rasyonel sonuçlar doğurmayacağını anlamıştır.¹³⁵ Johnson mektubuna sert tepkiler verilmiş fakat bu tepkiler ilişkileri kopma aşamasına getirmemiştir. İnönü, Başkan Johnsonun daveti üzerine Washington'a gitmiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte ilişkiler gerginleşmiştir. Johnson Mektubu'nun kaleme alındığı 1964 yılına kadar geçen süreçte iki ülke arasında eşitsizliğin temelini oluşturduğu aldatıcı bir ilişkinin var olduğu anlaşılmıştır.¹³⁶ Johnson mektubuna Türkiye'den verilen tepkileri Johnson Mektubu'nun Türkiye'deki etkileri bölümünde ayrıntılı olarak yer verilecektir. Johnson mektubu süreci Türk-Amerikan ilişkileri içerisinde başlamış ve devam etmiştir. Mektubun doğurduğu sonuçlar sadece Türk-Amerikan

¹³⁴ .Bostanoğlu, a.g.k., s.483.

¹³⁵ Bostanoğlu, a.g.k., s.483.

¹³⁶ http://www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/20/ihsanserifkaymaz.pdf (5.4.2009)

ilişkileri özelinde değil, Türkiye’de gelişen gelişmeler, Türkiye’nin Sovyetler Birliği ve Ortadoğu politikaları özelinde de ele alınmalıdır.

10.2. Johnson Mektubu’nun Türkiye’deki Etkileri

Johnson mektubu genel olarak Türk dış politikasında ve özelde de Türk-Amerikan ilişkilerini uzun yıllar etkilemiştir. Türkiye’de NATO’nun yararı sorgulanmaya başlanmış, zor duruma düşüldüğü zaman destek olmayan bir ittifak içinde bulunmanın ne derece rasyonel olduğu tartışılmış hatta NATO üyeliğinden çıkılması gerektiğini savunan görüşler çoğalmıştır. Bir diğer önemli olan gelişme mektup Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçiş sürecinde önemli bir yer tutmuştur. Türkiye mektuptan sonra başta SSCB ve Üçüncü Dünya ülkeleri ve diğer devletler ile sınırlı bir konumda tuttuğu ilişkilerini ekonomik ve siyasal yönde geliştirmek için çalışmalara başlamıştır. Bunların dışında Türk kamuoyunda ABD asker varlığına karşı çıkan çevreler güç kazanmıştır. ABD’ye duyulan sempati güç geçtikçe azalmış hatta Kore gazileri aldıkları madalyaları geri iade etmeye başlamışlardır.¹³⁷ Johnson mektubu ile birlikte Türkiye’deki sol çevrelerin ABD’ye karşı yürüttükleri politika en yüksek seviyelere ulaşmıştır.¹³⁸ Diğer bir etki ileride alt başlık açıklayacak olduğumuz içinde ABD’nin olduğu ortak NATO içinde kurulan askeri yapılanmalara soğuk davranmasıdır. Çok Taraflı Kuvvet (MLF)’ye katılmaktan vazgeçilmesi de bunun bir göstergesidir.

Johnson mektubu’nun Türkiye’deki en büyük etkilerinden biri Türk ordusunun silahlarının birçoğunun ABD kaynaklı olmasının verdiği huzursuzluğun ortaya çıkması olmuştur. Türkiye bu huzursuzluğu gidermek için, silah satın aldığı ülkelerin sayısını arttırmaya çalışmış bunun yanında yerli silah sanayini gelişmesi için de çalışmalara başlamıştır. Böylece Türk donanmasının bir çıkartma yapabilecek hale gelmesi sağlanmıştır.¹³⁹ Türk dış politikasında ilk kez Soğuk Savaş tek belirleyici konu olmasını yitirmiş, yakın ulusal çıkarlara ve bölgesel sorunlara da önem verilmeye başlanmıştır.¹⁴⁰

10.2.1. İnönü’nün Mektup Sonrası Washington Ziyareti

¹³⁷ Oran.,a.g.k.,s.689-690.

¹³⁸ <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf> (5.4.2009)

¹³⁹ Oran.,a.g.k.,s.690.

¹⁴⁰ Bostanoğlu,a.g.k.,s.484.

Başbakan İnönü 22–23 Haziran 1964 tarihinde Washington’a gitmiştir. İnönü ABD Başkanı Johnson ve Dışişleri yetkilileri ile görüşmüştür. Başbakan İnönü’den sonra Yunanistan Başbakanı Yeorgios (Yorgo) Papandreu’da Washingtona gelmiştir. ABD başkanı Johnson her iki lider ile ayrı ayrı görüşmüştür. Görüşmelerden sonra yayınlanan ortak bildiri ABD, Londra ve Zürih anlaşmalarının devam ettiğini kabul etmiştir. Bunun yanında var olan anlaşmazlıkların görüşmeler yoluyla çözülmesi gerektiğinde mutabakata varılmıştır.¹⁴¹

Görüşmeler sonrası Türk tarafının algısı ABD’nin iki ülke arasındaki sorunu çözmek için arzulu olduğu yönünde olmuştur fakat bu görüşmeler sonrasında ABD’nin tutumu iki devlet arasında herhangi bir savaş istememek yönünde aynı kalmış, Türkiye’nin tavrı yumuşama göstermiştir. Türkiye bu görüşmelerden eli boş dönmüştür. ABD, Dean Acheson’ın 14 Temmuz’da Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan’a yönelik kısmi bir taksim planı sunmuştur fakat bu planı Makarios reddetmiştir. Ağustos’ta adada çatışmalar yükselince, Türkiye uçaklarını kullanarak müdahale etmiş ve ateşkes uygulanmıştır. Ateşkesin ardından ABD bu sefer Rum-Yunan tarafını mutlu edecek bir plan hazırlamış fakat bu planı da Türkiye kabul etmemiştir.¹⁴²

10.2.2. Türkiye’nin MFL(Çok Taraflı Güç)’yi Reddi

ABD Başkanı Kennedy 1961 yılında Avrupa kıtasını daha güven verici bir şekilde savunmayı düşünmüştür. Bundan dolayı NATO içinde çok tarafı nükleer bir deniz gücünün oluşması gerektiğini konuşmalarında belirtmiştir. Kennedy başta İngiltere, Fransa ve Federal Almanya olmak üzere ittifaktaki tüm üyeleri bu oluşuma katmak istemiştir. İngiltere bu öneriyi kabul etmiştir. Bu oluşumun esas kuruluş nedeni bağımsız nükleer denemeler yapan Fransa’nın bu nükleer faaliyetlerini NATO şemsiyesi altında yapmasını sağlamak ve Fransa’nın nükleer bir güç olmasını engellemek olmuştur. Türkiye ise önce MFL’ ye katılmak istediğini belirtmiş daha sonra bu oluşuma girmenin kendisine çok fazla yarar getirmeyeceğini anlamış ve oluşumdan çekilmiştir. Türkiye ilk defasında evet demesinin nedeni kendi deniz kuvvetleri personelinin nükleer gemilerde çalışıp tecrübe edinmelerini istemesiydi. Türk denizciler 1964 yılında bu oluşuma ait ABD gemisinde yer almışlardır. İlerleyen süreçte Johnson Mektubu’nun Türk-Amerikan ilişkilerine getirdiği gerginlik MFL’ yi de etkilemiştir ve Türkiye 1965’te oluşumdan çıkmak istediğini bildirmiştir. Türkiye değişen dış politika

¹⁴¹ Oran.a.g.k,s.689.

¹⁴² Sönmezoğlu,F.Türk Dış Politikasının Analizi,İstanbul,1994,s.18.

algısını bu olayda da Johnson Mektubu'ndan sonra Sovyetlerin eleştirdiği bir oluşumdan hemen çekilmek ile göstermiştir.

10.3.Johnson Mektubu'nun Türkiye'nin SSCB Politikasına Etkisi

Başkan Johnson'un kaleme aldığı mektup Türk –Amerikan ilişkilerine etki ettiği gibi Türkiye'nin batı bloku dışındaki ülkelerle olan ilişkilerini de gözden geçirmesine neden olmuştur. Doğu bloku ve Bağlantısız Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi dolaylı bir yarar sağlamıştır fakat ABD bundan rahatsız olmuştur.¹⁴³

SSCB Türk ya da Yunan, Kıbrıs adasında bir NATO gücünün olmasını istememiş bundan dolayı Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Sovyetler 1964 yılında Türk jetlerinin adaya düzenledikleri hava taarruzları protesto etmişler daha sonra Makarios ile “Askeri Yardım Antlaşması” imzalamışlardır. Diğer taraftan ABD'nin hem Türkiye ile hem de Yunanistan ile Kıbrıs sorunundan dolayı sorunlar yaşaması SSCB'nin işine gelmiştir. SSCB bu fırsattan yararlanmak için her iki ülkeye de yaklaştırmaya çalışmıştır. NATO içinde var olan gevşemeden memnuniyet duymuştur. 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihleri arasında Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in gerçekleştirdiği Moskova ziyareti ve Makarios'un Enosis yanlısı politikaları yüzünden Sovyetler Türkiye'ye yakın bir politika izlemeye başlamıştır. Kıbrıs'ta iki toplumun olduğu, federasyon dahil bir çok alternatifin tartışılması gerektiği ve Enosis'e karşı bulunduğu Sovyetler tarafında ortaya konmuştur.¹⁴⁴ Johnson mektubu sonrası dış politikasını yeniden tanımlama gereği hisseden Türkiye öncelikle Sovyetler olmak üzere sosyalist ülkeler ile önemli ekonomik ilişkiler kurmuştur. Bunda en büyük neden Johnson Mektubu'nun Türkiye'ye yaptığı olumsuz etkidir. Türkiye'de ABD'ye duyulan sempati tartışılmaya başlanmıştır.¹⁴⁵

Johnson Mektubu'ndan sonra Türkiye'nin ABD'ye duyduğu güvensizlik kendisini çok yönlü bir dış politika anlayışına götürmüştür. Böylece Türkiye'deki ABD üslerinin ve NATO üyeliğinin sorgulanması ile başlayan süreç Sovyetler Birliği ile o günkü konjonktürlere bağlı olarak başlayan yaklaşma ile devam etmiştir. Türkiye'nin bu süreç içerisinde Sovyetlere yaklaşmasının bir diğer önemli sebebi de Kıbrıs'ta çözümün kendisi aleyhine

¹⁴³ Vaner,S.,Türk-Yunan Uyuşmazlığı,İstanbul,1990,s.186.

¹⁴⁴ Sönmezoglu,a.g.k,İstanbul,2006,s.72.

¹⁴⁵ Öke,M,K.,Unutulan Savaşın Kronolojisi:Kore 1950-53,İstanbul,1990,s.187.

gelişebileceğinden çekinmesidir. Türkiye Sovyetlere yaklaşarak Makarios'u önemli bir müttefikinden etmiştir¹⁴⁶ ve başta da dediğimiz gibi Sovyetler Enosis'e kapılarını kapatmışlardır. Türkiye ile Sovyetler arasında Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesine kadar sıcak ilişkiler kurulmuştur. Heyetler karşılıklı olarak her iki ülkeye gidip gelmişler var olan anlaşmazlıkları çözüme ulaştırmaya çalışmışlardır.

10.4.Johnson Mektubu'nun Türkiye'nin Ortadoğu Politikasına Etkisi

Ortadoğu tarihte var olan dünyanın çeşitli bölgeleri gibi önem arz etmiş birçok devletin eline geçirmek istediği bir bölge olmuştur. Ortadoğu sahip olduğu petrol rezervleri ile günümüzde başta ABD olmak üzere büyük devletlerin ilgisini çekmektedir. ABD eski başkanlarından Truman bir konuşmasında Ortadoğu'nun dünya için ne kadar önemli bir yer olduğunu anlatmak için şu ifadeyi kullanmıştır:

“Gözlerimizi yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimizde vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşırız. Bu bölgede geniş tabii kaynaklar vardır. En işlek kara, hava, deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan bölgenin büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Bu bölgedeki ülkelerin hiçbiri ne yalnız ne de birlikte kendilerine yöneltilecek bir tecavüze karşı koyabilecek kadar güçlüdür”¹⁴⁷

Türkiye Ortadoğu'da var olan değişik gelişmelere bağlı olarak değişik politikalar izlemiştir. İkinci Dünya Savaş'ından sonra ABD ve Avrupa'ya güvenerek Sovyetlerin taleplerini kabul etmeyen Türkiye,Johnson Mektubu'ndan sonra Ortadoğu'ya yönelik politikalarını değiştirmiştir.1960 darbesinden sonra Türkiye Ortadoğu'da var olan etkinliğini yitirmiştir. Yaşanan Kıbrıs Bunalımı ise Türkiye'nin bölgede yalnız kalmasına neden olmuştur. Johnson Mektubu ile dış politikada kendi çıkarını ön plana alması gerektiğini anlayan Türkiye yaşanan bu olaylardan sonra Arap devletlerine yanaşmaya çalışmış Arap yanlısı politikalar izlemeye başlamıştır.1967 Arap-İsrail Savaşı sürecinde İncirlik Üssü'nün kullanılmasına izin vermemiş;1970'lerde Filistin davasını desteklemiş ve İsrail'in 1967'de işgal ettiği yerlerden çekilmesini talep etmiştir.¹⁴⁸ Türkiye'nin Arap politikasına daha geniş kapsamlı bakarsak; Türkiye 1967 Arap-İsrail savaşında Arap tarafında durmuştur. Arapları desteklemenin

¹⁴⁶ Vaner,a.g.k.,s.186.

¹⁴⁷ Balcı,F,Balcı.H.”Tarihsel Süreç İçinde Ortadoğu” Turkish Weekly,Sayı.8,Ankara,2005,s.15.

¹⁴⁸ Sönmezoğlu,a.g.k.s.28.

yanında savaşta ağır kayıplar veren Suriye'ye yiyecek içecek ve ilaç yardımında bulunmuştur. 1967'den sonrada Arap yanlısı politika devam etmiştir. Araplar ile İsrail arasında çıkan her silahlı çatışmada İsrail protesto edilmiş, ABD'nin Basra körfezine yönelik oluşturmaya çalıştığı güvenlik anlaşması kabul edilmemiştir. Türkiye 1970 yılında gerçekleşen Ürdün bunalımında da bunalımın Ürdün'ün kendi iç meselesi olduğunu bir dış müdahalenin durumu ağırlaştıracağını dile getirerek ABD'yi kastetmiş ve bunalım sırasında İncirli üssünün kullanılmasına izin vermemiştir.¹⁴⁹ 1974 Fez Zirvesinden çıkan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün, Filistin halkının tek meşru temsilcisi sayılması kararına saygı göstermiş Filistin Kurtuluş Örgütü ile ilişkilerini geliştirmiş ve 1979 yılında Ankara'da Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bürosunun açılmasına izin vermiştir. Temmuz 1980'de İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak ederek Birleşik Kudüs'ü başkent ilan etmesine tepki olarak buradaki Türk Konsoloslugu kapanmıştır.¹⁵⁰

Yaşanılan gelişmelerden de anlaşılacağı gibi Türkiye Ortadoğu'da da küresel güçlerin çıkarlara gözü kapalı destek vermeyeceğini, yaşanan gelişmelerde kendi çıkarlarını ön plana aldığını ortaya koymuştur. Türkiye'nin Ortadoğu'da Arap devletlerine sağlam bir destek vermesinde içeride hem sağ hem de sol kesimden oluşan görüş birliği de etkili olmuştur.

11. TÜRK-ABD İLİŞKİLERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki ilk ilişkiler 1784 yılında ticari bağlarla başlamıştır. Osmanlı-ABD arasındaki ilk diplomatik ilişkiler ise 18. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. ABD ilişkilerin başladığı zamandan itibaren Osmanlı'ya çok önem vermiş Osmanlı'yı doğunun kilit noktası olarak saymış ve ticari ilişkilerini geliştirmek için gayret göstermiştir. ABD Osmanlı Devleti'ndeki ilk konsolosluğunu 1824'te hizmete sokmuştur. Böylece başlayan Osmanlı-ABD ilişkileri 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da inişli çıkışlı olarak devam etmiş günümüze kadar gelmiştir.

Türkiye ve ABD arasında siyasi ilişkilere baktığımızda ise ilk ilişkilerin 1. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki bazı aydınlar Amerikan

¹⁴⁹ Oran, a.g.k., s.790.

¹⁵⁰ Armaoğlu, F., a.g.k., s.850.

mandasını ülkenin kurtuluşu için gerekli görmüşlerdir.¹⁵¹ Cumhuriyet döneminde de iki ülke arasındaki ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkiler gelişerek devam etmiş Johnson Mektubu sürecinden sonra ağır yara alan ilişkiler 12 Eylül 1980 darbesinden sonra düzelmeye başlamıştır. Johnson Mektubu süreci olarak da bildirdiğimiz 1963,1964 ve 1967 tarihlerinde iki ülke arasında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelerden dolayı gerginlikler yaşanmıştır.1960 askeri darbesi ile başlayan gelişmeler 1974'te Türkiye'nin adaya müdahalesi ve bu süreçte yaşanan irili ufaklı birçok gelişmeden dolayı Türk-Amerikan ilişkileri zorlu bir döneme girmiştir.¹⁵²

Türkiye-ABD ilişkilerinde son dönemlere eğildiğimizde George W.Bush ve yeni Başkan Barack Obama dönemlerini inceleyebilir. Başkan Obama'nın dış politikasında Türkiye'nin ne derece önem arz ettiğine bakabiliriz. Bush yönetiminin dış politikasına Türkiye açısından yaklaşırsak; Bush yönetiminde ABD tek taraflı ve kutuplaştırıcı bir politika izlemiş bölgesel sorunlarda bölge devletlerinin fikirlerine pek başvurmamış bildiğini okumuştur. ABD bu politikayı güderken sert güce önem vermiş, yumuşak güçte yararlanmamış havuç sopa siyaseti izlemiştir. ABD'nin dış politik hareketlerindeki bu aldırılmazlık ve vurdumduymazlık ABD'nin dünyada var olan sempatisini büyük ölçüde etkilemiş Johnson Mektubu sonrası Türkiye'de başlayan ABD karşıtı eylemler gibi hareketlenmeler görülmüştür. Kısaca Bush döneminde ABD dış politikada ve çıkarlarını savunmada pek de başarılı bir sınav verememiştir. Bunun sebebi olarak da Türkiye ile Kuzey Irak'ta Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesi ve 1 Mart 2003 tezkeresi gibi olaylar gösterilebilir.

Türkiye-ABD ilişkileri Barack Obama'nın ABD'nin yeni başkanı seçilmesi ile yeni bir döneme girmiştir. Önce Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un sonra da Başkan Obama'nın öncelikli Olarak Türkiye'yi ziyaret etmeleri, Amerika'nın yeni dış politikasında Türkiye'ye verdiği önemi göstermektedir. Amerika Bush döneminde olduğu gibi tek taraflı ve dediğim dedik bir dış politika izlemeyeceğini bölgesel konularda bölgesel aktörlere danışacağını yani diyaloga önem vereceğini anlamaktadır. Çünkü çok taraflı başarılı bir politikanın anahtarı, bölgesel aktörler ile koşulsuz olarak ilişki kurmaktır. Bu yüzden, söz konusu ülkelerle konuşmadan önce, onları belirli şartları yerine getirmek için zorlamak yerine, kapsamlı bir şekilde konuları ele alabilmek için bu ülkelerin de görüşmelerde yer alması sağlanmalıdır.¹⁵³ Başkan Barack Obama Türkiye ziyaretinde Türkiye-ABD ilişkilerinde önem arz eden bir çok

¹⁵¹ Bostanoğlu,a.g.k.,s.356.

¹⁵² Feroz,A.,a.g.k.,s.505.

¹⁵³ Seta Analiz,Obama Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri,sayı:8,,2009,s.7.

konuda görüşlerini belirtmiştir. En önemli konulardan biri olan Ermeni Soykırımı iddialarına için bu sorunun iki ülke arasında diyalogla çözülmesi gerektiğini dile getirmiş ve dış politikasını uygulamada belli etmiştir. Diğer önemli bir sorun olan Heybeli Ada Ruhban Okulu ile görüş bildiren Başkan Obama Ruhban Okulu'nun açılması gerektiğini belirtmiştir. ABD'nin Heybeli Ada Ruhban Okulu ile ilgili benimsediği politika Türkiye'nin de adım atmaması durumunda ilişkilere zarar verebilir. Başkan Obama PKK'yı bir terör örgütü olarak gördüğünü dile getirmiştir. Kürt vatandaşlarımızdan azınlık olarak bahsetmesi bazı kesimlerden tepki almıştır. Bunun yanında Obama Türkiye ziyaretinde Muhalefet liderleri ile de görüşerek iletişime ne kadar önem verdiğini ortaya koymuştur. ABD Kıbrıs konusunda da iki taraf arasında süren görüşmeleri desteklemektedir. Başkan yardımcısı Joe Biden'ın Kıbrıs politikasında her iki ülke ile iyi ilişkileri sürdürdüğü realist bir politika izleyeceğini belli etmiştir. ABD Afganistan'daki NATO kuvvetlerine destek sağlamak amacıyla Türkiye'den ek asker talebinde bulunmuştur. Türkiye'nin bu isteğe vereceği cevap ilişkilerde önem arz edecektir. Gelecek senelerde Irak'tan asker çekmek isteyen Obama yönetimi ile bu konu hakkında kendi fikirlerine de danışılması düşünülen Türkiye arasındaki ilişkiler daha da sıcak hale gelebilir.

12.BÖLGESEL ÇATIŞMALAR İÇİNDE ENERJİ VE GÜVENLİĞİ

Dünya nüfusunun giderek artması, yaşam standartlarında söz konusu olan gelişme, sanayinin gelişmesi bunun yanında tüketim oranlarının gitgide değişmesi gibi faktörler ülkelerin enerjiye olan ihtiyacını arttırmaktadır. Enerji ile ilgili her türlü aşama üretim, iletim ve tüketim dünyadaki enerji rezervleri azaldıkça bölgesel çatışmalara neden olabilecek bir duruma gelmiştir.¹⁵⁴

Enerji nedenli bölgesel çatışma alanlarına baktığımızda gündemden hiç düşmeyen en önemli alanın Ortadoğu olduğunu görürüz. Ortadoğu'da bol miktarda bulunan petrol uzun zamandan beri enerji çatışmalarının ana nedeni olmuştur. Petrol uluslar arası ekonomi-politik alanında önemli bir maddedir. Petrolün artan önemi sonrasında önemli güçler doğal kaynağın esas alındığı bir enerji planlaması yapmak zorunda kalmışlardır. Petrolün önemini kavranması ile birlikte çatışma alanları jeopolitik ve ekonomik-politiğin kesişim gösterdiği bölgelere kaymış, petrol bu bölgelerde önemli bir oynamaya başlamıştır. Önceden çorak ve verimsiz

¹⁵⁴ http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/43de7cf7ba769c7_ek.pdf (23.4.2009)

yerler diye nitelenen bazı bölgeler, bu bölgelerde petrolün bulunmasından sonra değere binmiş devletler arasında çatışma yaratacak noktaya gelmiştir. Bu bölgelerde var olan jeostratejik önem petrolün ekonomik-politik alan içindeki güç rekabetinde başat noktalara gelmesi ile uluslararası ilişkilerin en önemli parametrelerinden biri haline gelmiştir.¹⁵⁵

Ortadoğu'da var olan enerji kaynakları yukarıda da belirtildiği gibi büyük devletlerin yaşamsal çıkarlarına hitap etmektedir. Sırasıyla ABD, Japonya ve Batı ülkeleri dünya petrolünün yüzde 10'unu üretmelerine rağmen toplam petrol tüketiminin yüzde 75'ine sahiptirler. Dünya petrolünün yüzde 70'lik bir kısmı Ortadoğu ve Afrika'dan sağlanmaktadır.¹⁵⁶ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu petrolü üzerinden ABD ve SSCB'nin mücadelesi yaşanmıştır. Bu süreçte SSCB ABD'nin Ortadoğu petrolünün üzerindeki denetimini sonlandırmaya çalışmasına karşın ABD bugün de olduğu gibi petrolün kesintisiz ve en güvenli şekilde Batılı müttefiklerine ulaşmasını sağlamaya çalışmaktaydı. ABD'nin Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e girmesi karşısında Birinci Körfez Savaşı'nın başlatmasını en önemli nedeni enerji yani petroldür. ABD Ortadoğu'ya yönelik geliştirdiği BOP (Büyük Orta Doğu Projesi) 'da bölgedeki enerji kaynaklara ulaşımı sağlayan önemli noktaların denetime alınması ve enerji kaynaklarına ulaşımın kesintisiz ve sıkıntısız bir şekilde sağlanmasını öngörmektedir. Ortadoğu dünya petrol rezervlerinin yüzde 65'ini ve doğalgazın yüzde 41'ini barındırmaktadır. Ortadoğu'nun enerji açısından önemli ülkelerinden biri olan Irak dünya petrol ihtiyacının yüzde 11 'ini tek başına karşılamaktadır. Dünya üzerindeki ham petrol rezervlerinin üçte ikisi, gaz rezervlerinin de yüzde 35'i yine Ortadoğu da bulunmaktadır. Günümüz tek kutuplu sisteminde lider devlet olan ABD bu bölgedeki çıkarlarını korumak için realist bir politika izlemiştir.¹⁵⁷ ABD 11 Eylül 2001 saldırılarını Ortadoğu'ya müdahale için bir neden saymış,2003 yılında ikinci körfez müdahalesini gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen ikinci körfez müdahalesi de enerji güvenliği çerçevesinde oluşturulmuştur. ABD ve diğer devletler körfez dışındaki kaynakların azalmasından dolayı bölge petrolüne daha fazla bağlı hale gelmektedirler. ABD bölgeye müdahale edebilmek için var olan küresel terörizmi gerekçe olarak kullanmaktadır.

Ortadoğu dışında enerji kaynaklarının var olduğu diğer noktalar Afrika ve Orta Asya bir altında Kafkasya önemli bir nokta olarak durmaktadır. ABD Afrika kıtasında enerji açısından

¹⁵⁵ Davutoğlu,A.,Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu,İstanbul,2008,s.333.

¹⁵⁶ Latif,H.,Çelişkiler Projesi BOP ve ABD'nin Türkiye'ye Bıçığı Rol,İstanbul,2007,s.34-35.

¹⁵⁷ Yılmaz,a.g.k.s.413.

önemli devletlere (Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Nijerya)ilgisini arttırmıştır. ABD dışında Çin, Hindistan, Malezya ve İran gibi ülkelerde Afrika'daki enerji kaynaklarına ulaşmak ve yararlanmak için çalışmalar yapmaktadır. Özellikle Çin Sudan ile önemli mesafeler kat etmiştir. Daha önce belirtildiği gibi Orta Asya'da enerji açısından önemli bir alandır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ve Hazar havzasındaki petrolün önemi artmıştır. Bölgede var olan enerji rezervinin 34 milyar varil olduğu, olası rezervlerin de 235 milyar varil olduğu bildirilmiştir. İspatlanmış ve olası petrol rezervlerini topladığımızda 269 milyar varil petrole ulaşırız; bu da günümüz petrol rezervlerinin yüzde 26'sına denk gelmektedir. Bölgenin doğalgaz zenginliğine baktığımızda 16 ile 19 trilyon metreküp arasında olduğu ortaya konmuştur. Bu rakam günümüz doğalgaz rezervlerinin yüzde 12'sini oluşturmaktadır.¹⁵⁸Bu verilerden sonra bölgenin Ortadoğu'dan sonra enerji ve enerji güvenliği açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle Kafkasya ve Hazar havzası ABD ve Rusya'nın kendi enerji politikalarını gerçekleştirebilmek için mücadeleye giriştikleri yerdir. Hazar havzasının bir iç bölge olmasından kaynaklanan coğrafi durumdan dolayı zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan enerji kaynaklarını diğer ülkelere ulaştırabilmek için diğer devletlerden yardım almaları gerekmektedir. Bunun için birçok petrol transfer boru hattı projesi üzerinde durulmuştur. Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra Kafkasya üzerindeki hakimiyeti azalan Rusya, ABD'nin NATO vasıtası ile Gürcistan'ı da NATO'ya alarak kendisini çevirme düşüncesinden rahatsız olmaktadır. Bu rahatsızlığın en büyük sebebi de bahsettiğimiz bölgedeki enerji kaynaklarını tamamen ABD'ye teslim etmek istememesi vardır. Rusya yapılacak herhangi bir bor hattının mutlaka kendi topraklarından geçmesini istemektedir. Diğer taraftan Rusya Orta Asya'daki enerji kaynaklarını oluşturduğu Şangay İşbirliği Örgütü ile korumak istemektedir. Ağustos 2008'de Kafkasya'da ABD ve Rusya karşı karşıya gelmiş bunalım kısa sürece çözülmüştür. Bunalım esnasında ABD Gürcistan'ı yönlendirmiş, Rusya'da Gürcistan içindeki etnik sorunları öne sürerek Gürcistan'a girmiş, önceden pasaport dağıttığı Oset asıllı vatandaşlarını ve enerji çıkarlarını koruma düşüncesi buna neden olmuştur. ABD Ortadoğu'da Şii'liği ve İran'ı destekleyen Rusya ile Kafkaslarda olduğu gibi Ortadoğu'da da gelecek içerisinde karşı karşıya gelebilir.

¹⁵⁸ Latif,a.g.k,s.95.

13.ABD’NİN IRAK’A MÜDAHALELERİ

ABD Irak’a 1990 ve 2003 yıllarında iki kez müdahalede bulunmuştur. ABD 1990 yılındaki müdahalesi Irak lideri Saddam Hüseyin’in Kuveyt’i işgal etmesi ile başlamıştır. ABD Saddam’ın bu saldırısı üzerine BM Güvenlik Konseyi’ni acil bir şekilde toplantıya davet etmiştir. ABD’nin ilk müdahaledeki durumuna bakıldığında SSCB son zamanlarını yaşadığından ABD’ye hiçbir alanda zorluk çıkarmamış ABD’yi gerçekleştirmeyi düşündüğü müdahalede rahat hissettirmiştir. BM milletler Saddam’ın Kuveyt’e girdiği tarihten itibaren onun üzerinde karar almıştır. Bunlar içinde; Irak’ın Kuveyt’i işgal ve ilhakı ile uluslar arası barışı bozduğu, BM ilkelerini çiğnediği ve bu ülkeye abluka uygulama yolu ile ambargo konulması ile ilgili 661 sayılı karar ile;15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt’i kayıtsız şartsız terk etmezse askeri müdahalenin de içinde olduğu her türlü çareye başvurulacağı belirtilmiş kararlardan oluşmaktadır.¹⁵⁹ Böylece Kore savaşında olduğu gibi ABD’nin Irak’a müdahalesi de yasal bir nitelik kazanmıştır.

Irak’ın yaptığı birçok hata da ABD’nin bu savaşı yasal bir zemine oturtmasına, barış için ellerinden gelen her şeyi yaptıklarına fakat bunlara rağmen işin çözümünün askeri müdahaleye kaldığı mesajını yaymasına yardımcı olmuştur. Bu hataları saymak gerekirse, Irak birliklerinin insan hakları ihlalleri,6500 batılı rehineyi kalkan olarak kullanmak istemeleri ve Saddam Hüseyin’in uzlaşmaz tutumu olarak sayabiliriz. BM 15 Ocak tarihinde Irak’a verdiği süreyi bir gün daha uzattı fakat sonuç alınamamasından dolayı 17 Şubat 1991 günü müttefik kuvvetleri Irak’a saldırıya geçmişlerdir.¹⁶⁰Kuveyt müttefik devletlerin kontrolüne geçtikten sonra Saddam Hüseyin Kuveyt’ten çekileceğini açıklamış ve ABD bu açıklamadan sonra savaşa son vermiştir.

ABD’nin müdahalesini gerektiren sebep Saddam Hüseyin’in Kuveyt’i tarihsel olarak Irak’ın bir parçası olarak görmesi ve Kuveyt’in Irak petrolünü kaçak olarak çıkardığı düşüncesi yatmaktadır. Saddam’ın Kuveyt’e saldırısındaki asıl sebep körfez petrolüne egemen olmak istemesiydi. Kuveyt’in işgali körfezdeki petrol kaynaklarından dolayı tüm uluslararası sistemi etkilemiştir, çünkü söz konusu olan petrol denetimi olmuştur. ¹⁶¹Ortadoğu’daki çıkarlarının tehlikeye girdiğini anlamasıyla NATO ve çeşitli Arap devletlerinin katıldığı bir koalisyon

¹⁵⁹ Pazarıcı,H. “Türk Dış Politikasının Yönlendirilmesinde Uluslararası Hukuk Etkeni” Türk Dış Politikasının Analizi,Faruk Sönmezoglu,İstanbul,1994,s.488-489.

¹⁶⁰ Acar,C.,Soğuk Savaş Dönemi Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası,Ankara,1991,s.220-221.

¹⁶¹ Sander,a.g.k.s.571-572.

kurarak müdahalesini gerçekleştirmiştir. ABD'nin körfezdeki petrol çıkarlarını korumak uğruna giriştiği 1991 müdahalesi bölgede uzun vadeli sonuçlar yaratmıştır. Bunların en önemlileri, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da kökten dinci akımların güçlenmesi, bölgenin kabileler, mezhepler ve yerel asiler arasındaki çatışmalara, yeni bölünmelere ve karışıklıklara sürüklenme olasılığının artması ve İran'ın bölgede yeni bir ağırlık kazanmasıdır.

ABD'nin Irak'a yönelik gerçekleştirdiği ikinci müdahale 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra planlanmış ve 2003 yılının Mart ayında operasyon başlamıştır. 1991'deki durum ile 2003'teki uluslar arası durum farklılık göstermiştir. ABD'nin petrole olan ihtiyacı daha da artmış kendi ülkesindeki kaynaklar dışında Ortadoğu'daki kaynaklara olan ihtiyacı daha da artmıştır. ABD gerek soğuk savaş döneminde Sovyetlere karşı kullanmak için güçlendirdiği gerek birinci körfez müdahalesi sonrasında güçlenmeleri için gerekli ortamı sağladığı radikal İslamcı terör örgütlerini 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra bahane ederek Irak'a bir kez daha saldırmıştır. ABD Irak'a müdahale nedenlerinden biri olarak da, Saddam rejiminin yıkılmasının gerekliliği böylece tüm diktatörlüklere bir mesaj verilmesinin gerekliliği son olarak da Ortadoğu'da demokrasiye ve özgürleşmeye duyulan gereklilik olarak sıralamıştır ¹⁶² ABD daha öncede değindiğimiz gibi asıl nedeni Ortadoğu'daki petrolün kontrolünü tam anlamı ile eline geçirmek istemesinden dolayı 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a saldırmıştır. ¹⁶³ Savaş çok uzun sürmemiş 9 Nisan 2003 tarihinde bitmiştir. Bağdat'a girilmiş, Irak lideri Saddam Hüseyin yönetimi devrilmiştir. İkinci Irak müdahalesini de içine almak kaydıyla Bush döneminin Ortadoğu politikasına ve bu politikanın sonuçlarına baktığımızda; ¹⁶⁴

- Ortadoğu'da etnik ve mezhepsel çatışmalar hız kanamıştır,
- ABD İran'a karşı sert politikasını devam ettirmiş ve İran'ı şer eksenine almıştır,
- Ortadoğu barış süreci sona ermiş, Hamas ve İslami Cihad gibi radikal gruplar güç kazanmıştır,
- Bölgede demokratikleşme, insan hakları ve sivil toplum girişimlerine destek çabaları askıya alınmış, terörle mücadele ana gündem maddesini oluşturmuştur.

¹⁶² [http://www.tusiad.org/tusiad_cms_eng.nsf/DTWas/0006/\\$FILE/ABDGundemiOcak2004OrtaDogu.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms_eng.nsf/DTWas/0006/$FILE/ABDGundemiOcak2004OrtaDogu.pdf) (25.4.2009)

¹⁶³ Kona, G., Uluslar arası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği, İstanbul, 2005, s.77.

¹⁶⁴ Yılmaz, a.g.k., s.269.

Görüldüğü gibi Irak'a ilk müdahaleden sonra ortaya çıkan bazı sorunlar halen devam etmekte, ortaya çıkan bazı sorunları da ABD kendi çabaları ile ortadan kaldırmak istemektedir. Irak'a ilk müdahaleden sonra ortaya çıkan köktendinci grupların yaygınlaşması ve etnik ve mezhepsel ayrışma devam etmektedir. Yine ilk müdahaleden sonra Irak'ın zayıflaması ile bölgede eli kuvvetlenen İran'ın dengelenmesi için İran şer eksenine alınmış tehdit içeren ülkeler kategorisine sokulmuştur. ABD 2003 müdahalesi ile yarım kalan işini tamamladığını düşünmekte fakat her ne kadar Irak'ın denetimine sahip olsa da Irak'taki düzensizlik ve iç karışıklık devam etmektedir. ABD'nin işgal öncesi vaatleri şu an için tam anlamı ile yerine getirilmemiştir. Irak'a yönelik gerçekleşen bu iki müdahale ABD'nin Ortadoğu'daki enerji çıkarları için her şeyi yapabileceğini göstermiştir. Böylece ABD'nin gelecekte benzer kaygılar duyması halinde diplomatik yolların cevap vermemesi durumunda askeri yöntemler kullanarak bölgeye müdahale etmesi olasılığı yüksektir.

SONUÇ

Uzun yıllardır Türkiye dış politikasında büyük önem taşıyan Kıbrıs adası stratejik konumu ile Türkiye'nin uluslararası politikada realist ve pragmatik davranışın nasıl olması gerektiğini ve değişen konjonktürlere göre nasıl hareket etmesi gerektiğini göstermiştir. Johnson mektubu ile karşılaşılması, Türkiye'nin 1963 yılında Rumların Ada'da Kıbrıslı Türklere karşı başlattıkları saldırıları durdurabilmek için Ada'ya müdahale etmeyi düşünmesinden kaynaklanmıştır.

Johnson Mektubu'nun Türk Dış Politikası'ndaki Etkileri

Türkiye Johnson Mektubu'ndan sonra, üyesi olduğu ve uğruna Kore Savaşı'nda kanını akıtmış bir ülke olarak kendi menfaatlerin olduğu bir olayda yalnız bırakılabileceğini görmüştür. Türkiye NATO müttefikinden böyle zorlayıcı bir mektup gelmesinden dolayı, büyük bir hayal kırıklığına uğraması bir bakıma kendisi için faydalı olmuş,bundan sonra Türk dış politikasında alternatif politikalar izlenmeye başlanmıştır. Kıbrıs'a gerçekleştirilebilecek herhangi bir müdahale sonrası SSCB'nin Türkiye'ye saldırması durumunda NATO'nun güvenliğimiz için ne derece gerekli olduğu sorgulanmaya başlanmıştır. NATO'dan ayrılmak gerektiği yönündeki görüşler güç kazanmıştır. Johnson Mektubu ile dış politikada çok yönlülüğe adım atan Türkiye, SSCB ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkileri yakınlaştırıcı politikalar izlemek için imkan bulmuş ve bu politikaları izlemiştir.

Türkiye dış politikada yaşanacak her türlü gelişmede önce içinde bulunduğu paktın değil de, yaşanan olayın kendi dış politika amaçlarına ve ilkelerine uygun olup olmadığını sorgulamaya başlamıştır. Johnson Mektubu ile zor bir duruma düşen Türkiye elindeki silahların çoğunun Amerikan malı olmasının hareket alanını kısıtladığını anlamış oldu. Bu dönemden sonra Türkiye ihtiyacı olan bazı askeri materyalleri üretmeye başlamıştır. Bunlar içerisinde en önemlisi çıkarma gemileridir.

Türkiye'nin NATO Bloku İçindeki Yeri

Türkiye Sovyet tehdidine karşı savunmasını NATO savunma işbirliğine göre düzenlenmiş, Böylelikle NATO standartlarında haiz silahları kullanmaya başlamıştır. Ancak bir çok silahı da kendi milli parası ile çoğunluğu ABD olmak üzere satın almıştır. Mektupla beraber ortaya çıkan Ambargo siyasi bir etki yapmıştır. Askeri silah satışını durduracak bir etki olmasına rağmen, bu dönemde Türkiye parası ile silah almaya devam etmiştir. Johnson'un mektubuna karşı Türk iç politikasında büyük bir etki oluşmuştur. Bu tepkinin sonucunda NATO'nun askeri kanadından çekinilmesi gibi sözler ve fiiller önem kazanmıştır. Bu düşüncelerle Türkiye'yi kaybetme kaygısında olan ABD zaman içerisinde ambargoyu kaldırmıştır böylece ilişkilerde normalleşme sürecine dönmüştür.

Türkiye'nin Johnson Mektubu'na Verdiği Cevap ve Dış Politikadaki Yeri

Johnson Mektubu'nun Türk Dış Politikası'nda daha önce de bahsedildiği gibi algılamada farklılık yaratmıştır. Türkiye kendi çıkarlarının ön plana alındığı çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamış bu bağlamda ilişkilerini sınırlı düzeyde tuttuğu SSCB, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Arap ülkeleri ile ilişkilerini normalleştirmeye çalışmıştır.

Türkiye'nin Johnson Mektubu'na verdiği cevaba baktığımızda; Türkiye cevabında ABD'ye karşı olan hayal kırıklığını belirtmiştir. Türkiye Başkan Johnson'un NATO konusundaki görüşlerinden rahatsız olmuştur. Türkiye mektupta herhangi bir paktaki müttefiklerin

karşılıklı yapılan düzenlemelere ve kurallara uymaları gerektiği, bunların göz ardı edilmesi durumunda yapılan müttefiklik anlaşmasının ve kurulan paktın bir anlamı kalmayacağı bildirilmiştir. Müttefiklik sürecinde ortaya çıkan herhangi bir uluslararası sorunda müttefiklerinin birbirlerine yardım ederken bu yardımların tartışmaya açılmaması gerektiği, açıldığı takdirde yine müttefikliğin anlamını yitireceği üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin verdiği cevap genel anlamda düşünüldüğünde doğrudur. Bir pakta üye olan müttefiklerden herhangi biri uluslararası bir olayda karşı bloktan tehdit aldığı anda desteklemesi gerekmektedir.

Johnson Mektubu'nun Türkiye'nin Bölgesel Politikalarına Etkisi

Türkiye Batı yanlısı politikası yüzünden kendi bölgesindeki olaylara kendi perspektifinden bakamamış, Batı Bloku çıkarı düşüncesinden dolayı bölgesel ilişkilerine sıcak yaklaşmamıştır. Türkiye'nin Kıbrıs politikasının NATO'nun politikası olmadığı ve Türkiye'nin Kıbrıs'taki halkın güvenliği ve çıkarları ile hareket ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'daki Arap-İsrail çatışmalarında Arap yanlısı bir tutum sergilemesi bölgesel politikalarına önem verdiğinin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Böylece NATO politikalarında aynı doğrultuda düşünölmeye başlanmıştır. Vietnam savaşında ABD'nin güç kullanmasına karşı çıkılması ve MFL (Çok Taraflı Güç)'den çekinilmesi Başkan Johnson Mektubu'nun yarattığı yeni politikadan kaynaklanmıştır.

Her devlet dış politikada kısa, orta ve uzun vadede planlamalar yapıp kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelidir. Türkiye'de bu yönde çalışmalar yapılmalıdır. Ancak, ABD dış politikası ile Türk dış politikası aynı paralelde değildir. Türkiye ABD dış politikasının çıkarlarını savunmak yerine kendi çıkarlarını savunmalıdır. Kendi çıkarının bazen minimum olması halinde blok çıkarının maksimum olması blok çıkarı içerisinde hareket edilmesine neden olur ancak uluslararası bölgesel çıkarlar bakımından bazen blok politikalarından ayrılabilinmiştir. Türkiye'de bunu yapabilmelidir.

Tüm çıkarımlar çalışmanın varsayımı (Johnson mektubu ile oluşan siyasi krizin Türk-Amerikan ilişkilerinin nasıl yönlendirebildiğidir. Bu varsayımda bölgesel bir güç olan

Türkiye'ye karşı ABD'nin tepkisini göstermesinin Türk toplumu üzerindeki negatif etkilerini gelecekte olumlu hale getirilip getirilemeyeceği'nı desteklemektedir. Görüldüğü üzere Mektup aynı oluşum içinde Türk tarafının kendi ulusal çıkarlarını ikinci plana atması ile siyasi gerginliklerin fazla yer bulmadığı olumlu bir görünüm altında devam etmiş fakat mektuptan sonra ilişkiler tırmanarak gerginleşmiş ve gitgide olumsuz bir hal almıştır. Mektup Türk toplumu üzerinde olumsuz bir etki yaratmış, NATO üyeliği tartışmaya açılmış ABD sempatisini kaybetmeye başlamıştır.12 Eylül 1980 ihtilali ile ilişkiler düzelmeye başlamış, bununla birlikte Yunanistan NATO'nun askeri kanadına geri dönmüştür.

Kaynakça

Kitaplar

- Acar,C.,Soğuk Savaş Dönemi Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası,Ankara,1991
- Ahmad,F.,Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)(Çev).Ahmet Fethi,İstanbul,1994
- Ahmetbeyoğlu,A.,Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi,İstanbul,2001
- Ambrose,S,E,Dünyaya Açılım:1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası,Ankara,1992
- Arı,T.,Geçmişten Günümüze Ortadoğu,İstanbul,2007
- Armaoğlu, F. H. Kıbrıs Meselesi 1954–1959, Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları, Ankara,1963
- Armaoğlu,F.,20.y.y. Siyasi Tarihi,İstanbul,2004.
- Armaoğlu.,F.,Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri,Türk Tarih Kurumu,Ankara,1991,s.300.
- Atak,M,S.,Harp Sonrasında Dünya (1945-1966),Ankara1966
- Balcı,A.,Filistin:Savaş ve Barış Arasında,Dünya Çatışma Bölgeleri,İstanbul,2004
- Balcı,F,Balcı.H.,”Tarihsel Süreç İçinde Ortadoğu” Turkish Weekly,Sayı.8,Ankara,2005
- Bostanoğlu,B.,Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası,Ankara,2008.
- Bozkurt. İ.,“Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış”Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi,Bugünü ve Yarını),Ankara ,2001

- Cicioğlu,H., “Türkiye ve KKTC’nin Coğrafi Bölge Üzerindeki Tarihi Önemi ve Yeri” Avrupa Birliği Kısılcacında Kıbrıs Meselesi(Bugünü ve Yarını),Ankara,2001
- Davutoğlu,A.,Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu,İstanbul,2008
- Demirtaş-Coşkun,B.,“Türkiye Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar”Balkan Araştırmaları Dizisi ;7 .Ankara,2002
- Erim,N.,Kıbrıs,Ankara,1975
- Gönlübol,M.,Milletlerarası Siyasi Teşkilatlandırma-Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi
- Gönlübol,M.,Olaylarla Türk Dış Politikası.,Ankara,1989,s.164-176.
- Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı,Ankara,1964.
- Güldemir,U.,Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye,İstanbul,1986,73-74.
- Görçün,Ö.F.,1979 İran İslam Devrimi Sonrası Türkiye-İran İlişkileri,2008
- Halle,L,J,(Çev.F.Çeliker),Soğuk Harp,Ankara,1976
- Hart,P.T.Two NATO Allies at the Threshold Of War,Durham,1990
- Hasgüler,M.,Uludağ,M.Uluslararası Örgütler,İstanbul,2007
- Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşler, SİSAV, İstanbul, 1990
- Kona,G.,Uluslar arası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği,İstanbul,2005
- Kuran,E., “XIX.Yüzyılda Osmanlı Türklerinin Amerika’yı Tanıması” 500.Yılında Amerika ,Ertürk,R.,Tüfekçioğlu ,H.,der.,İstanbul,1994 s.39
- Latif,H.,Çelişkiler Projesi BOP ve ABD’nin Türkiye’ye Biçtiği Rol,İstanbul,2007
- Mütercimler,E., “Bilinmeyen Yönleriyle KıbrısBarış Harekatı,” Arba Yayınları, İstanbul, 1998
- NATO El Kitabı,50.Yıldönümü Sayısı,NATO Basın ve Enformasyon Bürosu,Brüksel,1999
- Oran,B.Türk Dış Politikası(1919-1980),İstanbul,2006
- Öke,M,K.,Unutulan Savaşın Kronolojisi:Kore 1950-53,İstanbul,1990
- Özgöker,U.,Uluslararası Siyasi,Askeri ve Ekonomik Örgütler,İstanbul,2006
- Pazarcı,H. “Türk Dış Politikasının Yönlendirilmesinde Uluslararası Hukuk Etkeni” Türk Dış Politikasının Analizi,Faruk Sönmezoğlu,İstanbul,1994
- Sander,O.,Siyasi Tarih (1918-1994),Ankara,2007
- Sander,O.,Fişek.,K.,ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929,Ankara,2007,s.21.
- Sarıca,M,Teziç,E.,Eskiyurt,Ö.,Kıbrıs Sorunu, İstanbul,1975
- Sever,A.Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye,Batı ve Ortadoğu (1945-1958),İstanbul,1997
- Somuncuoğlu,S., “Kıbrıs’ta Sirtaki,” Ankara,2002
- Soysal,İ.,Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993),İstanbul,1993

Sönmezoğlu F., Türkiye-Yunanistan İlişkileri, İstanbul; DER Yayınları, 2000
Sönmezoğlu, F., II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, İstanbul, 2006
Sönmezoğlu, F. Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, 1994
Toffler, A. H., 21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele, (Çev). Mehmet Harmancı, İstanbul, 1994
Toker, M., Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, DP'nin Altın Yılları 1950-1954, Ankara, 1991
Uçarol, R., Siyasi Tarih (1789-1994), İstanbul, 1995
Vaner, S., Türk-Yunan Uyuşmazlığı, İstanbul, 1990
Yılmaz, S., Güç ve Politika, İstanbul, 2008.
Zinn, H., A people's History of the United States, New York, 1990
Zürcher, E. J., Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İstanbul, 1995

Makaleler

Birght, J., Nye, S. J., Jr. And Welch, A. D., The Cuban Misilse Crisis Revisited, Foreign Affairs, Fall, New York, 1987
Güler, Y., "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi"
"G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı 1, Kırşehir, 2004
Payne, A. 'US Hegemony and the Reconfiguration of the Caribbean', *Review of International Studies*, Vol 20, No 2, Cambridge, 1994
Seta Analiz, Obama Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri, sayı:8, 2009
Wallece, W., Fram the Atlantic to the Bug, From the arctic to the Tigris The Transformation of the EU, International Affairs, Cilt. 76, Sayı:3, New York, 2000

İnternet Kaynakları

www.maden.org.tr/resimler/ekler/43de7cf7ba769c7_ek.pdf (23.4.2009)
[www.tusiad.org/tusiad_cms_eng.nsf/DTWas/0006/\\$FILE/ABDGundemiOcak2004OrtaDogu.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms_eng.nsf/DTWas/0006/$FILE/ABDGundemiOcak2004OrtaDogu.pdf) (25.4.2009)
www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/20/ihsanserifkaymaz.pdf (15.4.2009)
www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf (5.4.2009)
www.neu.edu.tr/?q=node/482 (10.10.2008)

Kurum İmzalı Kaynaklar

Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muhabereleri,(1950–1953) seri no:7, Ankara,1975

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Yayın No: 43, Ankara, 2000

Erhan.,Ç., “1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları”, Belleten, c.LXII, no:234, 1998, s.457

Kurat,A.,D., “Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C.5, 1967, s.334

Kurat,A.,D., “Berberi Ocakları ile ABD Münasebetleri (1774-1916), Ankara Üniv. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, C.2, Ankara 1964, s.175-214.

ÖZGEÇMİŞ

24.11.1984 tarihi, İstanbul İli Fatih ilçesi doğumluyum. İlköğretim ve Ortaöğretimi yine aynı ilçede tamamladıktan sonra, Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon ve Sinema bölümüne kaydoldum. Bu bölümden 2007 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl içerisinde Beykent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladım.

Özel ilgi alanlarım etnik sorunlar, ulusal güvenlik, Terörizm(ETA özelinde)Türk-ABD ilişkileri ve Ortadoğu'dur.

Yabancı dilim İngilizce ve İspanyolcadır.

Aday: Çağdaş Güven

EKLER

A.B.D.BAŞKANI LYNDON B.JOHNSON'IN TÜRKİYE BAŞBAKANI İSMET
İNÖNÜ'YE MEKTUBU

5 Haziran 1964

Sayın Bay Başbakan,

Türkiye Hükümetinin, Kıbrıs'ın bir kısmını askerî kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtası ile sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişeye sevk etmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler tevhit edebilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum. Büyükelçi Hare, görüşlerimi Öğrenmek üzere kararınızı bir kaç saat tehir etmiş olduğunuzu bana bildirdi.

Yıllar boyunca Türkiye'yi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş olan Amerika gibi bir müttefikin, bu şekilde neticeleri olan tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakılmasının, Hükümetiniz bakımından doğru olduğuna hakikaten inanıp İnanmadığınızı sizden sorarım. Binaenaleyh, böyle bir harekete tevessül etmeden önce Birleşik Amerika Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim.

1960 tarihli Garanti Antlaşması ahkâmı gereğince böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz intibaindayım, Bununla beraber, Türkiye'nin mutasavver

müdahalesinin, Garanti Antlaşması tarafından sarahaten menedilen bir ha! sureti olan taksimi gerçekleştirme gayesine matuf olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek zorundayım. Ayrıca, söz konusu Antlaşma, teminatçı devletler arasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika, bu durumda, bilcümle istişare imkânlarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısıyla, tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kabili istimal olmadığı kanaatindeyim.

Diğer taraftan, Bay Başbakan, NATO vecibelerine de dikkat nazarınızı celbetmek mecburiyetindeyim. Kıbrıs'a vaki olacak Türk müdahalesinin, Türk-Yunan kuvvetleri arasında askeri bir çatışmaya müncer olacağı hususunda zihninizde en ufak bir tereddüt olmamalıdır. Dışişleri **Bakani-Rualc-Lahçy'de-yapılan** son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin "kelimenin tam manasıyla düşünülemez" olarak telakki edilmesi gerektiğini beyan etmişti. NATO'ya iltihak, esası icabı olarak, NATO memleketlerinin birbirleriyle harp etmeyeceklerini kabul etmek demektir. Almanya ve Fransa, NATO'da müttefik olmakla yüzyıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir; aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye'den de beklenmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askerî bir müdahale Sovyetler Birliğinin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.

Diğer taraftan, Bay Başbakan, bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak Türkiye'nin vecibeleri dolayısı ile de endişe duymaktayım. Birleşmiş Milletler Ada'da sulhu korumak için kuvvet temin etmiştir. Bu kuvvetlerin vazifesi zor olmuştur, fakat geçen son birkaç hafta zarfında, Ada'daki şiddet hareketlerinin azaltılmasında tedricî bir şekilde muvaffak olmuşlardır. Birleşmiş Milletler Arabulucusu henüz işini bitirmemiştir. Hiç şüphem yok ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletler gayretlerini baltalayacak olan ve bu zor meseleye Birleşmiş Milletler tarafından makul ve barışçı bir hal tarzı bulunmasına yardım edebilecek herhangi bir ümidi yıkacak olan Türkiye'nin tek taraflı hareketine en sert şekilde tepki gösterecektir.

Aynı zamanda, Bay Başbakan, askerî yardım sahasında Türkiye ve Birleşik devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli Anlaşmanın IV üncü maddesi mucibince, askerî yardımın, veriliş maksatlarından gayrı gayelerde kullanılması için, Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar tahtında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askerî malzemenin kullanılmasına Birleşik Devletlerin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.

Mutasavver Türk hareketinin fiilî neticelerine gelince, böyle bir hareketin Kıbrıs adası üzerinde on binlerce Kıbrıslı Türkün katledilmesine yol açabileceği keyfiyetine en dostane bir şekilde dikkatinizi "çekmek mecburiyetini hissediyorum. Tarafınızdan böyle bir harekete tevessül edilmesi, infiali mucip olacak ve girişeceğiniz askerî hareketin, himaye etmeye çalıştığınız kimselerin; pek çoğunun toptan imhasını önlemeye yeter derecede müessir olması imkânsız olacaktır. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin mevcudiyeti böyle bir faciayı önleyemez.

Sözlerimi pek fasla sert bulabilir ye bizim, Kıbrıs meselesinde, Türkiye'nin ilgisine karşı bigâne olduğumuzu düşünebilirsiniz. Durumun böyle olmadığını size temin etmek isterim. Gerek alenen, gerek hususî olarak, Kıbrıs Türklerinin emniyetini sağlamakta ve Kıbrıs meselesinin nihaî hâl tarzının, konuyla doğrudan doğruya ilgili tarafların rızasına dayanması hususu üzerinde ısrar etmekte gayret gösterdik. Amerika Birleşik Devletlerinin sizin lehinize yeter derecede faaliyet sarfetmediği hissini taşımanız mümkündür.,

Fakat herhalde bilirsiniz ki, politikamız Atina'da en sert şekilde infiale yol açmış (bizim aleyhimize orada nümayişler yapılmış) ve Amerika Birleşik Devletleri ile Başpiskopos Makarios arasında esaslı bir uzaklaşma husule getirmiştir. Daha bir kaç hafta önce yaptığımız görüşme sırasında Dışişleri Bakanımıza da söylediğim gibi, Türkiye ile olan münasebetlerimize çok büyük bir değer veriyoruz. Sizi, kendisiyle temel ortak menfaatlerimiz olan büyük bir müttefik telâkki etmişizdir. Sizin güvenlik ve refahınız Amerika halkı için ciddi bir alâka mevzuu olagelmiş ve bu alâkamız en pratik şekillerde ifadesini bulmuştur. Biz ve Siz, komünist dünyasının ihtiraslarına karşı

koymak üzere birlikte dövüştük. Bu tesanüt bizim için büyük bir mana taşımaktadır ve bunun, Hükümetiniz ve halkınız için de aynı derecede bir manâ taşıdığını ümit ederim. Kıbrıs ile ilgili olarak, Türk cemaatini tehlikeye maruz bırakacak herhangi bir hal tarzını desteklemeyi düşünmüyoruz. Nihai-bir çözüm yolu bulmaya muvaffak olamadık, zira bunun dünyadaki en girift meselelerden biri olduğu aşikârdır. Fakat Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin menfaatleri konusunda ciddi şekilde alâkadar olduğumuz ve alâkadar kalacağımız hususunda sizi temin etmek isterim.

Nihayet, Bay Başbakan, en ciddi meseleyi, harp mı, sulh mu meselesini vazetmiş bulunuyorsunuz. Bu meseleler Türkiye ve Birleşik Amerika arasındaki iki taraflı münasebetlerin çok Ötesine giden meselelerdir. Bunlar, sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir harbi muhakkak olarak tevlit etmekle kalmayacak, fakat Kıbrıs'a tek taraflı bir müdahalenin doğuracağı, önceden kestirilmeyen neticeler sebebiyle, daha geniş çapta muhasamata yol açabilecektir. Sizin Türkiye Hükümetinin Başbakanı olarak mesuliyetleriniz var, benim de Birleşik Amerika Başkam olarak mesuliyetlerim mevcuttur. Bu sebeple, en dostane şekilde size şunu bildirmek isterim ki, bizimle yeniden ve en geniş ölçüde istişare etmeksizin böyle bir harekete tevessül etmeyeceğinize dair bana teminat vermediğiniz takdirde, meselenin gizli tutulması hususunda Büyükelçi Hare'e vaki talebinizi kabul etmeyecek ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin acilen toplantıya çağrılmasını istemek mecburiyetinde kalacağım.

Bu mesele hakkında sizinle şahsen görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdim. Maatteessüf, mevcut Anayasa hükümlerimizin icabı dolayısıyla, Birleşik Amerika'dan ayrılamamaktayım.

Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin akliselim ve sulh yoluyla halli hususlarında sizinle benim çok ağır bir mesuliyet taşımakta olduğumuzu hissediyorum. Bu itibarla, aramızda en geniş ve en samimi istişarelerde bulununcaya kadar sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız her türlü karan geri bırakmanızı rica ederim.

Hürmetlerimle.

Lyndon B. Jonhson

TÜRKİYE BAŞBAKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN
A.B.D.BAŞKANI LYNDON BJOHNSON'A CEVABI
13 HAZİRAN 1964

Sayın Baş Başkan,

5 Haziran tarihli mesajınızı Büyükelçi Hare'in delaletiyle almış bulunuyorum. Kıbrıs'ta Garanti Antlaşması gereğince ferdî hareket hakkını kullanma kararını arzunuz veçhile talik ettik. Mesajınıza hâkim olduğunu buyurduğunu;/ açık kalplilik ve dostluk hislerine dayanarak, ben de size cevabımda durumu ve düşündüklerimizi tam bir samimiyetle izaha çalışacağım.

Bay Başkan,

Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerek muhtevası bakımından Amerika ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirmiştir. Gerek bu ayrılıkların, gerek mesajın umumi havasının sadece çok sıkışık bir zamanda acele toplanmış mutalara dayanarak yapılmış iyiniyetli bir teşebbüsün telâşından doğmuş hususlardan ibaret olmasını yürekten dilerim.

İlk önce, Garanti Antlaşması icabı olarak Kıbrıs'a bir askerî müdahale zarureti görüldüğü zaman Birleşik Amerika ile istişare etmekte kusur ettiğimiz Önemle belirtilmektedir. 1963 sonundan beri Kıbrıs'ta askerî müdahale ihtiyacı, bu seferle beraber, dördüncü oluyor. Başından beri bu konuda Amerika ile istişare ettik. 25 Aralık 1963'te ilk buhran patladığı vakit, Garantör Devletlerle temasa geçtiğimizde, derhal Amerika'yı haberdar ettik ve Amerika bize bu meselede kendisinin bir taraf teşkil etmediği cevabını verdi. Ondan sonra müdahale müzakeresini İngiltere ve Yunanistan ile yaptık ve bildiğiniz gibi 26 Aralıkta İngiliz komutası altında üçlü bir askeri idare kuruldu. Londra Konferansının ve İngiliz-Amerikan müşterek tekliflerinin Makarios'un tutumu yüzünden akamete uğraması ve Ada'da Türklere tecavüzlerin devamı dolayısıyla Şubat ayında çok buhranlı günler geçirdik ve durumun vahametinden Amerika'yı Ankara'yı ziyaret etmiş olan Mr.Ball vasıtası ile haberdar ettik. İngiliz-Amerikan tekliflerinin reddi ile hâsıl olan boşluk dolayısı ile Ada'da nizamı tesis için müdahalenin zaruretini anlattık ve her an müdahale mecburiyetinde kalacağımızı sîze bildirdik. Hatta sizden muayyen meseleler için teminatlar istedik. Bunlara müspet cevap verdiniz. Buna rağmen, bizden müdahale etmememizi istediniz ve Makarios'a Birleşmiş Milletlerde lüzumlu denin verileceğini ve Türk hak ve menfaatlerinin tamamıyla korunmasını sağlayan bir plân hazırlandığını ifade ettiniz.

Bu talebinize uyduk; fakat Birleşmiş Milletlerde arzu edilen netice sağlanamadı. Üstelik. Güvenlik Konseyinin kurulmasına karar verdiği Birleşmiş Milletler Kuvveti'nin teşkili birinci mesele halini aldı. İşte üçüncü defa müdahale ihtiyacı, 4 Mart Güvenlik Konseyi kararından sonra, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin teşekkül edip etmeyeceği hakikaten tereddüt uyandırdığı günlerde, Kıbrıs'taki tedhişçilerin cesareti artınca, tecavüzlerine karşı Türk cemaatini korumak için yeniden ortaya çıktı,fakat, Birleşmiş Milletler Kuvvetinin en kısa zamanda teşkil edileceğini bize temin ederek, Güvenlik Konseyi kararından sonra müdahale yapmamızda ısrar ettiniz. Teşebbüsümüzü tekrar tehir ederek, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin vazife almasını bekledik.

Sayın Başkan,

Kıbrıs'taki mezalim devrinin, bütün tedbirleri tesirsiz kılan hususi bîr karakteri vardır. Başından beri emniyeti korumak için yapılan müzakereler ve geçirilen muvakkat devreler, hepsi yalnız Makarios İdaresinin tecavüzünü ve tahribatını arttıрмаğa hizmet etmiştir.

Son defa Kıbrıs Hükümeti açıktan silahlanmaya başladı ve Birleşmiş Milletleri kendi zulmünü ve anayasa dışı idaresini takviye edecek yardımcı bir vasıta gibi farzettii. Birleşmiş Milletlerin Anayasa nizamını iade ve tecavüzleri durdurmak için salâhiyetlerinin ve müdahale niyetlerinin eksik olduğu aşikâr bir gerçek halini almıştır. Yunan Hükümetinin Kıbrıs idaresini nasıl teşvik ettiğini biliyorsunuz. Bu ahval içinde Kıbrıs'ta mezalimi durdurmak için bir müdahaleye mecbur olacağımızı Amerika'da sizin huzurunuzda konuşurken söyledik. La Ha-ye'de Hariciye Nazırınıza böyle bir ihtimal için Amerikanın bizi destekleyip desteklemeyeceğini sorduk. Bir cevap vermediniz. Kıbrıs'ta muhtelif vesilelerle müdahale ıstırarını kaç defa, ne suretle geçtiğini hikâyet etmiş oluyorum. Her defasında sizi haberdar ettik ve sizin iyice bildiğinizi tahmin ediyorum. Birleşik Amerikanın ittifak manzumesi içinde hususi sorumluluğunu ve İttifak manzumesini mütesanit bir surette yürütebilmesi için ona ayrıca dikkatli ve yardımcı olmak lâzım geldiğini takdir ettiğimizi yüksek derecede yetkili memurlarınıza şefaate söylediğimi iyice hatırlarım.

Görüyorsunuz ki, sizi tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakmak istidadı bizde yoktur. Bizim şikâyetimiz, aylardan beri had bir surette ıstırabı içinde yaşadığımız bir meseleyi size anlatamamış olmamız ve Yunanistan ile iki müttelik arasında husule gelen haklı ve haksız durumda samimi ve ciddi bir vaziyet almamış olmamızdır.

Sayın Başkan,

Yine mesajınızda, Türkiye'nin münferiden harekete geçmeden önce, Antlaşma hükümleri mucibince diğer teminatçı iki devletle istişare etmek vecibesini tebarüz ettiriyorsunuz. Türkiye, bu vecibesini tamamıyla müdriktir. Altı aydan beri bu vecibenin icaplarını samimiyetle yerine getirdik. Fakat, Kıbrıslı Rum sorumlularının, Milletlerarası Antlaşmaları ayaklar altına almaları karşısın Türkiye'nin bu gidişe son verme çarelerinin müştereken araştırılması için Yunanistan'a yaptığı teşebbüsleri bu devlet neticesiz bırakmakla kalmayıp, bilakis Kıbrıslı Rum sorumluların hukuk ve insanlık dışı fiillerini savunmuş ve hatta onları teşvik etmiştir.

Yunanistan Hükümeti bizzat kendisi dahi, imzaladığı Milletlerarası Antlaşmaların artık meriyette olmadığını resmen beyan eylemekten çekinmemiştir. Bu husustaki çeşitli misaller, zamanında Dışişleri Bakanlığına yazılı ve şifahî olarak tafsilâtı ile bildirilmiştir.

Teminatçı Devletlerden İngiltere Hükümeti ile de devamlı istişare vecibemizi yerine getirdik. Bir çok hallerde İngiltere Hükümeti ile birlikte Kıbrıs Hükümeti nezdinde,

Anayasa düzenini ihyaya matuf müşterek teşebbüslerde bulunduk. Fakat maalesef bu teşebbüsler Kıbrıslı Rum sorumluların menfi tutumları yüzünden"hiç bir müsbet netice vermedi..

Görürsünüz ki Türkiye, diğer Teminatçı iki Devletle devamlı istişare ve gerektiğinde müşterek hareket etme imkânlarını ciddiyetle aramıştır. Bu durumda, Türkiye'nin münferiden harekete geçmeden evvel diğer Teminatçı iki Devleti ile istişare etmek vecibesini yerine getirmediği iddia edilebilir mi?

Türkiye'ye samimiyetle ve sadakatle yerine getirdiği istişare vecibesini hatırlatmağa lüzum hisseden Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin imzaladığı Antlaşmaları reddeden Yunanistan'a Milletlerarası Hukukun temeli olan "pacta sunt servanda" kaidesine riayet zaruretini hatırlatması icap etmez mi? 15 gün evvel bizzat Sayın Dışişleri Bakanınız tarafından "American Law Institute" da irad edilen nutukta en belîğ bir tarzda "bekaın temeli" olarak vasıflandırılan bu kaide bugün maalesef NATO müttfikimiz Yunanistan ve Kıbrıs'taki Rum sorumlular tarafından hiçe sayılmaktadır.

Sayın Başkan,

Mesajınızda zımnen belirttiğiniz gibi, Garanti Antlaşmasınının 4 üncü maddesi hükümleri, üç teminatçı devlete, antlaşma hükümlerinin ihlâli halinde, antlaşma ile ihdas edilen düzeni tekrar kurmak münhasır maksadı ile, müştereken, bu mümkün olmadığı takdirde de, münferiden harekete geçmek hakkını vermektedir. Garanti Antlaşması, bu anlayış bütün mümzi taraflarca paylaşılarak imzalanmıştır. Nitekim, Türkiye ve Yunanistan'ın o zamanki Dışişleri Bakanları arasında 19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da imzalanmış olan "Gentlemen's Agreement" da bu müşterek anlayışın bir delilidir.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Teşkilâtına Kıbrıs Cumhuriyeti,, bulur milletlerarası taahhüt ve vecibeleri Teşkilâtın üyelerince bilinerek ve hiç bir itiraza uğramadan kabul edilmiştir. Buna ilâveten, Kıbrıs hakkında 4 Mart 196/1 tarihli karara müncer olan Güvenlik Konseyi müzakereleri sırasında bir çok temsilciler arasında Amerika Birleşik Devletleri Temsilcisi de Birleşmiş Milletlerin, Milletlerarası Antlaşmaları iptal veya tâdil yetkisi bulunmadığını açıkça beyan etmiştir.

Mesajınızın, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi Ada'yı taksim gayesi ile vuku-bulacağı kanaatinde olduğuna dair ifadelerini büyük bir hayret ve derin bir üzüntü ile

karşılıklıdır. Hayretim, Türkiye'nin niyetlen ile ilgili olarak size temin edilen mutaların defaatle tarafımızdan ilân edilmiş olan gerçeklerden nasıl bu kadar uzak kalabilmiş bulunmasından doğmaktadır. Üzüntümün sebebi ise, şimdiye kadar Milletlerarası Hukuka, taahhütlerine ve vecibelerine mutlak sadakatini, ABD Hükümetinin yakinen bildiği çeşitli ahvalde fiilî deliller ile ispat etmiş bulunan Türkiye'nin dış siyasetinin temelini teşkil eden bu prensipten ayrılabilceğinin müttefik ABD Hükümetince düşünülebilmiş olmasıdır.

Sizi en kesin e açık bir surette temin etmek isterim ki, eğer Türkiye bir gün Kıbrıs'a askerî müdahale ıztırarında bırakılırsa, bu, tamamıyla milletlerarası Antlaşmaların hükümlerine ve gayelerine uygun olarak yapılacaktır.

Bu münasebetle, Bay Başkan, kararımızın tehirinin tabiatıyla Garanti Antlaşması 4 üncü maddesinin Türkiye'ye verdiği haklara hiç bir suretle hanel getirmediğini belirtmem müsaade buyurunuz.

Bay Başkan,

Mesajınızda NATO taahhütlerine temas ederek, NATO müttefiklerinin birbirlerine karşı harp etmemelerinin NATO'nun ruhunu teşkil ettiğini, Kıbrıs'a bir Türk müdahalesinin Türk-Yunan silâhlı kuvvetleri arasında çarpışmalara müncer olacağını ifade ediyorsunuz.

İfadelerinizin birinci kısmı ile tam mutabakat halindeyim. Fakat, NATO müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları Milletlerarası Antlaşmalara, yekdiğerinin ahdî haklarına, karşılıklı vecibelerine riayet mükellefiyetleri de, ittifakın aynı derecede hayatî önemde bir icabıdır. Yekdiğerine karşı ahdî vecibelerini, taahhütlerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifak tasavvur edilebilir mi?

Türkiye'nin milletlerarası antlaşmalarda tasrih edilmiş ve hak ve vecibelerine uygun olarak Kıbrıs'a müdahalesi halinde bir Türk-Yunan harbinin çıkacağı hakkında izhar eylediğiniz endişeye gelince, Türkiye Kıbrıs'a karşı "askerî harekete" münhasıran antlaşmaların tasrih ettiği şartlar ve gayeler için tevessül, edecektir. Bu itibarla Sayın Dean Rusk'ın gayet yerinde olarak "gayrı kabili tasavvur" (diye) tavsif ettiği Türk-Yunan harbi ancak, Yunanistan'ın Türkiye'ye tecavüzü halinde vuku bulabilir. Müdahale halinde bizim düşüncemiz, teminatçı Devletler sıfatıyla Yunanistan ve

İngiltere'yi Kıbrıs'ta anayasa-düzenini- ihya amacıyla fiilî işbirliğine davet etmektir. Davetimize ve ahdî taahhütlerimize rağmen Yunanistan, Türkiye'ye tecavüz ederse, hasıl olacak neticelerin sorumluluğu Türkiye'ye atfedilebilir mi? Ümit etmek isterim ki, bu hususlara Yunan Hükümetinin dikkatini ehemmiyetle çekmiş bulunuyorsunuz

Mesajımızın, Kıbrıs'ta girişeceği bir hareket neticesinde Sovyetlerin müdahalesine maruz kaldığı takdirde, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi müdafaa mükellefiyetleri hususunda tereddüt izhar eden kısmı, NATO İttifakının mahiyeti ve temel prensipleri bakımından aramızda büyük görüş farkı olduğu intibamı vermektedir. İtiraf edeyim ki, bu, bizim için büyük bir teessür ve ciddi bir endişe kaynağı olmuştur, NATO Müttefiklerinin herhangi birine yapılacak tecavüz, tecavüz eden tarafından tabiatıyla daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi, mütecavizin iddialarına kapılacak kadar zayıfsa, hakikaten tedaviye muhtaç demektir.

Bizim anlayışımıza göre, Atlantik Antlaşması, üye devletlere taarruza uğrayan üyeye derhal yardım etmek vecibesini yüklemektedir. Her üye devletin takdirine bırakılmış plan husus, bu yardımın sadece mahiyet ve vüsatidir. Şayet diğer üyeler, Sovyet müdahalesine maruz kalan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketi ile tahrik edip etmediği gibi hususları münakaşaya kalkışır ve münakaşa neticesine göre yardım mükellefiyetleri olup olmadığının tespiti cihetine giderlerse, NATO İttifakının temel direkleri sarsılmış ve manası kalmamış olur. Yardım vecibesinin manası olabilmesi için, bu vecibenin maruz kalman tecavüzle birlikte derhal doğması gerekir. Bunun içindir ki, Kuzey Atlantik Antlaşmasının 5 inci maddesi, bir üyeye karşı girişilen tecavüzü bütün üye devletlere karşı girişilmiş addetmekte ve lüzumlu göreceklere harekete hemen tevessül etmek suretiyle kendilerine tecavüze uğrayan tarafı yardım etmek vecibesini yüklemektedir.

Bu münasebetle şu noktayı da belirtmekte fayda görüyorum: Kıbrıs'la ilgili antlaşmalar, değil 1963 Aralık ayı olaylarının patlak vermesinden sonra, hatta Kıbrıs devletinin kurulmasından evvelki devreden de Önce, daha Birleşmiş Milletlerde mesele müzakere safhasında iken, bu müzakerelere muvazi olarak NATO Konseyinin tasvibinden geçmiştir. Hatırlanacağı üzere, Ada'daki durum ve Kıbrıs'ın statüsü bakımından Antlaşmaların meşruiyete mesnet olmaya devam ettiği, bundan 3 hafta evvel La Haye'de NATO Bakanlar Konseyi toplantısında da teslim edilmişti. Hal böyle iken taraflardan birinin aşikâr surette Ada'da hukuk dışı- hareketleri neticesi bu antlaşmalar

ihlâl edilince, sanki meriyetten düşmüşler gibi, Türkiye'nin mezkûr antlaşmaya dayanan haklarından ve vecibelerinden tegafül edilmek manası çıkmaktadır. Yani, bu temayüle göre, hâdisе çıkmadığı müddetçe Antlaşmalar mer'idir, aksi halde hükümden düşmüş sayılmaktadır. Böyle bir hukukî anlayışın benimsen memesi gerektiğinde benimle birleşeceğinize ve Türkiye'nin hiç bir surette indî addedilmeyecek bir hareketi dolayısı ile hasıl olacak durumda onun, NATO İttifakı çerçevesinde korunması husususun bir şüphe konusu olabileceği görüşüne katılmayacağınıza inanıyorum. Aksi bir düşünce tarzı, yalnız hukuk mefhumunu ve Birleşmiş Milletler Yasasının 51 inci madde hükümlerini red ve inkârla kalmaz.

Mesajınızda, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler üyesi sıfatı ile mükellefiyetleri bakımından endişe izhar ediliyor. Paylaşmadığım bu endişenin esassız olduğunu söylersem, bilhassa şu sebeplerle, eminim ki, bana hak vereceksiniz: Türkiye kuruluşundan beri Birleşmiş Milletlerin en sadık bir kaç azasından biri olmakla temayüz etmiştir. Türk Milleti Birleşmiş Milletler Yasası prensiplerinin korunmasını kanını da dökerek yerine getirmiş bir millettir. Teşkilâtın aksamadan çalışabilmesini teminen, malî imkânlarının en sıkışık olduğu zamanlarda dahi onu, manen olduğu gibi, maddeten de büyük fedakârlıklar pahasına desteklemekten geri kalmamıştır. Hükümetimin Birleşmiş Milletlere bağlılığı ve ona gösterdiği itibar, son defa Garanti Antlaşmasının kendisine tanıdığı sarîh yetki ve imkâna rağmen, Güvenlik Konseyinin 4. Mart 1964 tarihli kararını kabul etmesi ve bu karara öncelik tanınması ile de meşhûr olmaktadır. Şayet Birleşmiş Milletlere Ada'da mevdu vazife, mesajınızda kaydedildiği gibi, tedricen başarılı bir şekilde yürütülebilmiş olsa idi, bugün sizi ve beni bu derece endişeye sevke-den bir durum tahassür etmezdi. Hâlbuki Birleşmiş Milletlerin Ada'daki faaliyeti zulüm idaresini durduramamıştır. Son bir kaç hafta içinde nisbî bir sükûn görülmesi, ancak Rumların yeni hazırlıklarının başlangıcıdır. Mahsur köyler devam ediyor. Birleşmiş Milletlerin Kuvvetleri Türkleri teskin ederken, Rumların mahsullerini kaldırmalarını sağlıyorlar. Türklerin, mahsullerini kaldırabilmeleri için Rumların sakin durmalarını temin etmiyor ve Rum tecavüzlerine seyirci kalıyorlar. Hayatî ehemmiyeti haiz olan bu teferruat yüksek ıttılamıza gelmeyebilir. Ama biz, her gün bu faciaların hikâyesi içinde yaşıyoruz.

Sayın Başkan,

Kıbrıs davasının takibinde hakem ve idareci mevkiinde bulunan müttefiklerimiz esaslı bir hatadan davayı kurtaramamışlardır. Kıbrıs faciası, Kıbrıs Cumhuriyetinin antlaşmaları iptal ederek ve Anayasayı kaldırmak gibi tasdim edilmiş politikasından çıkmıştır. Emniyet tesisi, Kıbrıs Hükümetinin üstünde bir otoritenin işlemesiyle mümkündür. Halbuki, Kıbrıs'ta emniyet tesisi için, Kıbrıs Hükümetinin razı olabileceği bir tedbirle çare bulunmaya çalışılıyor. İngiliz idaresi, İngiliz-Amerika teklifleri ve nihayet Birleşmiş Milletler İdaresi, hep bu sakat temel üzerine kurulmuştur ve netice olarak Makarios'un razî olabileceği her tedbin en az olarak kısır kalmış, umumi olarak zulmü ve tecavüzü arttırmıştır.

Sayın Başkan,

Takip buyurduğunuz politikanın Yunanistan'da infial yaratmış olmasını, bana karşı olarak gösteriyorsunuz. Yunanistan Kıbrıs meselesinde Antlaşmaları tamamıyla iptal edinceye kadar her suretle tesir etmeye çalışacak bir mizaçta ve yoldadır. Biz, müttefiklerimize haklı davalarımız için ızdıraplarımızı anlatamıyoruz. İnfial nümayişlerinden istifade aramamıza da mizacımız elverişli olmuyor. Sizi temin ederim, ızdırabımız derindir; haklı durumumuzu anlatamıyoruz ve sizin, meseleye lâyük olduğu ehemmiyeti verip bu meselenin bünyesinde sakladığı tehlikeleri önlemek için bütün gayretinizi ve otoritenizi kullanmanız lâzım geldiğini kabul ettiremiyoruz.

Fransa ile Almanya arasındaki düşmanlığın bırakılması güzel bir misal. Fakat biz, bu imtihanı, bütün Anadolu'yu yangın yerine çeviren mezalimden sonra Yunanlılarla dostluk kurmak suretiyle 40 sene evvel geniş ölçüde geçirmiş bir milletiz.

Sayın Başkan,

Vazifelerini, haklarını bilen bir millet olarak ittifak manzumesi içinde bulunuyoruz. Kıbrıs davasının antlaşmalara riayet edilmek suretiyle hallinden başka bir gaye takip etmiyoruz. Yardımcı olursanız, Amerikan milletinin tabiatında bulunan adalet hissini kudretli otoritenizle tatbik ettirerseniz meselenin halü mümkündür.

Sayın Başkan,

A.B.D.'nin Türkiye ile olan münasebetlerine atfettiği kıymeti belirten ifadeleriniz ve Türk Milleti hakkındaki güzel sözleriniz için teşekkürlerimi sunarım. Kıbrıs meselesi

üzerinde sizinle görüşmek üzere Amerika'ya gitmekten bahtiyar olacağım. 17 Haziran'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanacaktır. Bu arada NATO Genel Sekreteri Mr.Dirk Stikker'in memleketimize ziyareti vuku bulacaktır. Ayrıca, arabulucu Mr.Tuomioja da Genel Sekretere raporunu verecektir. Bu inkişaflarla yeni bir vaziyet hasıl olabilir. 20 Haziranı takip eden günlerde sizce uygun görülecek bir tarihte size mülâki olmak üzere seyahate çıkmaklığım mümkün olacaktır.

Kıbrıs meselesi hakkında tebellür etmiş düşünce ve tasavvurlarınız mevcut ise, bunları bana şimdiden bildirmeniz, Washington'a bunlar üzerinde imâli zikrederek hazırlıklı gitmem bakımından çok faydalı olacaktır.

Bu mesajımı size göndermek üzere iken, Mr.G.Baü'un Ankara'ya vâki ziyaretinde kendisiyle yaptığımız açık, faydalı ve ümit verici görüşmelerden duyduğum memnuniyeti bu vesileyle belirtmek isterim.

Saygılarımla.

İsmet İnönü

Kaynak : *Diklen Bakanlığı BELLETENİ*, 31 Ocak *ıftı*, Sayı 16, s..100-101; Nihat Erim, *Sildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, (tarihsiz), s..304-321; Murat Sanca, Erdoğan Teziç, Özer Eskişim, *Kıbrıs Sorunu*, **İstanbul** Hukuk Fakültesi Yayını No.459, [q?«i. ss.1cu.-/10fi.

